

2-284:271.2

ЉУБОМИР Н. РАЈИЋ
ПРОФЕСОР

ДОГМАТИКА

(КРАТКА АПОЛОГЕТИКА И ДОГМАТИКА ПРАВОСЛАВНЕ ЦРКВЕ)

УЧЕНИЦИМА СРЕДЊИХ И СТРУЧНИХ ШКОЛА

„А ово се написа да верујете да је Исус Месија Син Божији и да верујући живот имате именован Његовим“ (Јов. 20, 31).

„Који призна да је Исус Син Божији, у томе је Бог и он у Богу“ (1 Јов. 4, 15).

„Који год верује у Њега неће се постидети“ (Рим, 10, 11).

ДРУГО ИЗДАЊЕ

УЦБЕНИК ОДОВРЕН ОД МИНИСТАРСТВА ПРОСВЕТЕ СФР. 9034, 6-IV-1937 ГОД.

ИЗДАЊЕ
КЊИЖАРЕ ВЛАД. Н. РАЈКОВИЋА и КОМП.
БЕОГРАД — КНЕЗ МИХАИЛОВА 8

1939

ЉУБОМИР Н. РАЈИЋ
ПРОФЕСОР

ДОГМАТИКА

(КРАТКА АПОЛОГЕТИКА И ДОГМАТИКА ПРАВОСЛАВНЕ ЦРКВЕ)

УЧЕНИЦИМА СРЕДЊИХ И СТРУЧНИХ ШКОЛА

*„А ово се најиса да верујете да је Исус Месија Син Божији и да верујући живот имате именован Његовим“
(Јов. 20, 31).*

*„Који призна да је Исус Син Божији, у томе је Бог и он у Богу“
(1 Јов. 4, 15).*

„Који год верује у Њега неће се постидети“ (Рим, 10, 11).

ДРУГО ИЗДАЊЕ

УЦБЕНИК ОДОБРЕН ОД МИНИСТАРСТВА ПРОСВЕТЕ СФР. 9034, 6-IV-1937 год.

ИЗДАЊЕ
КЊИЖАРЕ ВЛАД. Н. РАЈКОВИЋА и КОМП.
БЕОГРАД — КНЕЗ МИХАИЛОВА 8
1939

Драги ученици,

У овим редовима, које вам упућујем, изложена је укратко наука наше вере, оне вере за коју св. ап. Петар каже Исусу Христу, **да је реч живота вечног** (Јов. 6, 68), а св. Јеванђелист Лука, да је **темељ оних речи, којима смо се научили** (Лук. 1, 4). Они нису били школовани људи, али су у горе наведеним речима објавили људима свету и праву истину живота до које су дошли по надахнућу Божјем. Искуство живота потврђује истинитост њихових речи и учи нас да само наука Исуса Христа најбоље учи људе како треба да живе на земљи, па да постигну праву срећу живота, где неће бити зависти, мржње и освете, него царство Божје, где су сви браћа међу собом и деца Божја.

Благо вама и овог и оног света ако наука Спаситељева буде и за вас реч живота вечног и темељ оних речи, којима се учите.

Писац

Увод

ПОЈАМ О НАУЦИ

Науке које нас уче о Богу и о другим истинама вере, зову се богословске или теолошке (од грчких речи : „Теос“ — Бог и „логос“ — реч или наука). Најглавније су међу њима: Апологетика, Догматика и Морално богословље.

Апологетика (од грчке речи „апологија — одбрана) научно брани истине хришћанске религије и доказује да хришћанска религија има божанско порекло и да је дата људима ради њиховог спасења.

Догматика је, кратко речено, наука о догматима вере, тј. о оним истинама које је људима открио Бог и у којима је изложено хришћанско вероучење.

Морално богословље или **Наука** хришћанска о моралу излаже суштину моралног учења Исуса Христа по коме хришћани треба да живе.

Према томе, све три ове науке излажу и објашњавају теориско и морално учење хришћанске религије, другим речима науку православне вере.

О Религији

ШТА ЈЕ РЕЛИГИЈА

То је прво питање, које поставља хришћанска апологетика.

Реч „религија“ латинског је порекла. По Цицерону она је постала од речи „relegere“, што значи прочитавати, удубљивати се. Међутим, хришћански писци дају друкчије објашњење овој речи. Тако, напр., хришћански писац Лактанције, изводи реч религија од „religare“ — везивати. Његово је објашњење правилније и у пуној сагласности с учењем Светог писма, као и многих претставника богословске науке.

Свето писмо под именом религије разуме завет или савез између Бога и човека. Тај савез створио је Бог ради спасења људи. Неизмерном љубављу према људима руководио се Бог кад је тај савез установио. Он се одржава откривењем, које нам је дао Бог и оном благодаћу која нам се даје по милости Божјој у светим тајнама, да би били у што тешњем и потпунијем савезу са Њим. Тако исто од људи се тражи да и они узму учешће у овом савезу, у овој заједници с Богом. Од њих се тражи да примају свете тајне, које имају своје спасоносно дејство само онда, ако их хришћани примају с вером у Исуса Христа и с искреном побожношћу. Према томе, под религијом се разуме лична духовна веза или заједница с Богом, а преко Исуса Христа Сина Божјег. До доласка Исуса Христа, Бог се бринуо о грешном човеку, али није ступао са њима у лични однос. Тек доласком на земљу Исуса Христа, кроз Његово оваплоћење, то са постигло у пуној мери, па зато хришћанска религија има све одлике праве и истинске религије. Због тога ап. Павле и назива многобожце безбожницима, јер су били без Христа (Еф. 2, 12).

Пошто је човек биће духовно и телесно, он своју религију манифестује душом и телом. На такав начин религија има две стране — унутрашњу и спољашњу. Унутрашња се манифестује вером, надом и љубављу према Богу, а спољашња молитвом и добрим делима. Обе стране морају бити у нераздвојној вези, јер само под таквим условом човек је у савезу с Богом, тј. има истинску религију.

КАКО ЈЕ ПОСТАЛА РЕЛИГИЈА

Хришћанска апологетика учи да религија има свој почетак у Богу и да њена историја почиње оним даном у који је Бог створио човека по својој слици и прилици. Он је тиме положио темељ религије или темељ духовног савеза између себе и разумних бића, као што су људи. Овим актом створио је Бог чврсту и сигурну основу да можемо бити и у нераздвојном духовном савезу са Њим, тј. да можемо имати религију.

Али и ако је човечијој души била дата могућност или основа за религију, ипак то није било довољно. Права и истинска религија могла се појавити само под тим условом, да се најпре сам Бог јави човеку и да му да откривење о Себи и о својој вољи. Без тога би све човечје тежње к Богу биле узалудне. Без помоћи

Божје човек би створио само лажну религију и она не би могла дати човеку право духовно задовољење, ни праву истину о Богу, о човеку, о циљу и задатку нашег живота на земљи. Богоподобност наше природе створила је у нама природну тежњу ка Богу и жељу да се сјединимо с Њиме. Али тој тежњи и жељи требао је Бог да изађе у сусрет и да да човеку откривење, помоћу кога је он установио свој прави однос с Богом и тако створио праву религију. Као што се дете развија и усавршава само при живоме и личноме односу његовом с људима, који га окружују, тако исто и религија се добија и развија само под условом ако смо ми у живоме и личноме односу са Богом. Услед тога права и истинска религија мора бити једна и Богом дата, тј. мора бити Богом откривена, у противном случају она је лажна.

Да је истинска религија могла заиста постати само услед наше богоподобности и услед откривења, које нам је дао Бог, то нам сведочи цео наш духовни живот, целокупна садржина наше духовне личности. Ову мисао потврђује и Библија кад нас учи да је унутрашња основа религије дата у нашој души, коју је Бог створио по својој слици и прилици, а спољашња у откривењу, помоћу кога је Бог ставио у покрет наше духовне способности.

КАКО АТЕИЗАМ ОБЈАШЊАВА ПОСТАНАК РЕЛИГИЈЕ

По питању постанка религије атеизам даје неколико хипотеза. Њихова је заједничка мисао та, да није Бог створио човека, него је човек створио Бога. Атеизам одриче биће живог и личног Бога и учи, да је религија производ човечје фантазије, која је под утицајем многих унутрашњих, спољашњих и случајних појава створила у људској машти претставу о неком невидљивом, тајанственом и страшном бићу, које узима живо учешће у животу људи.

Таква једна хипотеза о природном постанку религије води своје порекло чак од грчких софиста, који су говорили да су религију измислили жреци и властодршци из чисто политичких обзира и личног користољубља. По мишљењу претставника ове хипотезе, жреци и властодршци измислили су религију само за то, да лакше и повољније по себе управљају својим једномишљеницима и поданицима, држећи их у страху и потпуној покорности, и да својим законима и наредбама даду божански

ауторитет. Али ова хипотеза противуречи историји, која је утврдила да је религија постојала пре свештеника и пре властодржаца. Из историје се, на пример, зна, да је религија постојала код неких племена која нису имала касту свештеника, нити икакво државно уређење. То су племена пастирска и скитачка; код њих је религиозне обреде вршио старешина или вођ племена. Није могуће претпоставити да су религију измислили претставници култа и власти, јер да су је заиста они створили, па још са таквим рђавим и ружним намерама, и тежњама она се не би могла одржати код народних маса, које би из мржње према својим управљачима мрзеле и натурену им од њих религију.

Велики је недостатак ове хипотезе и у томе, што она не може да објасни како се код свештеника и властодржаца појавила религија, ако ње није било у народним масама. Како су они могли плашити народ са боговима, ако он није веровао у њих? Страх од богова није могао имати никаквог значаја, ако народ није имао никакве претставе о њима. Сам тај факат, да су постојали жреци, сведочи да је била религија, у противном случају: да није било ње, не би насигурно било ни њих.

По другој једној хипотези објашњава се да је религија постала захваљујући само човечјем незнању и неспособности његовог ума да објасни многе, страшне и катастрофалне појаве из природе. Због тога се он плашио, осећао, немоћним пред таквим појавама природе, па је почео да је обожава, да јој се клања, не би ли је како задобио за себе. Његова фантазија видела је у сваком кутићу природе као неке заседе невидљивих и страшних божанстава, којима треба угодити и старати се да се не наљуте. И ова хипотеза води свој почетак од старих филозофа (Епикура, Лукреција), па је се држи и савремена филозофија материјализма. Стари филозоф Лукреције рекао је: „*timor primos deos fecit*“ — што значи: страх је створио богове.

Али ни ова хипотеза није тачна; ни њој историја не даје за право. Ако се допусти да је религија постала услед човечјег незнања, онда би успеси науке, њени велики проналасци, потисли и уништили религију као појаву привремену и случајну. Међутим, шта бива? Човек је сада постигао високи ступањ свога образовања, наука се обогатила многим проналасцима, култура и техника победиле су природу, и човек више није немоћан, он више не привиђа иза џбуна страшила, па религија

ипак постоји као велика потреба и за појединце и за народе, макар да су и на највећем ступњу своје образованости и свога духовног напретка. Многи велики научници и књижевници (Њутн, Пастер, Достојевски, наш филозоф Божа Кнежевић, па велики Његош и др.) били су врло побожни људи. Религија није изгубила свој спасоносни значај и своју морално-васпитну улогу ни код најпросвећенијих народа. Све то не би могло бити да је религија постала услед људског незнања и страха од страшних појава природе.

Ова хипотеза у противуречности је и са психологијом.*) Постоји велика разлика између религиозног осећања (тј. побожности) и осећања страха. Религиозно осећање изазива у човеку дубоко поштовање према Богу и показује се у човечјој жељи да позна Бога, да Му служи и да Му се што више приближи. Међутим, страх изазива мржњу и неповерење, и приморава човека да се клони и да бежи од оних предмета и појава, које му тај страх изазивају. Значи да страх није могао бити извором религије.

Атеизам тврди, да је човечја фантазија, тобож, под утицајем многих унутрашњих, спољашњих и случајних појава створила религију. Али и ово је тврђење погрешно. Фантазија никад не ствара нешто ново у човечјим претставама. За свој стваралачки рад она узима само оне елементе, предмете и појаве, које постоје у стварности, па их онда на свој начин везује и изводи комбинације и закључке, који су унапред познати. Ако на пр., плашљивац путник у место пања види у мраку разбојника, или ако се некоме бела хаљина у мраку причињава као неко привиђење, у свима таквим случајевима њихова се фантазија служи готовим и познатим претставама о разбојнику и о привиђењима, па на основу претстава о њима закључује, да у мраку место пања и беле хаљине виде разбојника и неку авет. На исти начин и првобитни човек, кад је страшне призоре и појаве у природи, објашњавао утицајем богова, он је то чинио због тога, што је веровао да они постоје. Према томе, природа и њене појаве нису створиле код првобитног човека мисао о боговима, него му је дала само повода да се код њега та мисао или претстава о њима само изазове, јер је у њему већ постојала.

У природи на сваком кораку видимо безброј материјалних предмета и појава, које се мењају и губе. Ни најсмелија фан-

*) Наука о души или о душевним појавама.

зија нема права да на основу свега тога ствара претставу о невидљивом, бескрајном и најсавршенијем бићу. Може постојати религија у којој се обожава природа, али се не може допустити да је религија постала из природе, као продукат њених сила и појава.

Природа нас учи да славимо Бога Творца и сведочи о Његовој мудрости и свемоћи с којом је створио њу и све што у њој живи. Ову мисао лепо потврђује ап. Павле у овим речима: „**Од постања света могло се познати и видети на створењима и Његова вечна сила и божанство.**“ Рим., 1, 20). Тако исто и чувени хришћански писац блажени Августин, пише ове дивне редове: „Ја сам питао земљу (о Богу) и она ми је рекла: То нисам ја, и све што је у њој, потврдило ми је то исто. Ја сам питао море и дубине и све што тамо живи, и они су ми одговорили: ми нисмо твој Бог, тражи га изнад нас. Ја сам питао бурне ветрове, сав ваздух, са свима његовим становницима, и он ми је одговорио: ја нисам Бог. Ја сам питао небо, месец и звезде, и они су ми рекли: и ми, такође, нисмо онај Бог, кога ти тражиш. И ја сам онда рекао свему што ме окружује: ви сте ми рекли о моме Богу, да ви нисте Он, онда ми реците о Њему! и они су сви у глас узвикнули: Он је створио нас („Исповести“).

По питању постанка религије позната је и анимистичка теорија. Она тврди да је религија постала из обичаја примитивног човека да обожава душе својих умрлих предака и сродника. Примитивни људи си веровали да душа преживљује тело, да су душом обдарени сви предмети природе. Према њиховоме веровању сва је природа била испуњена душама и духовима и због велике зависности људи од природе, они су могли да утичу и на њихову судбину. Стога је било сасвим природно, што је човек ступио у религиозни однос са тим духовним бићима природе, па их је почео обожавати, приносити им жртве и молити их за заштиту и помоћ; тако је постало обожавање добрих и злих духова, душа предака, река и шума, равница и планина и добила је свој почетак анимистичка религија.

Теорија анимизма није научно тачна, јер пре свега она не може да објасни како је код човека постала идеја или мисао о Богу и на који се начин појавила код њега жеља да обожава душе својих умрлих предака. Због богоподобности наше душе, нама је урођена идеја о Богу, па нас она и приморава да тражимо Бога. У њој је и примитивни човек нашао унутрашње побуде

да обожава душе предака, као и неке предмете природе, па и себе самога. Човек није имао довољних и тачних сазнања о Богу, која је Бог дао само у откривењу. У исто време он није имао ни моћи да живи без Њега, па је стога био принуђен да обожава оне предмете и појаве у којима је видео нешто нарочито и необично. Према томе, није обожавање душа предака изазвало у човечјој души идеју о Богу, него је баш та идеја проузроковала култ обожавања душа умрлих предака.

Недостатак теорије анимизма огледа се и у томе, што она не може да објасни постанак и других форми многобоштва, као: фетишизма, сабеизма, зоолатрије и др. На крају крајева ова теорија не може да објасни и историску улогу религије, која и поред великих успеха наука и културе, ипак не пропада, него, на против, дејствује и даље и много доприноси успесима човечанства. То никако не би могло бити да је тачно тврђење анимизма о постанку религије из обичаја примитивног човека да обожава душе својих умрлих предака.

СВЕОПШТА РАСПРОСТРАЊЕНОСТ РЕЛИГИЈЕ

(Универзални карактер религије)

Из историје се зна, да је религија постојала у сва времена и код свију народа. Исто тако и у наше доба не постоји народ без религије. Ова распрострањеност религије објашњава се тим фактом, што је човек по души својој сличан Богу, па га та богоподобност приморава да тражи Бога, да тежи к Њему, другим речима да ступи са Њим у савез.

Постоје многе сведоцбе за свеопшту распрострањеност религије. Тако, на пр. познати грчки филозоф Плутарх каже: „Погледајте лице земље и на њему ћете видети вароши без тврђава, без науке, без управе; видећете људе без сталних склоништа; људе који не знају за употребу новца и који немају појма о лепим вештинама; али нећете наћи ни једно човечје друштво без вере у божанство и ни једну варош или насеобину, где не би било места за молитву. У истом смислу постоје сведоцбе Аристотела, Цицерона, Сенеке и других филозофа старог доба. Исто тако и филозофи и научари новијег доба, као што су Вундт,¹⁾ Хумболт²⁾ Катрфаж³⁾ и др. тврде да не постоји безрелигиозни

¹⁾ Немачки филозоф

²⁾ „ „ научар — природњак

³⁾ Француски антрополог

народи. Интересантна је у том погледу сведоџба Катрфажа. „Изучавајући човечје расе“, каже он, „тражио сам атеизам, не би ли га нашао бар код најниже, али узалуд; ја га нисам нашао нигде, сем код појединаца, који су били ограничени, као што се то могло наћи у Европи прошлог столећа, а понекад и у наше време. Атеизам је појава случајна; народ га у масама не исповеда и ни једна од великих човечјих раса није била атеистичког духа“.

И ако је историски доказано да су сви народи имали и да имају религију, ипак су то неки философи материјалистичког правца порицали; они наводе нека сувише заостала и примитивна племена, код којих није било никаквих трагова религије, и поједине случајеве атеизма. Међутим, историја и истрага утврдиле су да не постоје народи без религије и да поједини случајеви атеизма сведоче о морално-болесном стању оних који га исповедају. Пажљива научна испитивања утврдила су, да она племена, где, тобож, нису нађени никакви трагови религије, нису имали довољно развијен религиозни култ, такозвану спољашњу форму религије или, ако је она код њих и постојала, намерно су је крили, да не би била од посматрача исмејавана и профанисана. Познати немачки филолог Макс Милер, оправдано закључује, да су сведоџбе о безрелигиозности неких племена долазиле у главном због тога што многи путници и истраживачи нису знали њихов језик и дијалекат, па нису могли са њима ни разговарати о религији. А кад би то заиста и било, тј. да су заиста негде и некад постојали безрелигиозни људи, то ипак не би било доказом да религија не постоји код свију народа, као што ни постојање идиота ни мутавих, не сведочи да постоји неки народ, у коме би сви били идиоти и мутави. У историји свију народа религија је била она жива сила без које они нису могли ни живети ни напредовати. Зато је она неодвојна од човечанства и постојаће све дотле док постоји и човечји живот на земљи.

ДА ЛИ НАМ ЈЕ ПОТРЕБНА РЕЛИГИЈА

Свеопшта распрострањеност религије показује, да је религија потребна људима и да они не могу без ње да живе. Исто тако историја нам потврђује, да је религија била од великог значаја за све народе и за појединце. Значај религије показао се и по-

казује се у свима формама човечјег живота: у личном, породичном, друштвеном, државном и међународном животу. Целокупни човечји живот пружа неоториве доказе за велики значај религије и тиме потврђује њену потребу за човека. У животу људи она врши један светао и велики задатак, а на име: она хоће човечје друштво морално да уздигне и усаврши, па да живот заснује на узвишеним идеалима и побудама.

Сваки човек има неодољиву унутрашњу тежњу Богу. Она је оправдана и основана на богоподобности наше душе, јер као што наше очи траже светлост, тако и наша душа тражи Бога, тежи к Њему и жуди за Њим, као за најсветијим и најдрагоценијим благом. Исто тако као што гвожђе тежи магнету, реке мору, камен земљи, слично томе и наша душа тежи Богу, жуди за Њим, као за својим праизвором и за својом постојбином. По речима ап. Павла: између нас и Бога постоји веза сродства, па као што крвно сродство везује људе међу собом, тако исто и наша богоподобност везује нас за Бога и приморава нас да Му тежимо и да ступимо са Њиме у духовни савез, који се друкчије зове религија

Човечји духовни живот осећа велику потребу за религијом, јер ма колико да је он умно развијен и обдарен великим собностима, он ипак није у стању да постигне истину. Истина се налази само у религији и њу је Бог открио људима. Животна питања нашег бића, питање о Богу, о Његовом односу према свету и људима, о циљу нашега живота и др. увек су интересовала човечанство. Читаве борбе се воде, пишу се многе књиге и расправе за решење ових питања, али све је то узалуд. Човечји ум је немоћан да даде правилан и тачан одговор на сва та питања; искуством се утврдило да се само у религији налази правилан одговор на њих.

Велика се потреба осећа за религијом и у нашем практичном животу. Сви људи признају да је религија основа моралног рада и да је узорит и прави живот могуће створити само на вери у Бога. Религија учи људе да буду побожни, честити, савесни у вршењу својих дужности и задржава их да се одаду пороку и рђавим и штетним навикама. Она не допушта човеку да се одаје ленствовању, потстиче га на борбу са злом и грехом и одушевљава га да служи Богу и својим ближњима. Многи примери светаца, мученика и реформатора, којима избилује хришћанство, показују да је религија потребна и моћна да створи у

редовима људи велика и славна дела, којима се човечанство поноси.

Поезија, уметност, друштвени обичаји и многе хумане установе показују да и код њих религија има велики и трајан значај. У религиозном полету и надахнућу стварају се велика дела и значајне вредности. Песници, књижевници и уметници религиозног надахнућа, обогатили су човечанство великим идејама и побудили су у срцима људи узвишена и племенита осећања лепоте, добра и истине. Под утицајем религиозних идеја развијала се архитектура и вокално-музичка уметност. У сва времена и код свију народа храмови су били најлепше грађевине, а музичари религиозног надахнућа саставили су дивне композиције посвећене Богу и религиозном култу. То исто може се рећи и за уметнике сликаре, као и за генијалне скулпторе. Сликарство и скулптура достигли су свој врхунац у свима храмовима, а нарочито у хришћанским, који су се украшавали уметничким творевинама највећих сликара и скулптора. Зар све то не говори о значају и моћи религије да одушеви и занесе људе за стварање великих дела и корисних тековина; у исто време то доказује потребу њену да руководи свим областима човечјег живота.

ПРИРОДНЕ РЕЛИГИЈЕ

Међу религијама до хришћанског доба нарочито се издвajaла религија партијараха. Она се друкчије звала религија Старог завета и религија јеврејског народа. Њена је историја почела у онај дан, кад је Бог створио човека по својој слици и прилици. Од Адама, па преко патријараха, прешла је она у наслеђе изабраноме народу Божјем. Бог је хтео да се она сачува и да се преко ње припреме људи за дочек Спаситеља света, па је стога и ступио у савез са јеврејским народом. Он му је дао закон, многе свете установе (скинију, јерархију), као и натприродне знаке (чудеса и пророштва) Свога откривења, па је тај народ и могао бити чуварем божанског откривења. Услед тога се у Старозаветној религији и могло сачувати свето и узвишено учење о једноме Богу, о свету и човеку. Својим природним способностима човек није могао доћи до таквог високог учења, па се Старозаветна религија с правом сматра за Богом откривену религију.

Али поред откривене религије, постојале су у дохришћанско доба и друге религије, тако зване природне. Оне су се друкчије звале: незнабожачке или многобожачке. Ове су религије имале неколико форми, међу којима су најраспрострањеније биле: фетишизам, тотемизам, сабеизам, зоотеизам и антропотеизам.

Ове форме многобоштва постале су на природан начин; њих је измислио сам човек после прародитељског греха. Кад су Адам и Ева згрешили, Бог се удаљио од њих и лишио их је непосредног општења са собом. Затим је дошло помрачење и слабљење њихових духовних способности. Последице греха прешле су и на њихово потомство које је било лишено откривења Божјег и онеспособљено за истинско познавање Бога. Човеку је остала на расположењу само спољашња природа и грехом оштећене способности душе, да преко њих добија откривење о Богу. То је било оно природно откривење о коме ап. Павле овако говори: „**Што се може знати о Богу познато је им** (тј. људима), **јер им је Бог јавио. Јер што је у Њему невидљиво, од постања света може се видети на створовима, наиме Његова вечна сила и божанство.**“ (Рим, 1, 19—20). Али то није било довољно. Помоћу само ових средстава — природе и својих оштећених способности — човек није могао доћи до правог појма о Богу и користећи се само природним откривењем, он је створио лажну религију, коју је показивао у конкретним примерима многих богова. Тако је постала природна религија са разноврсним формама и веровањима, која деле многобоштво на две главне врсте: на обожавање спољашње природе и на обожавање самога човека, његових сила и способности. Богооткривена религија једнобоштва ускоро се заборавила и одржавала се само код појединаца, изабраника Божјих, код патријараха и код изабраног народа јеврејског; њему се Бог јављао преко праведних патријараха, побожних царева и Богом надахнутих пророка, саопштавајући му своју вољу и припремајући га за дочек Спаситеља света. Сви остали народи били су многобошци, јер су по речима ап. Павла: „**Претворили славу вечнога Бога у обличје смртног човека, и птица, и четвороножних животиња, и гадова.**“ (Рим, 1, 23).

Фетишизам је почетна и најнижа форма многобоштва. Фетишисти су обожавали сасвим незнатне и ништавне ствари, као: пањ, камен, шкољку и др. предмете природе.

Тотемизам је исповедао клањање читавом реду животиња, а понекад и биља. Тотема су обожавали и сматрали за оснивача племена, па се по њему и цело племе називало. Њега нико није смео убити и у знак поштовања према њему тетовирали су на свом телу његов лик.

Сабеизам. Претставници овог култа клањали су се звездама и осталим небеским телима. Посматрајући небо обасуто звездама, они су долазили до закључка да звезде узимају живо учешће у човековој судбини, па су их почели обожавати.

Зоотеизам или зоолатрија. То је био култ обожавања разних животиња и био је много распрострањен код Египћана.

Многобоштво се није зауставило само на обожавању предмета природе и животиња, него је оно обожавало и човека, његове моралне силе, способности и тежње. То је био антропотеизам и он се одржавао највише код старих Грка и Римљана. Антропотеизам се завршила историја многобоштва. Оно није могло да се уздигне до идеје о Богу вечноме, светом и бескрајно савршенијем бићу и од природе и од човека.

О МОНОТЕИЗМУ СТАРОЗАВЕТНЕ РЕЛИГИЈЕ

Главна одлика старозаветне религије била је у томе, што је она, на супрот многобоштву, учила само о једноме Богу. То је био монотеизам Старозаветне религије. Он се очувао кроз целокупну историју јеврејског народа и био је почетном формом богооткривене религије.

Међутим, многи филозофи еволуционистичког правца одричу богооткривени карактер Старозаветне религије и не признају да је она била у почетку монотеистичка. Еволуционизам учи да савршенства у почетку нема, него се све у природи постепено усавршава и иде од форме мање и ниже ка већој и савршенијој. Према томе, кажу они, Старозаветна религија почела је своју историју фетишизмом и завршила је монотеизмом, као савршенијом формом религиозног веровања.

Али закон еволуције не може се применити на Старозаветну религију. Она је постала на чудесан начин и морала је имати савршено учење само о једноме Богу, Који је поступно давао људима откривење и припремао их да приме најсавршенију религију, коју је открио Исус Христос. Законом еволуције може се објаснити само постанак природних човечјих појава,

а не натприродних или божанских у какве спада богооткривена религија Старог завета.

Тврђење еволуционизма не налази потврде ни у Библији. Ту је описана историја детињства целог људског рода и ту ми налазимо доказе да је религија Старозаветна увек учила о једноме Богу, Творцу и Заштитнику. „Бог је један“ — то је била основна истина старозаветног учења. Већ на првој страни Библије ми налазимо потврде за то. Њене прве речи: „У почетку створи Бог (а не богови) небо и земљу“ — сведочи да је Старозаветна религија започела своју историју монотеизмом и он пролази као основни догмат вере кроз сву религиозну историју јеврејског народа. Историја патријараха, вођа, судија, царева, пророка и родољуба овога народа, пружа убедљиве доказе, да је Јехова био једини и свемоћни заштитник њихов и да се само Њему треба молити. **„Ја сам Господ Бог Твој и немој имати других богова осим мене“** (Изл. 20, 22). **„Теби је то дано да познаш да је Господ Бог твој и да нема осим Њега“**. (Пон. зак. 4, 35). **„Видите, видите, да сам Ја и да нема Бога осим Мене“** (32, 37). **Ја сам први и Ја сам последњи, и осим Мене нема Бога“** (Ис. 44, 6). Ове нам сведоче дају пророци Мојсије и Исаија. Оне се могу наћи и код других писаца светих књига. По њима ми можемо јасно видети да је богооткривена религија од увек била само монотеистичка религија.

Али нам и историја пружа многе доказе за монотеизам Старозаветне религије. Сачувано је много изрека, натписа и песама по којима се може судити да је прва религија учила само о једноме Богу; из њих се види да је и код многобожаца постојла мисао о једноме Богу, кога су они заборавили, изневерили и као што каже ап. Павле: **„Претворили у обличје смртног човека, и птица, и четвороножних животиња, и гадова“** (Рим. 1, 2—3) У индиским Ведама читамо ове редове: „ко зна и ко може казати од куда су дошли богови, и откуда ова велика Творевина? Богови су дошли после пошто се појавила творевина? Ко зна откуда је она? То зна само онај од кога је постала ова васељена, онај који гледа с висине неба.“ Слични изрази налазе се у религиозним књигама старих Мисираца. Познати испитивач незнабожачких религија, Макс Милер, утврдио је да је монотеизам претходио политеизму, и да је код многобожаца, кроз његову политеистичку маглу, светли спомен о једноме Богу

Макс Милер сведочи, да се незнабожац у моменту молитве, молио само једноме Богу и замишљао, да се само у томе Богу налази сва пуноћа власти и моћи, као да други нису ни постојали. Ову религиозну форму он је назвао хенотеизмом и сматра је као прелазну од монотеизма ка политеизму. Беспристрасна наука, у лицу својих најбољих претставника, доказује да је прва религија заиста била монотеистичка и да се политеизам, тј. многобоштво појавило тек онда, када је човек заборавио на првога Бога и на своју прву религију, коју му је дао Бог.

РЕЛИГИЈА ИСУСА ХРИСТА И ЊЕН МОРАЛНО-ИСТОРИСКИ ЗНАЧАЈ

Богооткривеном религијом сматра се сада с правом религија хришћанска. Њу је дао Бог преко Исуса Христа Спаситеља нашег. Она је заменила богооткривену религију Старога завета, која је припремала људе за дочек Спаситеља, па је доласком његовим она и завршила своју историју богооткривене религије.

Својим високим учењем о Богу, о човеку, о циљу живота, религија Исуса Христа надмаша све религије па чак и богооткривену јеврејску. Њена узвишена наука превазилази ум човека и даје задовољења свима потребама његове душе. Многобожачке религије, па ни јеврејска, нису дале људима праву истину и право учење. Оно што су учили и проповедали незнабошци било је далеко од истине. Јевреји су је само назирали и били су припремљени да је приме у пуноћи и правој светлости, која је засијала тек доласком на земљу Исуса Христа, Сина Божјег.

Својом брзом распрострањеношћу, својим успесима, које је хришћанска религија постигла, исто тако и својим огромним значајем, који се испојио код свију хришћанских народа, она је потврдила своје божанско порекло. Поред свега тога усуђују се неки тврдити, да хришћанство није богооткривена религија, него је завршна форма незнабоштва и јеврејске религије, то ће рећи да се хришћанска религија развијала по закону еволуције и достигла је високи степен свога савршенства на природан начин, а не путем откривења Божјег.

Против оваквог зближавања хришћанске религије са многобожачком и јеврејском, говори, пре свега, садржина њеног високог учења. Оно је толико високо и узвишено да се не да

ни с чим упоредити, нити довести у заједничку везу порекла. У њему се налази најсавршеније учење и теориско и морално, па се оно као такво признаје и од противника. Ни ум Јеврејина, а још мање многобошца, није могао достићи до тако високог учења, које се садржи у хришћанским догматима, па не може бити ни говора, да је оно по закону еволуције постало од тих двеју религија.

По моралном учењу хришћанства још боље се види, да је немогуће њихово генетичко зближавање. О љубави, н.пр., није нико тако учио као Исус Христос, па је имао потпуно право да Своју заповест о љубави назове новом заповешћу. Својим учењем о љубави, Христос је срушио границе верске, националне, сталешке и естетске. Стари народи: Мисирци, Јевреји, Грци и Римљани, проповедали су љубав само према ономе, који је исте вере и исте народности; проповедали су поделу на господаре и робове, а велики филозоф Платон, проповедао је љубав само према ономе што је лепо, такозвану еротичку љубав. Христос је све то срушио и осудио, а учио је да су сви људи браћа, да су они пред Богом сви једнаки, и богати и сиромаси, и господари и слуге; ценио је више лепоту душе и срца и говорио је људима, да треба више волети духовно благо, а не пролазно материјално и спољашње (Мат. 6, 19—21).

Да је хришћанска религија божанског порекла то се види и по њеном универзалном карактеру. Када говоримо о универзалности хришћанства, не мислимо ту на његову распрострањеност, јер онда би се то исто могло рећи и за будизам и за мухамеданство. Универзалност хришћанства је у томе, што оно у потпуности задовољава све потребе човечје душе и увек је давало потстрека узвишеним тежњама свију људи.

Историјом свога распрострањења, као и великим и значајним успесима, које је постигло, хришћанство је доказало своју способност и своју моћ да руководи животом различитих народа и да оплеменеује њихове тежње и идеале. То се не може рећи ни за једну другу религију, па ни за јеврејску, јер је и она била националног карактера. На супрот свима осталим религијама, хришћанство има општечовечански карактер и проповеда се по заповести Христовој свима народима. Сви се они позивају у Цркву Његову, да буду њени свети чланови. Ту им се дају подједнако свима једни исти дарови Духа Светога. За све народе отворено је

царство Божје и свима се проповеда истина, коју је Христос открио.

Хришћанство је постигло тако велике и значајне успехе у животу хришћанских народа, какве није имала ни једна друга религија, ни једна философија. Појавом хришћанства почела је нова епоха у историји моралног препорођаја људи и њихових установа. У корену су се изменили њихови морални појмови, њихови погледи на свет и дат је нови правац њиховој вољи. Те су се измене показале у свима областима човечјег живота. Христос је дао нови тип човека, предначаченог за вечни живот, у царству Божјем. Појавила се и нова хришћанска породица, ново човечје друштво и нова држава, заснована на братској љубави и на заједничким интересима; појавила се и нова наука и нова философија.

Народи дохришћанског доба нису знали за милосрђе, за љубав према непријатељу, за смерност, за пожртвовање, па су били велики себичњаци. Они су имали у виду само своје сопствене интересе, а сажалење према сиромасима, слабима и немоћнима није ни постојало. Моралиста Платон отворено је проповедао да треба протерати из државе сиромаше, слабе и оне који су неспособни да свој занат продуже.

Врло велики значај хришћанства показао се у породици. Ту је хришћанство засновало живот на узајамној љубави мужа и жене, и на њиховим заједничким правима. У хришћанској породици признато је старешинство мужа, али не у смислу господара над својом робињом, него у смислу старијег друга и заштитника. Прво је хришћанство почело учити да су деца дар и благослов Божји и да је брига о њима прва и најглавнија дужност родитеља. Такве су мисли ушле у законе и установе хришћанских народа и заштитили су децу од оних сурових обичаја старих народа, а који су давали родитељима право да поступају с децом као са најобичнијом ствари. Хришћанство је научило родитеље да воле децу, да их чувају и васпитавају као децу Божју и као будуће чланове царства Божјег.

И у друштвеном животу показао се велики значај хришћанства. У дохришћанско доба делили су се људи на господаре и робове. Господари су имали сва права, а робови никаква. Хришћанство је осудило у основи такву појаву и проповедало је љубав и једнакост међу људима. Оно је учило људе, да треба и роба волети као свога брата у Христу. Ту мисао лепо је исказао

ап. Павле у својој посланици Филимону. Од Филимона је побегао слуга Онисим. У својој посланици ап. Павле моли Филимона да прими натраг Онисима, **али не више као роба, него више од роба, као брата љубазнога особито мени, а камоли теби и по телу и у Господу.** Овакво гледиште било је сасвим ново и нечувено пре. Ово је био нов идеал за уређење друштвеног и државног живота. Друштвени се живот у основи изменио; призната су права робова и њихов се положај знатно изменио. Хришћанство није насиљем рушило спољашње форме друштвеног и државног живота. Оно није мењало законе и установе, али је све односе људи, њихове законе и установе испуњавало и надахњивало својим духом, па су се они без икаква насиља облагорођавали и усавршавали.

Великих заслуга има хришћанство и у области међународног живота. Код старих народа владало је начело мржње и неповерења. Грци и Римљани мрзели су се између себе и сматрали су друге народе за варваре и за недостојне њихове пажње. Јевреји су отворено проповедали мржњу према непријатељима, а стари Мисирци, с висине својих пирамида, презриво су посматрали све остале народе око себе. И баш кад је ова мржња достигла врхунац, одјекнула је проповед о љубави која нема граница, о братству и једнакости свију људи, деце Божје. То је била проповед о универзалној религији, која је била предначена за све народе и у којој, по речима ап. Павла, није било ни **Јеврејина, ни Грка, ни дивљака, ни Скита, ни роба, ни господара, него све и у свему Христос** (Гал. 3, 28; Кол. 3, 11).

Зар све то не доказује да је хришћанство било и јесте она спасоносна сила, коју је дао Бог за препорођај и за спасење човечанства?

О БОЖЈЕМ ОТКРИВЕЊУ

Истине хришћанске религије садрже се у Божјем откривењу. Под откривењем Божјем разуме се објављивање људима нових и непознатих истина до којих они својим умом нису могли доћи, а које су биле потребне за њихово спасење. Откривење је дао Бог на чудесан начин, па се оно друкчије зове натприродно откривење Божје. Њега је дао Бог преко изабраника својих у Староме завету, а у Новоме преко Сина Свог Исуса Христа, Кога јеванђелист Јован зове **речју Божјом.**

Поред натприродног откривења постоји и природно откривење Божје. То је онај акт Божје љубави и милости, када се Он јавља људима преко природе и њених сила и закона, преко наше савести и преко великих и малих догађаја историје и нашега живота, учећи нас преко њих да будемо добри и побожни и опомињући нас да се клонимо зла и рђава живота.

Натприродно откривење давао је Бог постепено, а у пуноћи и савршенству дао га је преко Исуса Христа, па Га због тога ап. Павле зове последњим откривењем Бога на земљи (Јевр. 1, 1). Његовим божанским учењем и учењем Његових апостола завршила се историја натприродног откривења на земљи.

Божанско откривење од велике је потребе за човека и да га није дао Бог, људи својим ограниченим умом не би могли постићи високе истине откривења. Историја потврђује да су се многи философи, и старог и новог доба, узалуд трудили да дођу до истине, па су признали да њу није могуће постићи без помоћи Божје. Платон је на пр. тврдио да истинско познање може бити само од Бога. Стари век је рекао кроз уста Сократа: „Ја знам само то да не знам ништа“, а на почетку хришћанске ере, Пилат је питао Исуса Христа: „Шта је истина“. Кад је дошао Спаситељ на земљу, проповедао је људима праву науку о Богу и открио им је праву истину о животу. С тога је он с правом рекао: „**Ја сам пут, истина, и живот.**“ (Јов. 14, 6).

Узвишена начела моралног живота дао нам је Бог преко Сина Свога Исуса Христа, а да их нисмо добили од Бога, ми их не би својим разумом постигли. У светлости откривења Божјег наш морални живот добија већу вредност и има већи значај. Откривење нам потврђује да заиста постоји онај живот коме ми тежимо и који желимо постићи. Због тога јеванђелист Јован у своме јеванђељу, које се чита на Ускрс, радује и усхићава хришћане овим речима: „**У почетку беше реч . . . и Бог беше реч.**“ (Јов. 1, 1). Ове речи садрже у сизи велику науку хришћанске вере о Богу живоме и личноме, Који нам се открива у Исусу Христу, Који је био Реч Божја.

Грех прародитеља удаљио је Бога од људи и ослабио је човечје духовне способности. Резултат овога биле су многе заблуде и разни пороци; појавила се и лажна религија, која је посведочила да човек не може својим сопственим средствима доћи до праве вере. Али је Бог хтео да се сви људи спасу и дођу до познања истине. (1 Тим. 2, 4). Стога он није хтео оставити

човека самоме себи па му је дао откривење које ће га сачувати од заблуда, да га морално усавршава и припрема за дочек Спаситеља света.

ИЗВОРИ БОЖАНСКОГ ОТКРИВЕЊА

Божанско откривење садржи се у Светом писму и Св. предању и стога их црква сматра за изворе откривења Божјег. Преко њих Црква шири Христову науку на два начина — писмено и усмено.

Шта је Свето Писмо

Свето писмо је скуп књига Старог и Новог завета, које су надахнућем Св. Духа написали нарочити изабраници Божји и црква их је признала (канонизирала) за књиге у којима се садржи откривење Божје. Према томе, Свето писмо није обична књига, него књига Божја, која се може тумачити само под руководством цркве.

Св. писмо зове се друкчије и Библија. Овај општи назив показује да постоји унутрашње јединство по духу и по циљу између свих светих књига. И ако је сваки од писаца светих књига имао свој засебан предмет и циљ писања, ипак су њихове књиге биле прожете једном истом идејом и једним истим божанским учењем, којим је почела историја стварања света и завршила се пророштвом о стварању новог неба и нове земље.

Св. писмо зове се и реч Божја. У овоме називу исказује се мисао, да се у Св. писму садржи чиста наука Божја, коју је дао Бог ради спасења људи.

Канон Светог писма

По својој важности књиге Старог завета деле се на канонске и неканонске. Канонским књигама, од грчке речи „канон“ — правило, зову се оне књиге које црква признаје за правилне, јер садрже у себи истинско божанско учење, које треба да буде за нас правилом вере и побожности.

Канон Св. писма није постао одједаред него постепено. О томе има података и у самим светим књигама. Зна се, на пр. да су се књиге Мојсијеве морале чувати у скинији, (V Мој. 31, 26). Петокњижију Мојсијевом додао је Исус Навин и своју књигу, а после њега радили су то исто и остали састављачи светих књига

Чувени јеврејски историчар, Јосиф Флавије, сведочи да су богопросвећени људи, после сваког преврата, прегледали св. књиге. Захваљујући томе, оне су биле сачуване од недозвољених додатака и преправки, и попуњавале су се са новим. Све је то тако ишло до времена свештеника и књижевника Јездре и он је коначно утврдио и саставио канон Св. писма Ст. завета.

Пошто се већ био утврдио канон старозаветних књига појавиле су се на грчком језику нове књиге. То су биле ове: Књига о Товити, о Јудити, Премудрости Соломонове, Премудрости Исуса сина Сирахова, Књига пророка Варуха, Друга и Трећа књига Јездрина и Три књиге Макајевске. Оне су биле оглашене за неканонске, јер нису садржале божанско учење. Али их је црква препоручила као књиге поучне и оне су ушле у кодекс Библије.

Новозаветне књиге све су канонске. Њихов канон стварао се у току прва три века и коначно се утврдио у IV веку. Место неканонских књига појавиле су се у Новом завету апокрифне. Оне су се приписивале апостолима, али у самој ствари њихови писци нису били апостоли. Ове се књиге у многоме разликују од аутентичних Јеванђеља. Поред истинског предања цркве, има у њима и лажног, па их црква одбацује.

Св. предање

Св. предање је усмено предавање из поколења у поколење незаписаних истина откривења Божјег. Стога се и оно сматра за извор откривења Божјег. Св. предање је старије од Св. писма. Прва књига Мојсијева била је написана тек кад је прошло 4000 год. од створења света, а до тога времена људи су имали усмено предање. И Исус Христос је ширио своју науку усмено, па су је тек доцније Његови ученици записали. И они су у почетку ширили Христову науку усмено и кад је прошло 8 година од вазнесења, појавило се јеванђеље по Матеју. Већи број апостола и ученика Исуса Христа нису после себе оставили никакве списе, него су проповедали усмено. По сведочанству јеванђелиста Јована они нису ни могли све оно написати и изложити што су требали да изнесу о Спаситељу и Његовој науци, и Његовим делима. Он о томе пише овако: „**А има и друго много што учини Исус које, кад би се редом писало, ни у сами свет, мислим, не би могле стати написане књиге.**“ (21, 25.) Тако је постало Св. предање.

Апостоли су придавали велики значај Св. предању, па су саветовали хришћане да га чувају. Ап. Павле овако пише Солунцима: „Тако, дакле, браћо, стојте и држите предања којима се научисте или речју или из посланице наше“ (2 Сол. 2, 15), а Коринћанима пише овако: „Хвалим вас, браћо, што све моје памтите, и држите заповести као што вам предадох“ (1 Кор. 11, 2).

Значај Св. предања

Св. предање има исти значај као и Св. писмо, јер је и оно извор откривења Божјег. Његов значај постаје нам још јаснији кад наведемо ове чињенице:

1 На основу Св. предања утврђен је божански ауторитет Св. писма и добивени су необориви докази за аутентичност светих књига.

2 Св. предање објашњава и тумачи садржину и смисао Св. писма и руководи нас у правилном разумевању многих питања вере (о поштовању светаца, икона, о молитви за умрле), која без Св. предања не би имали потпуно решење.

3 Без Св. предања не би нам биле разумљиве ни многе историске истине Св. писма.

4 Нарочито је Св. предање потребно за правилно вршење св. тајни и чување многих обреда и обичаја, који се тичу црквеног уређења и поретка, јер се о свему томе ништа не говори у Св. писму, него у Св. предању које је остало од апостола.

Према свему томе, и Св. писмо и Св. предање сачињавају нераздвојну целину и имају подједнако значење, па служе јединим и искључивим извором откривења Божјег.

ЗНАЦИ БОЖАНСКОГ ОТКРИВЕЊА

Да би се божанско откривење могло разликовати од лажног, оно мора да има своје битне знаке, који ће доказивати његову унутрашњу истинитост и његово божанско порекло. Ти знаци морају бити спољашњи и унутрашњи. Унутрашњи су знаци откривења: висина, чистоћа и светост учења, које се у откривењу садржи, а спољашњи: чудеса и пророштва, која се сматрају за натприродне знаке откривења Божјег.

Шта је чудо

Чудо је такав необичан или натприродан догађај или појава која се врши свемогућом силом Божјом а увек ради остварења високих и религиозно-моралних циљева. О таквим чудима говори се у Св. писму и деле се на старозаветна и новозаветна, која се друкчије зову Христова и апостолска чуда. Св. писмо сведочи да су се сва чуда дешавала само по свемогућој вољи Божјој и да су увек имала религиозно-морални циљ. По овим својим особинама, чуда се разликују од необичних и ванредних појава природе и од лажних чуда, која се врше силом ђавола.

Помоћу чуда ми се утврђујемо у вери, добијамо у њима небориве доказе за истинитост откривења и уверавамо се да и људи који чине чуда, чине их само по вољи Божјој.

Шта се приговара чудима

Противници вере одричу чуда, јер чуда, кажу они, противрече оној мудрости Божјој која је тако лепо и целисходно створила и уредила свет и ако ми допустимо могућност чуда, допуштамо и то, да Бог чудима поправља самоге Себе. Али овакав приговор није ни уместан ни оправдан. Бог, кад чини чуда, не поправља Себе, него људе који, злоупотребљујући своју слободу кваре онај поредак који је Бог установио на свету. Сиромаштво, на пр. или разне болести, смрт и многе несреће, није створио Бог него човек својим грехом и својом непослушношћу према Богу и кад их Бог, руковођен неизмерном љубављу својом, уклања понекад и на чудесан начин, Он то не чини да би Себе поправио, него да би нас уразумио и потстакao на праведан живот на земљи.

Противници вере чине и овај приговор: чуда су у противуречности са законима природе, који су за увек непроменљиви и осигуравају хармонију и поредак у природи. Допустимо ли могућност чуда, морамо онда допустити и могућност рушења закона природе и њене хармоније и поретка. И овај је приговор неоправдан. Бог је дао природне законе и Његова света воља највећи је закон васељене. Према томе, и чуда као натприродна средства, помоћу којих Бог васпитно дејствује на свет, не руше законе природе, него их само за извесно време надјачавају. Ако се, на пр., по вољи Божјој деси да човек оживи или не потоне на води, тиме се неће нарушити, ни уништити закон смрти.

ни закон топљења тела. Оба та закона с непромењеном тачношћу дејствоваће свуда и у свако доба. Стога ако чуда надјачавају или побеђују законе природе, тиме се не квари установљени поредак живота у свету. То исто бива и у нашем животу и у животу природе: кад се сукобе два закона нижи уступа место вишем, слабији — јачем. Свуда унаоколо се примећује, да су динамични закони јачи од механичких, закони живота од хемиских, а морални од физичких. То нам ипак не даје право да говоримо о неком нарушавању извесних закона природе. Ако, на пр., подигнемо руку у вис, ми нисмо тиме уништили или нарушили закон привлачности тела. Он и даље постоји и дејствује и даље. Подижући руку у вис, ми смо законом наше воље задржали или обуставили само на једно извесно време дејство закона привлачности, али га нисмо уништили. Исти је случај и са чудом. У њему се показује дејство више силе, воље Божје. Њом Он не руши законе природе, него их на чудесан начин креће у правцу остварења виших циљева и задатака природе и њених разумних бића.

О пророштвима

Под именом пророштава разумеју се тачна и одређена претсказивања будућих догађаја, која су позната само бескрајно савршеноме уму Божјем. Пророштва стоје у тесној вези с вером у свезнајућег и свевидећег Бога, Коме је будућност позната као и садашњост. Он је њу предсказивао и предсказује преко изабраника својих увек у циљу вечног спасења људи. То је крајњи циљ свих истинских пророштава, која нам је дао Бог и по њему се она разликује од лажних прорицања многобожачких жречева и разних гатара.

Пророштва имају исти значај и силу убедљивости као и чудеса. Спаситељ је рекао: „Ако не слушају Мојсија и пророке, неће веровати ни када би ко дошао из мртвих“. У исто време он се позивао на пророштва, за доказ да Га је послао Бог. Својим испуњењем пророштва су потврдила своје божанско порекло и натприродни карактер откривења Божјег.

Да би доказале своју истинитост све се религије позивају на пророштва. Али само хришћанска религија има истинска пророштва. Она се деле на Старозаветна и Новозаветна. Старозаветна, а делом и Новозаветна пророштва, сва су се испунила.

и својим испуњењем потврдила су своју истинитост. Сва пророштва Старога завета испунила су са поражавајућом тачношћу; на пример: претсказање пророка Исаије о доласку Јована Претече (40 гл.); пророштво о рођењу Исуса Христа у Витлејему (Михеј), о страдањима Исуса Христа (53 гл. пророка Исаије), о смрти и васкресењу Исуса Христа итд. Испунила су се многа пророштва и Исуса Христа, а нарочито о паду Јерусалима и о расељавању Јевреја по целом свету. Ово испуњење пророштава гарантује нам да ће се испунити и остала: о другом доласку Исуса Христа, о васкресењу мртвих и др.

Шта се приговара пророштвима

Противници вере изједначују пророштва са обичним човечјим предосећањем или наслућивањем догађаја, са предвиђањем и са лажним прорицањем које је било распрострањено у многобожачким религијама. Дешава се, кажу они, врло често да понеки људи предосећају или наслућују несреће и предвиђају будуће догађаје. Лекари предвиђају исход болести, астрономи појаву неке планете или земљотресе, а политичари крупне историске догађаје и њихове последице. Тако нешто десило се и код пророка. И они су наслутили догађаје из живота Исуса Христа. Али све ово нема сличности с пророштвима. Јер сва та предосећања, наслућивања и предвиђања лекара, астронома и политичара дешавају се на основу њиховог личног искуства и знања чињеница. По току болести, на пр., није тешко искусноме лекару предвидети оздрављење или смрт свога болесника, а вешт политичар-државник може лако знати многе догађаје будућности. Пророштва се, међутим, диаметрално разликују од сличних појава човечјег духа. У пророштвима се садржало претсказање таквих догађаја, који су се десили у далекој будућности и који нису били ни у каквој вези с личним искуством пророка, нити са чињеницама које су му биле познате. Пророци су, на пр., за неколико векова унапред предсказали рођење Исуса Христа у Витлејему, Његов свечани долазак у Јерусалим, да ће бити продан за 30 сребрњака, Његова страдања и чак такву ситницу, да ће се о његове хаљине отимати. (Пс. 21, 18). Ни једно од ових пророштава није било дато на основу искуства пророка, нити у вези с чињеницама њиховога доба. Њих је дао Бог и по Његовој свемогућој вољи она су се испунила.

Погрешно је истинска пророштва изједначавати и са лажним прорицањима многих многобожачких религија. Св. писмо сведочи да су многобожачки пророци многе ствари измишљали, двосмислено нагађали и крали пророштва од Божјих пророка. О њима су пророци Божји овако писали: „Тешко лудим пророчима што иду за својим духом (Јез. 13, 3); они варају и говоре измишљотине свога срца, а не из уста Господњих; краду Божје речи, заводе народ лажима и хиртином својом“ (Јер. 23, 16; 30—32). Из овога се види да су прорицања незнабожачких пророка личила на разна гатања и на чаролије са којима су варали свет и доводили га у заблуду.

Интересантна су била гатања римских авгура и грчких оракула. Они су гатали помоћу разних предмета и неких делова тела: срца, слезине, плећке итд. У Додону се гатало и по шуштању лишћа светог храста и мислило се да је то глас бога Зевса. Чувена су била и прорицања делфиског оракула. Ту је Питија, седећи на трonoшцу, падала у занос и у таквом стању изговарала је нејасне и двосмислене речи, па су их оракули тумачили као вољу и пророштво богова. Такво једно пророштво дала је Питија и Крезу, баш пред његов рат с Персијанцима. Она је рекла: „Ако Крез пође на Персијанце срушиће велико царство.“ Страшно пророштво се испунило, Крез је заиста срушио велико царство, али своје.

Из овога се јасно види да прорицања многобожачких религија нису била истинска, која је Бог дао у циљу спасења људи. Та су прорицања била заснована на лажи, на претпоставкама и на сопственим закључцима нервно болесних људи. Ни једно пророштво Старог и Новог завета нема таквих црта. Прорицање авгура и оракула осуђивали су и најбољи претставници многобоштва: Цицерон, Платон и др. Платон је, на пр., рекао за њих да они говоре много, али не знају шта говоре. Међутим, пророци Божји били су светла карактера, здравога душевног стања и свесни свог узвишеног позива, који им је био наменио Бог. Стога се у њиховим пророштвима налазила истина, која се засведочила испуњењем самих пророштава.

Догматика

ПОЈАМ О ДОГМАТИЦИ

Догматика је наука о основним истинама вере, које се друкчије зову догмати или правила вере. По учењу Догматике, догмати су основне и непроменљиве истине, које је открио људима Бог и које Црква дефинише, исповеда и чува као правила веровања, обавезујући свакога члана да у њих верује и да их исповеда рави свога спасења.

Пошто су догмати богооткривене истине, они су од великог значаја за Цркву. Према првом правилу VI вас. сабора она не признаје за своје чланове оне хришћане који догмате одричу или изопачавају и искључује их из своје заједнице као јеретике.

Као правила вере догмати имају првенствени значај за наш живот и за наше спасење, па стога Црква захтева од својих чланова да их исповедају и да им они буду руководна начела живота.

Догмати хришћанске вере имају своју важност и ауторитет већ по томе, што су те истине откривења Божјег. Али и Црква Христова од своје стране поткрепљује ту њихову важност и њихов ауторитет, јер она, као „**стуб и тврђа истине**“ (1 Тим. 3, 15) услед своје непогрешивости даје догматима чврстину и гаранцију за њихово божанско порекло. У Староме завету примале су се истине вере без поговора, а у Новоме завету сасвим друкчије. У хришћанству постају истине вере обавезне и примају се без приговора само онда кад оне прођу кроз самосазнање непогрешивог разума цркве, кроз оно више сазнање које се манифестовало на васељенским саборима и које се зове саборским сазнањем. Прави и истински смисао догмата, који се садрже у Св. писму, може да утврди и да да само Црква, па зато они и морају да прођу кроз њено сазнање. Према томе, да би једна истина вере и ако се садржи у откривењу, могла достићи

степен неоспорног и обавезног за све хришћане догмата, мора претходно да јој Васељенска црква призма догматски значај. Црква Христова не ствара догмате, него их добија из открићења и подиже на степен неоспорних и општеобавезних истина. То је од врло великог значаја за хришћане да догмати вере постану убеђењем, својином њиховог духа, јер ће онда догмати бити истине, не само Божје, него и човечје, а то ће они бити само онда кад прођу кроз саборно сазнање Цркве.

О НЕПРОМЕНЉИВОСТИ И РАЗВИЈАЊУ ДОГМАТА

Пошто су догмати богооткривене истине, они су непроменљиви по садржини и стални по броју. Они се садрже у открићењу Божјем, а Црква Христова објашњава их и чува као најсветије и незаменљиво благо. Све што је потребно људима за њихово спасење, Христос им је објавио у догматима. Стога их Црква чува и чуваће њихову непроменљивост док и она сама постоји. Али ова непроменљивост догмата не искључује могућност њиховог развијања, тј. могућност науке о њима, која их дефинише, разјашњује и приближује нашем разумевању и правилноме схватању.

О таквом развијању учи и откривење Божје, и Црква, и свети оци и учитељи Цркве. Историја ширења хришћанства и Цркве Христове потврђује нам да су се догмати заиста тако поступно разјашњавали и развијали, па је тако постала и наука о њима. Тако, на пр., многи догмати вере изложени су у Христовој проповеди кратко и у општим цртама, а код апостола много опширније и јасније. Током времена појавили су се у Цркви због појединих догмата многи спорови и недоумице. То је дало повода за сазив Васељенских сабора, и на њима су свети оци Цркве, руковођени Духом светим, разматрали и претресали догмате вере и израдили су у потпуности дефиницију догмата и праву науку о њима.

Али кроз целу историју догмата провејавала је мисао да ни апостоли, ни свети оци и учитељи Цркве, ни сабори нису имали право уносити макакве измене у догмате вере, него су их само пуније и опширније разјашњавали и тумачили. Захваљујући томе ми имамо науку о њима и помоћу ње добијамо правилно објашњење о истинама православне вере.

Неправилно је оно гледиште које тврди, да ће човечанство услед сталног усавршавања постићи такво савршенство којим ће превазићи садашње догмате, па ће бити принуђено да тражи нове. Постоји двојако усавршавање — умно и религиозно. Човек се не може умом никад толико усавршити да превазиђе унутрашњу садржину догмата и њихову високу науку о Богу, о човеку, о свету, о циљу нашег живота итд. То је наука недостижна за ум човечји. Што се тиче усавршавања религиозног, у њему човек, па ма колико оно било високо, неће доћи до одбацивања догмата, него ће их религиозно сазнање тражити и сматрати као главна начела моралног живота. Историја религиозног усавршавања потврђује да то усавршавање заиста постоји и да религиозни људи исповедају догмате као богооткривене истине и као правила вере и живота помоћу којих се они приближују Богу.

АНТИДОГМАТИЗАМ

По учењу хришћанске вере догмати имају велики значај у хришћанској религији. Помоћу њих она одређује идеале и циљеве човечјег живота, а у исто време решава и осветљава, и сва остала питања, која су судбоносна за човека, а нарочито питање његовог спасења и оправдања пред Богом. Ову мисао лепо исказује Исус Христос у овим речима: „**Ја сам пут, и истина, и живот и нико неће доћи к Оцу до кроз мене**“ (Јов. 14, 6), тј. кроз веру у Исуса Христа. Вера апостола исказала се у речима ап. Петра које је он рекао Исусу Христу: „**Ти имаш речи вечног живота**“ (Јов. 6, 68). Такво убеђење постоји одувек у Цркви, а постојаће и у будуће. Али постоји један правац који одриче значај хришћанских догмата и познат је под именом антидогматизма. Он се појавио у протестантизму, а научно су га обрадили немачки философи Кант и Шлајермахер. Кант своди религију само на морал, а за догмате каже да су непотребни. Шлајермахер је суштину религије видео само у осећањима и говорио је да су осећања субјективна, растегљива, променљива, јер зависе од осећаја. Догмати, међутим, каже он, као непроменљива правила вере убијају религиозно осећање и уносе у религиозни живот хладноћу и мртвило, па су за то и непотребни. Антидогматисте новијег доба, Ричл и Харнак, свде суштину религије на по-
божно хришћанско расположење.

Али Кант није у праву, јер у религиозном животу теориско, односно догматско и морално учење морају бити нераздвојни. Ако ми немамо правилан одговор на питање — шта је Бог и каква су Његова својства — ми не можемо знати шта Он хоће и какви су Му захтеви. Висина хришћанског моралног учења одговара висини теориског хришћанског учења о Богу. Морално учење хришћанства заповеда нам да љубимо и непријатеље своје. Ова се заповед може тек онда добро разумети ако је доведемо у везу с теориским учењем хришћанства о Богу љубави. За хришћански морал потребни су идеали какви се садрже у догматима вере, јер на тај начин они нам потврђују да није узалудна наша тежња ка спасењу.

Није у праву ни Шлајермахер кад тражи потпуну слободу и догматску неодређеност наших осећања. Карактер и правац наших осећања и односа према лицима која нас окружују, зависи од оних претстава које имамо о њима. Тако исто и осећања право хришћанина према Богу, Кога он зна као свога Творца, Промислиоца и Спасиоца, јесу осећања страхопоштовања, наде, љубави, оданости и захвалности. А према коме ће осећати страхопоштовање, љубав и захвалност онај, који нема никаквих религиозних убеђења и претстава? Религиозна осећања таквог човека су празна и без вредности.

За догмате вере кажу неки да они због своје непроменљивости коче напредак духа. Да ли је баш тако? Прича се да је једаред дошла пред храм Амонов гомила слепаца. Они су сели на степенице храма и почели послушквати. Али ништа нису чули и закључили су да је Бог изашао из храма. Међутим, ствар је била проста. Они су седели пред затвореним вратима храма и, наравно, да нису могли ништа чути. На ове слепце личе нам и они који кажу да догмати коче напредак духа. Они стоје пред догматима, испред врата и вичу: не чујемо глас Божји! Али треба ући унутра, треба се уживети у дух и смисао догмата, па ће пред нама бити непрегледна дубина и недогледна висина догмата, тј., треба их преживљавати, а не одрицати и они неће кочити напредак духа, него ће га уздизати и усавршавати.

О СИМВОЛИМА

Сви се хришћански догмати налазе у откривењу, односно у Св. писму и у Св. предању, као изворима откривења Божјег.

Али Црква излаже истине вере и у симболима. То су кратки и сажети обрасци вере у којима Црква, на основу откривења, излаже укратко своје вероучење. Символи или знаци вере имали су у старој цркви значај застава око којих су се окупљали хришћани да бране своје веру у борби са јеретичима. Символи воде свој почетак од Исуса Христа и од апостола. Познати су симболи и појединих отаца и учитеља Цркве, као: Иринеја, Тертулијана, Григорија Неокесарског и др., а такође и појединих хришћанских цркава: антиохиске, јерусалимске, александриске и др. По суштини својој они су били једнаки и изражавали су вероучење Цркве. У четвртом веку на Првом и на Другом васељенском сабору био је састављен један општи символ, обавезан за све. То је Nikeјско-цариградски символ и он је постао непроменљивим обрасцем наше вере за сва времена. Трећи васељенски сабор, признајући такав значај Nikeјско - цариградском символу, донео је одлуку да се он не сме мењати ни по садржини, ни по форми. Али ову одлуку прекршила је Римокатоличка црква, па је у VIII чл. унела, противно и Св. писму и Св. предању, учење (*Filioque*) да Дух Свети исходи и од Сина.

О непроменљивости симбола

Многи тврде да цркви нису потребни одређени и строго формулисани симболи вере. Они тврде да симболи не само да нису корисни, него су због своје вечите непроменљивости и штетни. Непроменљивост симбола, кажу они, противуречи прогресу науке и умртвљује религиозни дух. Али црква не може да постоји без одређених и строго формулисаних симбола. Ако би се црква одрекла од њих, она би тиме показала да је престала бити чувар вере. Таквој цркви могло би се с правом упутити питање: па зашто она постоји? Ако она одговори: ради просвећивања народа — одмах ће јој се рећи: зато има довољно школа. Могла би се позвати на свој хумани рад, али би јој се рекло да има безброј хуманих друштава и они врше свој задатак и без учешћа цркве. Једном речју, црква без симбола била би слична соли која је изгубила своју моћ и заслуживала би презирање света. Црква чува симболе и за своју верност изазива протест појединих људи; а кад би она била без њих, изазвала би мржњу према себи. Одрећи се од симбола, значило би за цркву извршити самоубиство.

Али можда би се и могла дати слобода појединим хришћанским друштвима да свако на своју руку саставља симболе? Одговор на ово питање мора бити овакав: црква је једна једина, а као таква мора имати један символ. Никаква партија, ни црквена, ни политичка не могу постојати без одређеног програма. Никаквој партији неће доћи у главу та мисао, да поред једног програма објављује и други и да један истиче на супрот другога. Такав рад био би смртоносан за партију. Исто тако и разноврсност симбола нанела би смрт Цркви. У исто време не може се уносити у символ нешто, што би одговарало захтевима савремене науке. По својој основној појми Црква је саборна или васељенска и предначинена је за сва времена и за све људе. Кад би свако доба уносило своје изразе, симболи би зависили и од расположења доба, и Црква би изгубила својство саборности (или васељености) које јој даје ауторитет за сва времена и за народе свију времена. Строга непроменљивост симбола објашњава се самим карактером истина које се у њима садрже. Догмати су унутрашње норме, на којима се одржава сав морално-религиозни живот цркве. Због тога се одрицање догмата сматра као покушај убиства цркве, а уједно и духовног живота сваког њеног члана. Стога Црква издваја из своје заједнице оне који одричу или изопачавају догмате, а има сажаљење према оним хришћанима који падају у моралне грехе и преступе. Моралне грехе и преступе Црква објашњава слабошћу човечје воље, а у одрицању догмата она види свесно противљење њеном животу и њеним узвишеним начелима.

Многима је изгледала чудновата она ватрена и жестока борба која се водила због појединих догмата у првим вековима хришћанства. Али то је долазило због карактера и важности тих питања која су била предметом спора. И ако су борбе с аријанцима, несторијанцима и другим јеретицима носиле карактер велике учености, за Цркву су оне ипак биле од врло великог значаја. Била су времена када је судбина Цркве зависила само од једнога слова. Водила се борба односно лица Исуса Христа. Једни су га признавали — омиусиос — једнобитан, а други — омиусиос — сличан по бићу. Код ових израза било је у питању само једно слово „о“ и Црква Христова није хтела на захтев аријанаца да га се одрекне у корист слова „и“ па да призна да је Христос „омиусиос“. Јер да је Црква то училина значило би да се она одрекла од Исуса Христа Сина Божјег а уједно са тим

и од свих оних дарова и блага, које нам је Он донео с неба на земљу као једнобитни Син Божји. Овај пример показује нам врло јасно зашто се црква бори за непроменљивост символа и по форми:

МОГУЋНОСТ И СТЕПЕН НАШЕГ БОГОПОЗНАЊА

О могућности и степену нашег богопознања Св. писмо учи, да је Божје суштаство недостижно за човека, али у исто време не пориче да ми у извесној мери можемо имати знање о Њему, које добијамо кроз Божје откривење. Својим бићем Бог је недостижан нашем ограниченом и несавршеном разуму и наше знање о Њему могуће је за нас само у оноликој мери колико је Он сам открио себе за нашу веру и побожност.

О тој нашој недостижности Св. писмо учи овако: **„Бога нико није видео никад.“** (Јов. 1, 18). **„Бог живи у светлости којој се не може приступити, Којега нико од људи није видео, нити може видети.“** (1 Т. 6, 16) Због тога, као што каже Исус Христос, **„нико не зна Сина до Отац, нити Оца ко зна до Син, и коме Син хоће да покаже.“** (Мат. 11, 27). Али Св. писмо сведочи и о томе, да је Син Божји дошао и дао нам је разум да познамо Истинитога, тј. Бога (1 Јов. 5, 20). У исто време Св. писмо учи да се у томе богопознању садржи живот за нашу душу, њено највеће благо: **„а ово је вечни живот, да познају Тебе, јединога правога Бога, и Кога си послао, Исуса Христа.“** (Јов. 17, 3).

У извесној мери ми можемо добијати знање о Богу и кроз разматрање наше унутрашње природе, тј. душе, јер је она слика Божја, а такође и преко видљиве природе у којој Бог показује Своја својства. Ову мисао лепо исказује ап. Павле у овим речима: **„Од постања света могло се познати и видети на створењима и његова вечна сила и божанство.“** (Рим. 1, 20). Али за познавање Бога нису довољна само природна средства. Незнабошци су били лишени божанског откривења, па су по речима ап. Павла, **претворили славу вечнога Бога у обличје смртног човека и птица и четвороножних животиња и гадова.** (Рим. 1, 23). Стога је јасно да се само кроз откривење Божје долази до правога познања Бога и до истинске науке о Њему.

По питању могућности и степена богопознања позната су два супротна гледишта — **гностичко и агностичко.**

Гностицизам учи да ми можемо тако добро знати Бога као што знамо себе. Бог је, говорили су гностичари, биће свуда присутно, које све собом испуњава. Он је основа свега што постоји и свет је самораскриће божанства. Овако су у IV веку учили јеретици Аеције и Евномије. Св. оци и учитељи Цркве, борећи се против јеретика гностичара, говорили су да је Божје суштаство недостижно, јер је бескрајно, а наш је разум ограничен и да Њега нису могли у потпуности познати ни такви људи, као што је био пророк Мојсије, па чак ни херувими, ни серафими не могу у потпуности да познаду Бога.

На супрот гностицизму, агностицизам учи о потпуној немогућности познавања Бога. Против агностичара св. Иринеј Лионски говорио је ово: „Спаситељ није рекао да ми, тобож, не можемо никако познати Бога, него је рекао да нико не може познати Бога без воље Божје, док нас Бог томе не научи и без откривења. Али пошто нам је Бог Отац дао јединог Сина, Који нам је дао истинско и потпуно учење о Богу, ми у извесној мери можемо имати познање о Богу“. Други оци Цркве говорили су ово: „Кад познање Бога не би било потпуно могуће, не би се ни Син Божји оваплотио и божанско откривење не би постојало.“

ИСТИНА БИЋА БОЖЈЕГ

На челу свих истина вере стоји истина бића Божјег. Вера у Бога је опште убеђење целог човечанства. На свету није постојао такав народ који није имао никакву претставу о Богу. Морална свест сваког разумног човека захтевала је ту веру и она је давала моралну вредност његовome животу.

Св. писмо учи нас да Бога нико није видео, нити може видети (Јов. 1, 18; 1 Тим. 6, 16). Такво учење Св. писма долази отуда што је Бог бескрајно различит од свега онога што постоји, што се он не садржи ни у каквим пределима пространства и што није обучен ни у какву видљиву форму. Ми га не можемо потпуно постићи ни нашим разумом, јер је Он бескрајно већи од свега онога што долази у област нашег разумевања и схватања. Али поред свега тога Он је ипак толико близак нама да је Његово постојање за нас очигледна истина. Због тога Св. писмо намерно не доказује ову истину, него на њој оснива све остале истине откривења Божјег.

У Св. писму имамо безброј сведоцаба за истину бића Божјег. Ап. Павле, на пример, овако пише: „Шта се може дознати за Бога познато је њима (тј. многобошцима), јер им је Бог јавио. Од постања света могло се познати и видети на створењима и Његова вечна сила и Божанство, да немају изговора.“ (Рим. 1, 19—20).

Али се Бог не открива људима само у спољашњој природи, него и у нама самима, у нашим душама, „јер ми“, по речима ап. Павла, „**кроз Њега живимо, мичемо се и јесмо... јер смо и род Његов**“ (Д. ап. 17, 18); и зато што носимо у нашој души Његов лик и што имамо у њој закон, који изражава његову вољу (Рим. 2, 14—15). Према томе, и спољашња природа и наша душа неминовно нас воде к вери у Бога; он је истина здравог и неповређеног ума, па Св. писмо сматра за безбожнике само оне људе који нису потпуно нормални. Ову мисао исказује цар Давид у овим речима: „**Рече безумник у срцу своме: нема Бога**“ (Пс. 14, 1)

ФИЛОСОФСКИ ДОКАЗИ БИЋА БОЖЈЕГ

Кроз сва времена трудио се човек да реши питање о егзистенцији Бога. Ово га је питање највише интересовало и њему је посвећивао највећу пажњу и жртвовао све своје силе. То је било све због тога, што цео човечји живот зависи од тога решења: да ли Бог постоји или не постоји. Услед великог значаја овога питања философија је чинила многе покушаје да га разумно и правилно реши. За човека, који верује, постојање Бога је неоспорна и очигледна истина. Али је и у области философије ово питање морало да нађе разумно и правилно решење, да би и ограничени разум имао очигледне и убедљиве доказе за ову истину вере. Стога је филозофија дала неколико таквих доказа: космолошки, телеолошки, морални, историски и др.

Космолошки доказ добио је своје име од грчких речи „космос“ — свет, васељена и „логос“ — реч, учење. Посматрајући природу он закључује да постоји Бог. Природа није могла од себе постати, него се мора признати да постоји такво једно биће, које постоји само по себи и од себе, и које је једино и могло дати почетак свету. Сва је природа испуњена појединим предметима и појавама и они имају особине случајности и условљености. Ништа на земљи није самобитно, није узрок самога себе. Свака појава, свака ствар и свако стање имају свој узрок и почетак

у некој другој појави и ствари, која је била пре њих. Али свака претходна појава и ствар, и свако претходно стање, имало је свога проузроковача. На такав начин, сваки узрок има иза себе свој узрок, а испред себе последицу, која је такође узрок за неку другу ствар или за неко друго стање. Али ово не иде у бескрајност, него морамо допустити да постоји први узрок који постоји сам од себе, али који је дао почетак свему осталоме, а то је Бог. То је космолошки доказ бића Божјег.

Грчки философ Аристотел учио је да је сваки предмет у природи нешто што се креће и да он има свој покретни узрок. Прелазећи од једног узрока другоме, ми ћемо напослетку доћи до таквог узрока који нико не креће, али који креће све остало. Ово не може да се продужује до у бескрајност, јер би у томе случају читав ред узрока остао без свога последњег узрока и без свога објашњења. Према томе, да би могли објаснити почетак кретања, морамо признати да постоји и **први покретач**, — биће које је самопокретно и које све остало покреће, а то је Бог.

Овај доказ бића Божјег често пута истиче и Свето писмо, које указује на творевину као очигледно сведочанство да постоји творац: „**небеса казују славу Божју**“ (Пс. 18, 1). Пророк Исаија пита многобошце: „**Зар вас нису уразумили основи земље... Подигните очи ваше у висине небеске и погледајте, ко их је створио**“ (Ис. 40 гл.).

Телеолошки, од грчких речи: „телос“ — циљ, крај и „логос“ — реч, учење; и за овај доказ полазна је тачка свет, који претставља из себе једну хармоничку целину, пуну смишљености, поретка и целисходности. Из ове констатације изводи се закључак, да мора постојати савршени разум, као проузроковач свега тога.

Телеолошки доказ излаже своје учење овако: још на први поглед усхићава нас лепота природе и њена величанственост. Овај летимичан поглед убеђује нас да је све у њој створено и да све живи по непроменљивим законима хармоније и смишљенога плана; а научно испитивање природе још више потврђује да у њој на све стране влада целисходност и разумност. За једног истинског научара цела васељена је фини и заокругљен организам, у коме је сваки њен део повезан у нераздвојну целину која служи узвишеноме циљу. Из свега овога може бити само један правилан и разуман закључак, да је ту целисходност и разумност могло створити и дати само једно разумно и узвишено

биће. Ако је човек само при чистој свести, он никада не може допустити обратну мисао, тј. да је ту хармонију створила нека неразумна сила, јер из неразумног не може постати разумно. Ако доведемо сад у везу космолошки и телеолошки доказ бића Божјег, добићемо претставу о Богу као једином и премудром проузроковачу света.

У вези с овим корисно је и поучно напоменути да су највећи природњаци. (Агасиц, Хумболт, Лине, Кивије, Кеплер, Њутн и др.) били врло побожни људи. За њих природа није била књига која их је одбијала од вере у Бога, него, на против, књига пуна доказа за ту веру, за побожност и за религиозно надахнуће. И св. оцима пружила је природа пуно потстрека да славе Бога и да му служе.

Истински образован, човек ма колико да је свестрано и дубоко изучио живот природе, увек ће осетити и видети сву њену лепоту и њену моралну и религиозну страну. Само морално необуздан и самовољан човек, који је уз то и ограничен уображен и недовољне научне спреме, види у природи мртву машину. Али за велике духом људе природа је увек била и биће живо сведочанство да заиста постоји Бог, њен Творац и Промислилац. За једне је природа камен спотицања и саблазни, а за друге камен ослонца и спасења. За прве је то, на жалост, пут ка најгрубљем материјализму, а за друге има врло велики религиозно — морални и васпитни значај.

Морални доказ је један од најзначајнијих и најубедљивијих доказа за истину бића Божјег. Он доказује егзистенцију Бога на основу постојања у човеку моралног закона, који је могао дати само Бог.

Морални закон је оно унутрашње узвишено правило, које је дао Бог. По њему човек живи и извршује свету вољу Божју. У томе закону ми налазимо убедљиве моралне основе за веру у Бога, а да тих основа нема, истина бића Божјег била би само од поучног значаја, али без оне моралне практичне вредности и моћи коју она заиста има за наш живот.

Још јасније ћемо морални доказ изложити овако: сваки човек има унутрашњи морални закон. Он је непроменљив и има за сва времена своју моћ. Помоћу њега човек уређује свој духовни живот и извршује морални задатак. Он дејствује у нашој души кроз савест и заповеда нам да чинимо добро и да се клонимо зла. Као закон наше душе он се разликује од свих закона

природе и нема ону непроменљивост и принудност којом се одликују сви физички закони. Човек се нехотично пита: откуд му тај закон? И ако он постоји у нама човек га ипак није могао дати, јер он често устаје и против њега, осуђујући његове рђаве поступке и жеље и борећи се против њих. Али ако допустимо за тренутак, да је тај закон створио сам човек, значило би да је он драговољно навалио на себе један велики терет, који му задаје многе патње и болове. Међутим, тешко је и замислити да би се такви људи нашли да тако нешто учине. Али кад би се баш и нашли, тешко је претпоставити да би тај закон био својином целог човечанства, као што је то случај са моралним законом, коме је извор Бог. Исто тако он није могао постати ни из спољашње природе, где нема слободе и разликовања добра и зла и где закони дејствују несвесно и у неопходној узрочној вези. Међутим, морални закон је закон слободе духа, па се његовим захтевима човек покорава драговољно.

Извор овог закона не може бити ни у обичајима човечјег друштва, ни у друштвеном мишљењу, јер је он ван домаћаја човечје власти и ван утицаја сваког човечјег друштва. Често пута он подиже свој глас и против многих друштвених обичаја и навика, па се они под његовим утицајем мењају и усавршавају. Све то говори за то, да мора постојати врховни законодавац, који нам је тај закон дао и одредио да помоћу њега постигнемо свој циљ и своје назначење. Кад, према томе, овај закон нема свој узрок ни у нама самима, ни у природи, ни у обичајима друштва, не остаје нам ништа друго, него да признамо: **да је он узвишена истина нашег бића и да нам је дан заједно са нашим бићем, то значи Богом, Који нас је створио и који господари над нама.** Ову мисао лепо исказује Цицерон у овим речима: „То није написани него урођени закон, који нисмо изучили, него с којим смо створени.“

Историски доказ. Свој закључак да постоји Бог овај доказ изводи на основу свеопштег веровања људи у Бога. Историја је утврдила да су људи увек веровали. То је веровање постојало и постоји само за то, што стварно постоји Бог у Кога се верује, јер по речима Цицерона: „У чему је сагласна природа свију то не може бити лажно.“

Философи материјалистичког правца труде се да поколебају значај и убедљивост овога доказа. Ради тога они тврде, да религија не постоји свуда и да су постојали народи и поје-

динци без вере. Али нама је познато, да је ово тврђење у супротности с историјом. Она је беспристрасно утврдила да не постоје и да нису постојали народи без вере у Бога, без молитве и без религиозних обреда. Сведоџбе: Плутарха, Аристотела, Цицерона, Хумболта, Вундта и Катрфажа јасно говоре о свеопштој распростањености религије.

Али да претпоставимо да је некад и био неки народ без религије, то ипак не би био доказ против свеопште распростањености вере у Бога, јер ни идиоти не доказују да не постоје разумни људи. Често се дешава да људи повреду своје духовне способности. То је једна ненормална и жалосна појава. Према томе, ако је некада и постојао неки народ без вере или ако постоје бозбожници, треба и то признати за ненормалну и жалосну појаву, која је у супротности са човечјом природом. И сам тај факат да су то изузеци и привремени случајеви, потврђује да су се у човеку пореметиле и ослабиле духовне способности.

ОПШТИ ПОЈАМ О БОГУ

Суштатство Божје недостижно је и несхватљиво за човечји ум. Највећи појам о Богу до кога се може достићи јесте тај да је Он дух. Сам Спаситељ Исус Христос рекао је жени Самарјанци: „**Бог је дух и који Му се моле, духом и истином треба да се моле.**“ (Јов. 4, 24). Појам о Богу као духу садржи у себи и мисао да је Он дух лични, који има најузвишеније знање, најсавршенији разум, апсолутну слободу и осећање. Према томе, Он није безлична супстанца света, као што то учи пантеизам, него свето и узвишено биће, које се у потпуности разликује од њега.

Појам о духовности Божјој искључује сваку мисао о материјалности, па је Он због тога и невидљив, а и свуда присутан. Истина Св. писмо Старог завета приписује Богу извесне телесне органе, као: очи, уши, руке, ноге итд. Али сличне изразе треба разумети у преносноме или симболичком тумачењу св. отаца: под очима Божјим треба разумети свевиђење и свезнање Божје; под ушима и слухом — снисхођење Божје к нама и примање наших молитава; под рукама — његова брза помоћ; под ногама — његов долазак итд.

СВОЈСТВА СУШТАСТВА БОЖЈЕГ

Главна својства суштаства Божјег су ова: безграничност, самобитност, свудаприсутност, вечност и неизменљивост.

Безграничност је такво својство Божје по коме се Он претставља најсавршенијим бићем, које има сва могућа савршенства и има их у највећем степену. По речима Исуса Христа Бог је идеал моралног савршенства, па зато Он зове своје следбенике „**да буду савршени као што је савршен и Отац њихов небески**“ (Мат. 5, 48). Цар Давид велича и слави ово својство Божје овако: „**Велик је Господ и ваља Га славити, и величанство Његово не може се досегнути.**“ (Пс. 144, 3). „**Велики је Господ наш, и разуму Његову нема мере.**“ (Пс. 147, 5).

Самобитност. Бог као биће безгранично није обавезан никоме за Своје постојање, него у Себи самоме има узрок свога бића, а свему што постоји Он даје постојање. Према томе, Он је самобитан, тј. Он постоји од себе. О овоме својству сведочи сам Бог Мојсију, када му је на брду Хориву рекао: „**Ја сам Онај што јесте, тако да кажеш синовина Израилевим.** (Изл. 3, 14); а и Спаситељ јасно говори о самобитности Божјој у овим речима: „**Јер као што Отац има живота у себи**“ (значи да ни од кога не зависи по своме бићу) „**тако даде и Сину да има живот у Себи.**“ (Јов. 5, 26).

Као биће самобитно Бог је извор и давалац живота, **дисања и свега за све** (Дел. ап. 17, 25), али Он не осећа потребу ни у чему, **јер је од Њега, кроз Њега и к Њему све**, учи нас ап. Павле (Рим. 11, 34—36).

Свудаприсутност Божја. Све што постоји у свету ограничено је пространством и временом. Бог је ван тога ограничења и не зависи ни од пространства ни од времена. Стога је Он биће неизмерно и свудаприсутно. Као свуда присутан и неизмеран, Он је у исто време у свему и ван свега. Св. писмо даје нам многе сведоцбе за ово својство Божје. „**Не испуњавам ли ја небо и земљу**“ (Јер. 23, 24), тако пита Бог кроз уста старозаветног пророка. Код пророка Исаије читамо да Бог каже са себе: „**Небо је престо мој и земља је подножје ногама Мојим: где је дом који бисте Ми сазидали, где је место за Моје почивање.**“ (Ис. 66, 1). Али је ова истина нарочито лепо исказана у псалмима: **Куда би отишао од духа Твога, и од лица Твога, куда би утекао, Да изађем на небо, Ти си онде. Да сиђем у пакао, онде си. Да се дигнем на крилима од зоре, и преселим се на крај мора: и онда ће ме рука Твоја водити и држати ме десница Твоја.**“ (Пс. 139, 7—10).

Пошто је Бог биће свудаприсутно, богопоштовање није везано за неко нарочито место, па треба да се врши свуда и на сваком месту.

Вечност Божја је у томе, што Он нема ни почетка, ни свршетка свога живота. За њега као за биће вечно не може се рећи да је Он био или да ће бити, него треба рећи да Он увек живи или, као што каже свети Исидор Пелусиот, да је Он **свагда живот**. Као Бог вечни Он је ван граница времена, јер док ми меримо време годинама, вековима и хиљадама година, пред Њиме је хиљада година као један дан (Пс. 90, 4) а један дан као хиљада година.

О вечности Божјој Св. писмо учи овако: „**давно си поставио земљу и небеса која су дело руку твојих. То ће проћи, а Ти ћеш остати; све ће то као хаљина овештати. Али Ти си Тај исти и године Твоје неће истећи** (Пс. 102, 25—27). „**Он је први и последњи.**“ (Пс. 48, 12), „**алфа и омега, почетак и свршетак**“ (Ап. 1, 8). „**Он је цар вечни, коме је част и слава**“, каже ап. Павле (1 Тим. 1, 17).

Неизменљивост је такво својство Божје по коме је Он увек исти и по своме бићу, и по својим силама и савршенствима, у својим намерама и делањима. Бог „**није као човек који се мења**“, каже писмо (Број: 23, 19). И сам Господ каже о себи: „**Ја сам Господ ваш и не мењам се**“ (Малах. 3, 6). Ап. Јаков потврђује истину непроменљивости суштине Божје у овим речима: „**Сваки добар дар и сваки поклон савршени одозго је, долази од Оца светлости, у кога нема промене ни мењања**“ (Јак. 1, 17).

О БОГУ ЈЕДИНОМЕ ПО СУШТАСТВУ

Појам о савршенству Божјем нераздвојан је с истином о јединству Божјем. Ако је Бог по суштини својој апсолутно савршенство онда је Он један. Према захтевима здравог човечјег разума, два подједнако безгранична и савршена бића не могу бити. То је јединство апсолутно и то значи да је Бог наш једини Бог и да не постоји још један Бог, који би био нижи или виши или раван Њему.

Истина јединства Божјег разјашњена је јасно и била је основа целокупног веровања и у Старом и у Новом завету. Стога у Св. писму налазимо ово учење о јединству Божјем по суштеству: „**Господ Бог твој, горе на небу и доле на земљи и нема другога.**“ (Пон. зак. 4, 39). „**Видите сада да сам Ја и да нема Бога осим Мене**“ (ibid. 32, 39). У истој књизи Мојсије узвикује: „**Чуј, Израиљу, Господ је Бог наш једини Господ**“ (6, 4).

Спаситељ Исус Христос, кад Га је један богаташ назвао учитељем благим, рекао је: „**Што ме зовеш благим, нико није благ осим једнога Бога.**“ (Мат. 19, 16), а другом приликом Он је рекао: „**Ово је живот вечни, да познају Тебе јединога истинскога Бога.**“ (Јов. 17, 4), и ап. Павле каже, да нема другог Бога осим једнога. (1 Кор. 8,4).

Оци цркве су проповедали учење о јединству Божјем, а оно се садржало и у свима старим симболима вере, па је ушло и у Никејско-цариградски, где у првом члану читамо: „**Верујем у једнога Бога.**“ Основна мисао отаца и учитеља цркве о јединству Божјем била је исказана још у II веку речима хришћанског писца Тертулијана: „Ако Бог није један, онда Он не постоји“ (Deus si non unus est, non est).

ДОГМАТ О СВ. ТРОЈИЦИ

Догмат о Св. Тројници сматра се у догматици за основни догмат хришћанске религије. Да није овога догмата, не би се могло говорити ни о божанству Исуса Христа, ни о Богу Спаситељу, дакле, о оним догматима без којих се не да замислити хришћанство, као религија спасења.

Учење о Св. Тројници постоји само у хришћанској религији. Истину јединства Божјег признају и друге религије као на пр. јеврејска и мухамеданска; али истина јединства не обухвата собом у потпуности тајну бића Божјег и у исто време тим учењем није исцрпено у потпуности хришћанско учење о Богу, него се још допуњује и учењем о Св. Тројници. Ова истина спада у број оних истина, које су најмање достижне нашем ограниченом уму, па је оци цркве с правом зову тајном.

Православна догматика учи нас да је Бог један по суштини, али је тројичан по лицима: Бог Отац, Бог Син и Бог Свети Дух. То нису три Бога, него један неразделиви Бог. Суштином својом лица Св. Тројице се не разликују, него по својој заједничкој сили и божанству сачињавају једну једину природу Бога. Али не разликујући се по сили и божанству, она се разликују међусобно по лицима или по личним особинама. Њихове личне особине јесу ове: Бог Отац, прво лице Св. Тројице, рађа Сина и производи Духа Светога, али Он се ни од кога не рађа и ни од кога не исходи; Син Божји, друго лице Св. Тројице, рађа се од вечности од Оца и Дух Свети, треће лице Св. Тројице, од вечности исходи од Она.

Догмат о Св. Тројици објављен је у потпуности у Новом завету. Али и Стари завет није био у извесној мери без ове велике истине. Због своје духовне незрелости, ум Јеврејина није био у стању да верује у њу и да је схвати правилно. Стога му она није дана у пуном облику, него делимично у форми симбола и појединих изрека, које при светлости Христове науке дају доказе, да је Бог још у Староме завету припремао људе за примање вере у Св. Тројици. Узрок отсуства учења о Св. Тројици у Староме завету виде св. оци још у томе, што су Јевреји имали наклоњеност према многобоштву, па су врло лако могли ово учење изопачити и у место да се клањају једном Богу — клањали би се многим боговима.

Јасно и одређено учење о Св. Тројици налазимо у Новом завету и оно је објављено у Св. писму и Св. предању. Тајну Св. Тројице објавио је анђеоло Гаврило, када је, саопштавајући радосну вест Св. Деви Марији, рекао: **„Дух Свети доћи ће на тебе и сила највишега осениће те, зато и оно што ће се родити биће свето и назваће се Син Божји“**. (Лук. 1, 35). У јеванђељском опису крштења Исуса Христа говори се јасно о Богу Оцу, чији се глас чуо с неба, о Исусу Сину Божјем, који се крштавао у реци Јордану и о Духу Светом који је у виду голуба лебдео над Исусом Христом. После Свога васкрсења Спаситељ даје својим ученицима ову заповест: **„Идите и крстите у име Оца, Сина и Св. Духа“** (Мат. 28, 19). Врло важно сведоштво о Св. Тројици имамо у Првој посланици јавенђелиста Јована, који пише: **„Јер је троје што сведочи на небу: Отац, Син и Св. Дух; и ово је троје једно“**. (1 Јов. 5, 7).

Ради бољег разумевања и лакшег објашњења узвишеног догмата о Светој Тројици оци и учитељи цркве употребљавали су разна поређења или аналогije, узете из живота природе и човека. Из видљиве природе узимали су за пример Сунце, разликујући у њему светлост, топлоту и оно што даје ту светлост и топлоту; затим и равностранни троугао, па онда: извор, врело и ток, што све скупа сачињава поток или реку. Начин рађања Бога Сина и исхођење Духа Светог св. оци су упоређивали с одвајањем зрака од сунца, па су зато и рекли у символу: **„Свјета от свјета“**. Једноставност човечјег духовног живота који се манифестује у способностима душе — уму, вољи и срцу — такође је служила за пример при објашњавању учења о Св. Тројици и приближавала је човечјем разумевању ову велику

и свету тајну живота у Богу. Али све ове аналогije нису у могућности да нам је у потпуности објасне, него само делимично и у тој мери колико ми можемо да усвојимо и разумемо.

МОРАЛНИ СМИСАО И ЗНАЧАЈ ДОГМАТА О СВЕТОЈ ТРОЈИЦИ

Боготнадахнути јеванђелист Јован учи да је Бог љубав (Јов. 3, 16). Ова наука, која је тако света и узвишена, не да се разумети без догмата о Светој Тројици. Догматско учење о Богу једноме по суштству, а тројичноме по лицима показује да је Бог љубав, пре свега у самоме себи, у своме унутрашњем и недостижном бићу. Бог је љубав, јер прво лице Свете Тројице — Бог Отац испољава своју љубав према Сину и према Духу Светоме. То је унутрашње недељиво јединство Свете Тројице. На такав начин догмат о Светој Тројици учи нас, да се љубав Божја није показала само у стварању света и у Његовом промишљавању о њему, него да она постоји од вечности у тројичноме Богу. Стога је Бог заиста љубав и неисцрпни извор љубави. Ову мисао најлепше је изрекао блажени Августин, кад је казао: „Тајна Свете Тројице јесте тајна божанске љубави. Ти видиш Тројицу ако видиш љубав.“

Наука јеванђеља о Богу љубави никад неће моћи разумети религије строгог монотеизма. Без догмата о Светој Тројици ни моралне заповести немају вредност, јер су без оног ослонаца и оправдања какво имају моралне заповести хришћанства. Догмат о Светој Тројици је персонификација истинске љубави, коју је проповедао Исус Христос. „**Видите**“ — узвикује ап. љубави — „**какву нам је љубав дао Отац, да се деца Божја назовемо**“ (Јов. 3, 1). Ако ми можемо да се назовемо децом Божјом, можемо само због тога, што је сам Бог објавио себе Оцем чашим и зато ми морамо да га волимо, јер је Он први показао љубав према нама (1 Јов. 3, 1). Према томе, само учење о Светој Тројици, могло је да уклони из сазнања људи старозаветни појам о Богу строгом и неумољивом судији и да их научи да Га поштују и воле.

Догмат о Светој Тројици показује нам сликовито и убедљиво каква треба да буде наше савршенство и наша љубав према Богу и према ближњима. Хришћанство учи да је Бог љубав, тиме нас оно учи да и наше савршенство треба да се покаже у савршенству љубави Божје. Јединство лица Св. Тројице по

бићу показује се у њиховој узајамној љубави, каква треба да буде и наша љубав према Богу и према ближњима, па да по речима Исуса Христа: „**сви буду једно, као што си Ти, Оче, у Мени и ја у Теби, и да они (сви хришћани) буду у Нама једно** (Јов. 17, 21).

Љубав Божја према нама показала се тако великом и узвишеном, да Он ни Сина свог јединог није поштедео ради нас. То значи да и наша љубав треба да буде врликом, да иде до самопожртвовања, јер **од ове љубави нема нико веће, да ко живот свој да за пријатеље своје** (Јов. 15, 13). Ове речи и ова наука о љубави разумљиви су само у светлости учења о једном и троличном Богу. Према томе, на догмату о св. Тројници заснива се и теориско и морално учење хришћанске религије.

ХРИШЋАНСКО УЧЕЊЕ О БОГУ ТВОРЦУ И ПРОМИСЛИТЕЉУ СВЕТА

БОГ ТВОРАЦ

Све што постоји у пространству и у времену, све што видимо и не видимо цео духовни и материјални свет, све је то постало од Бога, одржава се Њиме и остварује вољу Његову. Краће речено: Бог једини и тролични створио је свет, чува га и промишља о њему. Таква је наука православне вере о Богу Творцу и Промислитељу света. Она је дефинисана на основу Св. писма, тј. откриења Божјег, где се каже **да је Бог створио небо и земљу и море и све што је у њима** (Дел. ап. 4, 34). Ап. Павле назива Бога „**Творцем који је благословен вавек**“ (Рим. 1, 25). Св. јеванђелист Јован учи о учешћу Свете Тројнице у стварању света, па каже за Друго лице Св. Тројнице: „**Све је кроз Њу** (кроз реч Божју, Која је Друго лице Св. Тројнице) **постало, и без ње није ништа постало.**“ (Јов. 1, 3). У посланици ап. Павла Колошанима читамо ове редове: „**Јер кроз Њега би саздано све што је на небу и што је на земљи**“ (1, 16), а у посланици Јеврејима и ове: „**Вером познајемо да су векови речју Божјом уређени тако да видљиво није постало из видљивог**“ (11, 3 и упор. Рим. 4, 17).

Где се садржи учење цркве о Богу Творцу и Промислиоцу света. Учење цркве о Богу Творцу и Промислиоцу света садржи се у Символу вере и разјашњено је код светих отаца и учитеља цркве. Они су учили да је у свету све променљиво и условно

(узрочно). То значи да свет не постоји од вечности, него је створен, добио је свој почетак од некога. Од кога? Од Онога који је неизменљив и безуслован. Не може се допустити, говорили су св. оци, да је свет постао сам од себе. Дрва, камење и остали материјал за зидање нису могли сами собом да озидају куће, вароши, тврђаве, а тим пре свет није могао постати сам од себе, као што то учи материјализам. Не може се такође допустити ни то, да је свет суштина божанства, као што то учи пантеизам, јер ако то допустимо морали би, попут пантеизма, изједначавати Бога са светом и Он би онда престао бити Богом.

КАКО УЧИ СВ. ПИСМО О СТВАРАЊУ СВЕТА

Св. писмо учи о стварању света овако: „у почетку створи Бог небо и земљу“. Речи „у почетку“ значе кад ничега није било сем вечног и свемогућег Бога, а речи „Створи Бог“ — значе да је Он својим слободним и творачким актом дао почетак живота свему што постоји, не само по облику, него и по материји.

Шта разуме Св. писмо под стварањем у сопственом смислу. Св. писмо под стварањем у сопственом смислу разуме постанак нечега из ничега (ex nihilo), па зато кад кажемо: „**Бог је створио свет**“ ту се садржи мисао, да је све оно што постоји ван Бога створено из небића само свемогућом речју Божјом — нека буде: небо земља, светлост и остало, и све је постало.

Какав је био ред стварања. На основу Св. писма Православна црква учи да је Бог најпре створио невидљиви или духовни свет, тј. анђеле, а затим замљу, која је, по речима Св. писма, **била пуста и без обличја**, па је из ње Бог створио и уредио све остало за шест дана или момената. Седмог дана Бог није ништа стварао, него је тај дан благословио и одредио за одмор.

После стварања духовног света и материјалног, ред стварања по Св. писму, био је овај: прво је Бог створио светлост; њу је Бог одвојио од таме и назвао ју је дан, а таму ноћ. То је био први дан и прва ноћ. Другог дана створио је Бог свод небески. Трећег дана одвојио је воду од земље и наредио је да земља пусти биљке. У четврти дан створио је Бог светиљке: Сунце, Месец и звезде; у пети дан: рибе у води и птице у ваздуху, а у шести велике и мале животиње и напослетку прве људе.

Откуда знамо да је Бог најпре створио свет духовни. Да је најпре био створен свет невидљиви, анђеоски, то св. оци цркве

изводе из речи „у почетку створи Бог небо“ ... За такав закључак налазе они ослонца у Св. писму, где се реч „небо“ употребљује као синоним речи становник неба, тј. анђео.

По природи својој анђели су невидљиви и духовна бића, која немају телесну природу и по своме разуму и слободи стоје изнад човека. И Стари и Нови завет уче о стварном бићу анђела и да их је Бог створио пре материјалног света. Најодређеније и најјасније указанье за то налазимо у књизи о Јову, где се говори да су анђели прославили Бога, кад су биле створене звезде. Врло јасно учење о стварању анђела налазимо и код св. ап. Павла, који каже: „Јер кроз њега би саздано све што је на небу и што је на земљи, што се види и што се не види све се кроза њ сазда“ (Кол. 1, 16). Св. писмо под анђелима разуме стварна, духовна бића и упоређује их са људима: „Учинио си га (човека) мало мањег од анђела“ (Пс. 8, 5), јер о васкрсењу нити ће се женити, ни удавати, него ће бити као анђели Божји на небу“ (Мат. 22, 30). У алегоријској причи о пшеници и кукољу даје се овакво тумачење алегорије: **а непријатељ који га је посејао (кукољ) јесте ђаво, жетва је крај овога света, а жетеоци су анђели**, (Мат. 13, 39).

Подела анђела на добре и на зле не води свој почетак од њиховог стварања, јер је Бог створио само добре анђеле. Подела је дошла због греха једнога од виших анђела, који је завео и многе друге, па су они постали ђаволи или зли дуси. Св. писмо претставља их као непријатеље спасења људи.

О ПОСТАНКУ ВИДЉИВОГ ИЛИ МАТЕРИЈАЛНОГ СВЕТА

Као што смо видели Св. писмо разликује у стварању два момента или два акта свемогућства Божјег: 1) стварање из ничега неба и земље, под којом се разуме вештаство видљивог света и 2) поступно формирање или уређење света из тога вештаства у току шест дана или момената. Проузроковачем свега овога није била нека физичка или механичка сила, него Дух Божји, сам Бог (Пос. 1, 1—2).

Вештаство које је било створено „у почетку“ и из кога су се формирали сви остали предмети видљивог и материјалног света неко време налазило се у неодређеном стању. Оно је било покривено дубоким мраком, без живота висило је у бескрајном пространству без икаквог дејства физичке силе, па речи Мој-

сијеве: „И Дух Божји дизаше се над водом“ сведоче да је томе вештаству Дух Божји дао силе живота, које су биле потребне за даље формирање и уређење света.

Својим описом постанка спољашњег света Мојсије даје космогонију, која се највише односи на земљу. Он је приспособљава очима и свакодневним претставама човека, па зато његова обавештења с тачке гледишта природних наука могу изгледати само непотпуна, али никако нетачна. Мојсије описује стварање света не као научар, него као учитељ вере и морала, у циљу да ојача и утврди код људи веру у Бога Творца и да их побуди на побожност и страхопоштовање према Њему. Мора се признати да је у томе погледу његова историја стварања света потпуна и да постиже свој религиозно-морални циљ. У исто време она ни у чему не противуречи природним наукама. О томе ћемо се одмах уверити.

У питању стварања света изазивају недоумицу дани и време за које је Бог створио свет. Противници историског схватања Мојсијевог описа стварања света подразумевају под данима Мојсијевог стварања неодређене и дуге периоде година. Питање дужине дана стварања није догмат Цркве и по томе питању она дозвољава слободу појединачних схватања. Сва сила и суштина није у данима и периодима, па се може с правом мислити и допустити да су то били и тренутни моменти Свемогућег Бога у којима је Он пројављивао своју творачку моћ и љубав за стварање света, а не само астрономски дани или читави периоди година. Стога се не може допустити да је Мојсије у потпуности тачно одредио дане Божјег стварања. Опет понављамо: Мојсије није писао научну Космогонију, него Космогонију коју би могли разумети сви — и прости и учени људи. Али ни један ни други поглед нису у супротности са истинама вере. Не треба заборавити само то, да стварање света није извршено само по природним законима, него са непосредним учешћем свемогуће и чудесне моћи Божје, и ако ми, сагласно с Библијом, гледамо на стварање света као на чудо, за веру је сасвим свеједно, да ли се то десило у једном моменту, за шест дана или за геолошки период година.

БИБЛИЈА И НАУКА ПО ПИТАЊУ СТВАРАЊА СВЕТА

По питању стварања света разум човечји није успео досада да да тачан одговор, па за то у науци нема утврђених истина.

о постанку света; постоје само претпоставке и теорије филозофског карактера. Међу њима су најглавније — материјалистичка и пантеистичка теорија.

Материјализам одриче Бога Творца и учи да свет није створен, нити је постао у времену. Све што постоји јесте материја, она је вечна и из ње се током векова формирао цео свет, а захваљујући повољним условима за живот, из ње су постала самостална и жива бића. Ово своје тврђење материјализам ничим не доказује и оно нема карактер научне истине. То је само хипотеза без икаквих научних основа.

Најглавнији доказ за вечност материје материјалисте налазе у томе факту, што поред свих промена, поред свих хемиских разлагања и једињења вештаства, количина материје остаје увек иста. Материјалисте, Бихнер и Молешот, дају овој појави високопаран назив „бесмртност материја“. Али овакав закључак није заснован на науци. Што количина материје остаје увек иста, није тиме ни најмање доказана њена вечност.

Материјалисте даље уче: да оно што се не може уништити, није се могло ни створити. Ми се с правом питамо: да ли је баш тако? Зашто мора да постоји нераздвојна веза између те две мисли? Откуд долази то, да оно што не може да нестане, да оно није могло ни да отпочне своје биће? Зашто оно што ми не можемо да срушимо својим сопственим средствима, није могло бити створено вишом и већом силом, него што је наша? Из тога што ми не можемо ништа ни да одузмемо, ни да додамо непромерљивој количини материја, ни мало не следује, да је материја вечна. Према томе закључци материјалиста немају научну вредност и плод су нетачних закључака.

Материјализам није начисто чак ни с тим: шта је материја? На ово питање он даје овакав одговор: вештаство или материја је нешто из чега се састоје све ствари и што лежи у основи свију предмета и без чега не може постојати ни један предмет. То ништа друго не значи, него као кад би казали: вештаство је вештаство. Ни ово објашњење није научног карактера. Нехотично се питамо: одкуда код материјалиста појам о материји као почетку и суштини вештаства? Очигледно је да и ово учење стоји далеко од науке и експеримента.

Шта учи пантеизам. Свет није створен, учи пантеизам, него је вечан као што је вечан и Бог. Он је постао путем еманације (извирања) из божанства или путем иманенције у којој се

Бог и свет потпуно изједначују и претстављају као једна суштина. Посматрана с унутрашње стране, та суштина је Бог, а са спољашње, она је свет. Свет је, према томе, самораскриће божанства. Природа и Бог једно су. То је учење пантеизма.

Пантеизам грешни кад учи да су Бог и природа једно. И за најпростије око јасно је да се не могу Бог и природа изједначавати. Бог и природа битно се разликују. Бог је савршен, природа је насавршена. Бог је вечан и непроменљив, у природи ништа није вечно и све се мења. Једном речју природа нипочему не показује да је одблесак божанске суштине.

Пантеизам својим изједначавањем Бога и природе даје неправилно учење о Богу. Божанство пантеизма није лични дух са савршеним разумом, са апсолутно слободном вољом, него је то неко безлично и неодређено начело живота, које делује слепо и производи из себе бића и ствари по закону неопходности. Таквом божанству не припада име Бог; оно не може бити оним Богом у кога човечанство треба да верује, Кога тражи и Кога треба да се моли. Бог пантеизма, то је слепа и хладна сила неопходности, која ништа не схвата и којој није стало ни до чега. Према животу разумних бића она је потпуно равнодушна и немарна. Њихове потребе, радости, патње, моралне заслуге и преступи немају никакве везе са њом. Никакав човечји разум не може схватити, ни оправдати веру у такво божанство.

Још је већа и очигледнија погрешност у области моралној. На становишту пантеизма долази се до штетних и рђавих последица живота. Код њега, на пример, нема разликовања добра од зла, јер и добро и зло неминовно следују из апсолутног јединог начела. Сви човечји поступци нису израз његове слободне воље, него слепе и безличне супстанце света. Стога они имају подједнаку вредност, па било да су добри или рђави. У свету, на такав начин, нема ни моралног ни неморалног; не може бити говора ни о врлини, ни о пороку, па се човеку не може ништа уписати у заслугу, ни у кривицу, јер није одговоран за своје поступке. Оваквим поступком пантеизам ништи све моралне вредности и ослобођава човека од сваких обавеза и дужности, убија у њему идеале и полете, те тако прекопава пут ка моралној равнодушности и потпуној пропасти. Стварност живота природе не потврђује овакво пантеистичко учење и сведочи да је она

добила свој почетак од Бога и да у њој, поред воље Свемогућег Творца, дејствује и воља разумних и слободних бића.

По питању формације света имамо неколико хипотеза, несагласних с учењем Библије да је Бог из створеног вештаства поступно формирао свет за шест дана или момената. Најпознатија је и најпопуларнија Кант-Лапласова хипотеза. Она има доста научних вероватноћа, које се изводе из астрономије, геологије и палеонтологије. Али, поред свега тога, она ипак није доказана истина, него само философска хипотеза природних наука, које нису у стању да тачно утврде истину о постанку света. Кад, према томе, у прородним наукама нема истине о постанку света, оне не могу ни одрицати ни признавати за нетачно учење Библије, а ништа им не смета да га признаду за истинито. Многим и многим природњацима то заиста није сметало, па се зне да су они били врло побожни људи. У овоме погледу даје нам врло интересантне и поучне податке немачки професор Денерт (Dennert. Die Religion der Naturforter). Он се упознао са религиозним погледима 262 познатих природњака, међу којима је било великих научара, и показало се да је међу њима било свега 2% без вере, 6% индиферентних, а 92% — који су дубоко веровали. Међу њима били су Роберт Мајер, К. Е. Бер, Гаус, Ајер и др. За чувеног природњака Линеа зна се, на пр., то да је он веровао у Бога Творца и да је био врло побожан. Такви су били и Томсон, Оливер Лодџ, Ампер, Вољт, Галилеј, чувени Њутн, хемичар Бојљ, хемичар и физиолог Луји Пастер, чувени руски физиолог Павлов и мн. други.

О ПОСТАНКУ ЖИВОТА НА ЗЕМЉИ

Од врло великог значаја је за нас и питање о постанку живота на земљи. Вера нас учи да на земљи није од њеног почетка постојао живот на земљи, него тек од оног творачког момента, кад је Бог наредио да земља пусти траву, биље и дрво родно (Пост. 1, 11), И природне науке уче исто тако, да живот на земљи није од увек постојао и да је први организам био биљка.

Учећи нас о Богу Творцу и проузроковачу првог живота на земљи, Библија нам не даје јасна указања како је тај живот добио свој почетак од Бога. Стога се може претпоставити да је то било: 1) путем стварања семена из кога је све израсло и развило се 2) путем стварања наједаред свих врста биља и животиња,

или је 3) Бог дао земљи неку нарочиту моћ и силу да сама из себе без семена, произведе живот; ма како да је то било, наша се вера тиме не умањује и не колеба, и она нам не заповеда ни да примимо, нити да одбацимо ни једну одове три претпоставке, признајући тиме право и нашем разуму да сопственим силама дође до познања истине. Такав савез вере и разума, другим речима: религије и науке треба да постоји и он неминовно доводи до признања разумом да постоји Бог Творац, кога нам открива вера и даје средства за најсавршеније постигнуће истине.

На супрот учењу вере о постанку живота постој у филозофији хипотеза о самозачећу (*Generatio spontanea*). Она је поникла на темељу материјалистичке филозофије и позната је још под именом апсолутна трансформација. Она одриче свако учешће Бога у стварању живота на земљи и учи да је материја у прастара времена била способна, услед многих повољних физичких и хемиских прилика, да произведе живот сама из себе, без семена. Путем овога самозачећа, учи ова хипотеза, постао је први живот једног или више бића. Њихови организми били су најниже врсте, али су се постепено развијали и трансформирали у организме нове и савршеније врсте, док се није достигла најсавршенија, коју за сада претставља човек.

У науци ова хипотеза нема потврде. То је убедљиво доказао својим експериментима Луји Пастер, за кога познати енглески природњак, материјалистичког правца, Хексли каже: „да су његови експерименти нанели хипотези самозачећа последњи ударац“. Експериментисао је и Тиндал, па је и он утврдио да материја, ако се одвоји од семена, остаје без живота и да њу само семе оживљава. Али ако ми и допустимо да је живот заиста постао путем самозачећа, онда у таквом случају настаје питање: А ко је дао материји такво својство да из себе производи живот? Материјализам нема одговора на ово питање, а не може га ни имати.

Истовремено и савремена биологија противи се учењу о самозачећу. То нам даје право да још с већим убеђењем тврдимо, да је учење о Богу Творцу света и живота непоколебано и да је материјалистичко схватање света у опречи с правом науком.

ЧЕМУ НАС УЧИ НАУКА ВЕРЕ О СТВАРАЊУ СВЕТА

Кад узмемо у обзир све што смо до сада рекли о стварању света, морамо доћи до овог правилног закључка: библијско

учење о стварању није у опреци са захтевима човечјег разума и науке, и оно се не може објаснити дејством природних сила, као што то покушава да објасни материјалистичка философија. Постанак света биће за науку увек загонетка, коју она неће моћи никад решити без вере у Свемогућег Бога Творца, јер само она обезбеђује човеку правилно учење о Богу и свету, о човеку и о циљу и смисли његовог живота, и помоћу ње он сазнаје од каквог су великог и судбоносног значаја по њега сва та питања. Ни једно друго учење о свету није у стању да пружи човеку моћи и средстава да створи на земљи царство истинске љубави и моралне вредности, као што то може наука вере.

КРИТИКА ДАРВИНИЗМА

Са учењем Библије о стварању света и човека у супротности је и дарвинистичка теорија, која се тако зове по имену свога основаоца Чарлса Дарвина. Она се друкчије зове и теорија трансформације и еволуционизма. И ова теорија одриче да је Бог створио свет и налази узрок његовог постанка у природи и њеним средствима и силама.

Дарвинизам усваја материјалистичко гледиште на постанак живота путем саморађања и учи да су тако постале само најниже и првочетне форме органског живота, а доцније из њих, путем постепеног развића, постале су нове и више, док се није дошло до највише, која је човек. Историју тога развића и постанка човека дарвинизам описује овако: сва органска бића имају способност и тежњу да се размножавају у природи и да стварају потомство. Ово изазива сукобе и борбе за превласт једног организма над другим. То је борба за опстанак. У њој побеђују јачи и способнији за живот, а на против, слабији и неспособнији подлежу и изумиру. Тако се врши одабирање јачих, способнијих и добијају се корисне измене у организму, а услед тога и преимућства једних организама над другима. По закону наслеђа и развића, те се измене преносе и на потомство, па се оне учвршћују и припомажу стварању сталних и нових врста органског живота. Из овога није био изузет ни човек, него је и он постао природним развићем од мајмуна.

Прва је погрешност дарвинизма у томе, што он претпоставља могућност прелаза једне врсте у другу или једног бића у друго, сасвим ново. За такве случајеве нема примера. Променљивост,

која је својствена организмима има своје границе и преко њих се не може прећи. Та граница, то је њихода врста која се не трансформира у неку нову. Преко ње ако се пређе настаје изумирање, бесплодност и враћање својој врсти. Сви вештачки покушаји да се та граница пређе завршили су се пуним неуспехом.

Спољашњи услови живота: клима, храна и др. могу имати великог утицаја на стварање различитих варијетета или примерака једне исте врсте, али тај утицај не иде толико далеко да створи нову, непознату врсту живота ни код биља, ни код животиња. Могу, на пример, да се повећају размере појединих органа, па чак и цео организам, могу да се измене на њима неке спољашње особине: боја, лепота, густина вуне итд. Али наука нема примера да је нека врста живота изгубила карактерне особине свога племена, па да се трансформирала у неко друго сасвим непознато. Нема за то доказа ни у прошлости, а још мање у садашњости. Сталност и битну непроменљивост животињске врсте потврђује нам чувено Аристотелово дело „Природна историја“. Оно је старо преко 2000 год. У њему се садржи опис животиња, које су употпуности сличне са данашњим. То исто потврђују нам и многе сачуване мумије, појединих примера животиња, чија је старост већа од 4000 година. Пронађени су и многи фосили, па је по њима наука утврдила немогућност трансформирања једне врсте живота у другу.

Ако засадимо семе извесне биљке и засађено земљиште добро нагнојимо и изложимо утицају сунчане светлости и топлоте, оно ће изнићи онаквим какво је и било. Оно може постати једрије или штурије, промениће величину плода, корена, боју итд., али се никад неће претворити у неко друго семе или у неку другу биљку. При промени услова живота многе биљке и животиње побољшају своје стање или погоршају, али се ни једно друго не претвара у нешто ново и непознато.

Ни вештачко стварање разних примерака код биљака и код животиња не оправдава закључке дарвинизма. Све вештачки створене промене не прелазе границе своје врсте, не излазе из круга свога племена, јер једна је ствар вештачко стварање извесних промена, а сасвим друга стварање нових бића. Разлике које се добијају вештачким начином рецимо код ружа или код голубова и паса, ма како да су велике, око природњака одмах уочи њихову припадност извесноме племену. Помоћу вештачког стварања не добија се никаква промена великих размера а која

би davala право da se govori o nekoj novoj vrsti ili tipu biljke ili životinje. Pas, na pr., ma kako da je dresiran, pripitomljen ili prilagođen novim uslovima života, ipak ostaje u svome plemenu i ne predstavља za sistematiку ništa novo, niti ništa izuzetno.

Учење о човечјем пореклу од мајмуна заузима централно место у системи неодарвинизма. У овој тачци његова је погрешност највећа и најочигледнија и пружа доказе да је такво учење у моралном погледу штетно и опасно.

Да би своје учење оправдао дарвинизам се најпре позива на спољашњу сличност и на анатомско-физиолошку једнакост органа и њихових функција које постоје и код мајмуна и код човека. Али та сличност је само по изгледу и није битна. Анатомске су разлике толико велике и значајне, да се због њих човеку одређује нарочито место у биологији. Човек има, пре свега, усправан став и ход, слободно креће рукама и оне му служе за многе узвишене сврхе и покрете. Његов палац игра врло значајну улогу у његовоме животу, а каква не постоји код других организама, па чак и код највиших. Све је код човека у складу и у сразмери с целом конструкцијом тела. Међутим, код мајмуна свега тога нема; он је погрбљен, руке му служе за пузање, као и ноге. горњи удови, у поређењу са човечјим несразмерно су дужи, а ногама се служи и за обухватање и за закачивање. Они се нарочито разликују формом и величином лобање. Код човека је она већа и у сразмери с телом, на против код мајмуна мања и нема ту сразмеру. Усред тога и његов је корак мањи и лакши од човечјег. Цело тело мајмуна покривено је длаком, а човечје није.

Способност говора прави још већу разлику између њих. Мајмун није способан да говори ни као папагај. Чињени су многи покушаји да се та способност код њега развије, али без успеха. Није ни чудо, јер мајмун спада у ред неразумних животиња и он никада неће моћи у толикој мери да развије своје способности, као што их је развио човек. Познати лингвиста, Макс Милер, каже о томе ово: „Језик је онај Рубикон, који не сме да пређе ни једна животиња. То је наш одговор, основан на факту, свима онима који говоре о развићу, који мисле да су у мајмуну нашли зачетке свију човечјих способности, који радо допуштају могућност да је човек само размажена судбином животиња, само победник у борби за опстанак.... Језик је нешто

значајније од вијуге мозга или од нарочите форме лобање. Он не допушта никаквих вештачких преокрета и никакав процес природног одабирања није у стању да створи од птичијег певања или из крика и мумлања животиња речи пуне смисла и значаја“.

За оправдање својих закључака дарвинизам се позива и на палеонтологију. Палеонтолози су нашли дубоко под земљом и у пећинама разне примерке окамењених животињских и човечјих костију. Најглавнији су такозвани хајделбершки човек, који је пронађен 1907 год., од кога има само доња вилица, и неандерталски човек од кога има лобања и неколико костију, које су биле пронађене у Неандерталу 1856 год. У близини наше Крапине пронађени су остаци од десетине костура, а за тим и у другим местима и у разна времена било је таквих проналазака. На основу ових ископаних костију дарвинизам тврди да је пронађен предак човека и да се у тим пронађеним ископинама налазе докази за његово животињско порекло. Али ова тврдња није научно доказана. Већина научара-палеонтолога признају те кости за човечје и налазе да оне могу да попуне провалију између човека и мајмуна (Цитељ). Истовремено сматрају за немогуће на основу само костију репродуковати слику трансформирања мајмуна у човека. Све то даје повода чувеноме палеонтологу Бранко (Директор Геолошко-палеонтолошког института у Берлину) да на питање: ко је предак човека? — да овај одговор: Палеонтологија не зна о томе ништа, она не зна претке човека.

Садање стање мајмуна још мање иде у корист дарвинизма и потврђује диаметралну супротност између њега и човека.

Још већа је разлика између човека и мајмуна у области духовног живота. Духовни живот човека толико је велики и значајан да он не допушта ни помисао на њихово заједничко порекло и сродство о коме говори дарвинизам.

Не може се порицати да код животиња постоји душа. То признаје и Св. писмо, јер каже: „**Нека земља пусти из себе душе живе**“. Оне имају осећање задовољства и бола, могу да покажу пријатељство и јаку приврженост, имају предосећање опасности итд. Тешко је знати каква сила управља свим тим. Али ово питање није од велике важности. Ми треба да знамо и да се уверимо да ли код животиња постоји она способност, која се зове сазнање и разум, и која се манифестује сумом знања и умним

и моралним стваралаштвом. Дарвин се труди да то призна и животињама и за доказ наводи примере са пчелама, мравима, псима и мајмунима, који заиста и задивљују својим радом, вредноћом, пријатељством и пожртвовањем. И ако су ови примери упадљиви и значајни, ми ипак не можемо допустити да животиње имају разум, а не можемо стога што не видимо код њих главну особину разума — усавршавање. Човек се развија, усавршава и ствара све нове и нове научне културне вредности. Покрет у напред не припада само појединцима, него и целога човечанству. И површно изучавање историје уверава нас колико је велика и моћна та сила у човеку, колико је допринела прогресу наука, колико је припомогла учвршћивању цивилизација и колико је великих тековина дала човечанству. Сасвим другу слику видимо у царству животиња. Код њих тече живот по законима неопходности, без промена, по навици, по инстинкту, аутоматски без икакве иницијативе, без свесне разумности и без стваралачког духа и полета. Како је њихов живот текао некада, тако тече и сада. Како је пчела правила саће и купила мед пре 1000 год., тако ради и сада. Ласте и сад праве гнезда онако, како су их правиле пре многих векова. Правиће их тако и у будуће. Прогреса нема и не може бити у царству животиња. Оне живе по инстинкту природе и не иду даље од оне црте, коју им је сама природа означила. И у погледу психичком, као и у погледу физичком, њима је одређена граница савршенства и преко ње оне не прелазе. Ту не може ништа помоћи ни дресирање, ни нарочито гајење; и многобројни примери нису оправдали никакве наде дарвиниста.

Морална област пружа још више доказа, да је између човека и мајмуна разлика огромна и да она искључује сваку могућност зближавања између њих.

Сви човечји поступци одређују се слободом воље и цене се као добри или рђави. На том се заснива човечја одговорност и успех. Човек има савест, која дејствује у нама као глас Божји. Она захтева од нас морални живот и заповеда нам да се клонимо зла. Нико и никада није приметио код животиња у опште таквих особина, па ни код мајмуна, и то одбацује и сваку помисао о њиховоме сродству и заједничком пореклу.

Али најглавније је ово: човек живи религиозним животом и показује у њему жељу да се усавршава и да служи Богу. Код мајмуна нема ни трага од таквог живота и у његовој природи

нема ни основа за религиозно општење с Богом. Човек тражи Бога, моли Му се, нада се у Њега и осећа неизмерну љубав и захвалност за сва она добра, која добија од Њега. Религиозни култ, религиозне врлине духа, све то уздиже човека и сведочи, да је он биће нарочите врсте и да само њему припада нарочити начин живота, који га води Богу као своме праизвору и Творцу.

О СТВАРАЊУ ЧОВЕКА И О САСТАВУ ЊЕГОВЕ ПРИРОДЕ

О стварању првих људи Библија нас учи овако: „И рече Бог да створимо човека по обличју као што смо Ми... И створи Бог човека по обличју Божјем створи га: мужа и жену створи их.“ Посебно о стварању мужа Библија говори овако: „створи Бог човека од праха земаљског и дуну му дух живота и поста човек душа жива“; о стварању жене: „пусти Бог тврд сан на њега, на му узе једно ребро и начини му друга према њему“. Човеку је Бог наденуо име Адам, што значи део земље, а жени Ева — што значи мати свију живих.

То је кратка историја постанка првих људи. Његовим стварањем као што се види, почиње нешто ново, различито од свега онога што је било створено раније. И ако човек завршава ланац земаљских створова, он поред свега тога сачињава нарочиту карику, којом се творевина везује са својим Творцем. Према томе, он није савршена врста животиња, него „род Божји“, као што су то схватили и неки стари песници (Дел. ап. 17, 28).

Из историје стварања првих људи, која је изложена на првим странама књиге Постања, ми видимо да је Бог створио у њима две природе — телесну и духовну. То потврђује и друге књиге светог писма. На пример у књизи О проповеднику читамо ове редове: „И врати се прах у земљу, како је био, а дух Богу, Који га је дао“ (12, 7); и Спаситељ је рекао: „Не бојте се оних који убијају тело, а душе не могу убити, него се бојте онога који може и душу и тело погубити у паклу“ (Мат. 10, 28). За време молитве у Гетсиманском врту Он је рекао: „Дух је срчан, а тело је слабо“. У сагласности са Светим писмом и црква учи о двојству човечје природе.

Шта је душа. Према учењу Светог писма душа је биће нематеријално и независно од тела. За тим то је биће живо, лично и бесмртно. Многе изреке Св. писма сведоче о таквом учењу. О њеном присуству у нама сведочи и наш разум, који у факту

постојања у нама моралног закона и у свеопштој распрострањености религије види убедљиве доказе за постојање душе. Тако исто и јединство и целина нашег живота и сазнања уверава наш разум да у нама заиста живи једно духовно биће, које је потпуно различито од тела.

КРИТИКА МАТЕРИЈАЛИСТИЧКОГ ГЛЕДИШТА НА ДУШУ

Против хришћанског учења о души диже свој глас материјалистичка философија. Она учи да не постоји никаква душа, нити икакав одвојен од тела дух, а о животу после смрти, тј. о бесмртности не може бити ни говора. Према тврђењу материјализма постоји само материја, а све такозване духовне појаве јесу само деловања материје или мозга..

Ми имамо врло много доказа зато, да је душа засебно биће и да психичке појаве нису увек зависне од тела. Очигледно је за свакога да је човек такво биће, које има две природе — духовну и телесну. Обе су хармонично везане за човечју личност и обе заједнички условљавају његов живот на земљи. Али та хармонија није једнакост и истоветност природе и њених функција. Тачне границе између физиолошких и психичких појава тешко је одредити, али ти не значи да су оне једнаке. Може се рећи само то: да цео психички живот има увек последицу у физиолошким појавама, док, обратно, код физиолошких то не мора да буде. У случајевима болести и телесних мука, на пр., душа може да се радује и усхићава и обратно: у стању телесне здравствености и благостања да тугује и да пати. То значи да наш духовни живот није производ мозга, него самосталног духовног бића, које се зове душа. И ако постоји тесна веза између психичких и физиолошких појава, ипак не може бити говора о томе да су то делови само једног једноставног бића. То су деловања једне духовне личности, састављене у јединство живота из тела и душе по свемогућој вољи Божјој. Може се замислити да је мозак машина, механичка направа, од чије акције зависи манифестација мисли и воље, али нема потребе да он буде и њихов извор и узрок. Механизам који се покреће паром није извор и узрок њене силе, која га покреће, али он је потребан да се добије њено потребно дејство.

Наше сопствено искуство сведочи нам да у нама живи једна сила, потпуно различита од тела. Ми је зовемо: душа. Помоћу

ње мислимо, осећамо, желимо, тежимо Богу, стављамо у покрет тело и стварамо, на такав начин, културне тековине и моралне вредности. Даље ми долазимо до потпуно оправданог закључка да је она нешто самостално у нама и да нема телесних особина. Човек, на пр. сања и често пута у дубокоме сну преживљује многе догађаје, које с радњом мозга немају никакве везе. Дешава нам се и то: у заносу ми често пута не видимо много штошта, и ако нам је чуло вида било здраво, понекад и не чујемо и ако се чуло слуха надражује лармом и виком око нас. У таквом стању човек се унесе у себе, преда се својим мислима и осећањима, па за њега као да ништа не постоји. То доказује да у човеку постоји биће независно од тела и да његов живот није у неопходној зависности од телесних надражаја. Тако исто и религиозно-моралне врлине: аскетизам, побожност, љубав, патриотизам и др. — немају никакве везе с нашим телесним животом, сем што их преко тела изражавамо. Често пута ове врлине иду и на штету тела, као на пр., у подвизима вере и побожности, кад је, по речима Исуса Христа, „**дух срчан, а тело немоћно**“, а то сведочи да је наша душа биће самостално и независно од тела.

И наш индивидуалност доказује да су душа и све њене појаве независне од тела. По индивидуалности се људи разликују један од другога. Сваки човек има фотографију своје душе. То је његова индивидуалност. Она је огледало његове душе, њеног духовног богатства и унутрашњег живота. Ако се допусти да је тело извор психичких појава, људи би били без своје индивидуалности и као чисто телесна бића не би се разликовала један од другога. У томе случају не би било ни талената, ни чврстих карактера, ни духовних хероја, ни индивидуалних заслуга, јер би сваки човечји покрет био једнолик и несамо-сталан. Сви проналасци и сва велика дела дошли су као резултат индивидуалне воље, која потиче из самосталног духовног бића, које се зове душа.

О БЕСМРТНОСТИ ДУШЕ

Слично вери у Бога и вера у бесмртност душе била је свеопште убеђење целог човечанства. По речима Цицероновим она спада у ред оних великих истина које се рађају заједно са нама. Према томе, она је стара као цео људски род и тиме она доказује своју стварност.

О бесмртности душе врло јасно говори Свето писмо у овим речима „и врати се прах у земљу како је био, а дух Богу, Који га је дао“ (Проп. 12, 7). „А Бог није Бог мртвих, него живих, јер су Њему сви живи“ (Лук. 20, 38).

Истину о бесмртности душе открио је људима Бог, али и кад она не би била истином откривења Божјег, била би и тада од великог значаја за човечанство и таквом истином без које не би постојала религија, нити би човечји живот имао своју вредност.

Учећи о бесмртности душе, хришћанство је разуме у смислу продужења живота душе и после смрти тела. Наша душа, као биће нематеријално и независно од тела, не умире заједно са њим, него се у моменту смрти одваја од њега и продужује и даље да живи свесним животом у коме се не губи наше „ја“, наша индивидуалност или сазнање себе као личности, која чува у себи духовни материјал своје прошлости за који ће да сноси одговорност пред Богом. То је такозвана лична или индивидуална бесмртност. Оваквим учењем и учењем о богоподобности наше душе уздиже се човечји живот изнад целе природе и добија своју велику вредност.

ДОКАЗИ ЗА БЕСМРТНОСТ ДУШЕ

За доказ о бесмртности душе да се најпре обратимо историји. Она нам сведочи да је веровање у бесмртност душе постојало код свију народа и да га није позајмљивао ни један народ од другога, него се то веровање рађало независно и самобитно код свију. То се види из оне значајне разлике у мислима о загробном животу, које су постојале у појединим религијама. Те разлике сведоче да је вера у бесмртност имала и особине једног оригиналног инстинкта који им је усадио Бог. Та вера није могла постати случајно, јер би је већ нестало. Она се заснивала на стварноме факту бесмртности душе, па је она морала и мора постојати.

За понеке овај доказ историје нема силу убедљивости. Они тврде да свеопште веровање није доказ, јер су, кажу они, људи током многих векова веровали у нешто што се после обелоданило као лаж, као на пр. у то да је земља равна и да се сунце окреће око земље. Ако извесно веровање води свој почетак из дубоке старине, то још не доказује да је оно истинито, јер су и празно-

верице наслеђене из дубоке старине. Али кад извесна веровања, као што је, на пр., веровање у бесмртност душе, преживљује читаве векове, онда она нису условљена лажју или заблудом, него истином, која се инстинктивно предосећа, па иако се не може математички доказати. Кад је неко свеопште веровање засновано на заблуди, оно се у току векова мења или одбацује. Међутим, вера у бесмртност душе није одбачена ни до данас, а што је најглавније, она се од незапамћених времена није по суштини мењала, него се усавршавала напореда с човечанством, све док није достигла свој зенит у хришћанској религији.

Вера у бесмртност душе била је моћан фактор моралног препорођаја човече личности и друштва. Зар је могуће да се цело човечанство налазило у заблуди кад је веровало у бесмртност душе? А кад се узме у обзир и то да је та вера жива и руководи човечанством и у наше доба, пуно проналазака и научних истина, онда се мора објективно признати да вера у бесмртност није заблуда, него истина која има своју основу у самоме факту бесмртности душе.

Бесмртност даје знаке о себи и у највећим дубинама наше душе. Сваки нормалан човек има инстинктивно уверње да је он нешто више од тела, другим речима, да је он личност и стварна вредност по својој духовној природи, а не по телесној. Ову мисао лепо исказује Декарт у својој познатој изреци: „**Мислим, значи да постојим**“, а још лепше велики руски песник Пушкин у овим речима: „**Не, ја нећу сав умрети.**“ Декарт ово назива урођеним идејама, а филозофи свију времена признају да ова убеђења заиста постоје у човеку и да заиста имају своју силу и значај. То признаје и сваки од нас и пита се: откуд нама таква убеђења и наде на будући живот и после смрти? Јасно је да то има своју основу и јемство у самоме факту бесмртности душе, па због тога човек о томе мисли и у то се нада.

Бесмртност душе доказује и спољашња природа или управо они резултати, које нам пружају природне науке. Природне су науке утврдиле закон да ништа стварно не пропада, тј. да у природи нема смрти у правој смислу. Оно што ми називамо смрћу или нестајањем или уништавањем, није ништа друго, него промена једне форме у другу, а по суштини се ништа није променило. Овде је реч о непроменљивости материје по количини и тежини. Не умиру, према томе, атоми и свака њихова промена, није ништа друго, него размена једне форме у другу. Ма шта

ви радили: било да тучете маљем, или сагоревати, или разлажете, сасвим је то свеједно, — ви само претварате чврста тела у житка, житка у гасовита, али првобитни атоми остају неповређени.

После овога, да ли је разумно мислити да су само атоми (или електрони) створени да вечно живе, а да је човечја драгоценост мисао, његова индивидуалност, његов дух предначинени за уништење. Ако Творац чува оно што је мање драгоценост, зар Он, тим пре, неће чувати оно што је драгоценост? Зар човечји живот нема већу вредност од одела? Ко може замислити да постоји такав отац, који чува да се не уништи одело детета, допушта у исто време да нестане то дете. Бог, Који и поред толиких промена чува од нестанка физичке елементе, зар ће допустити да се у једном издисају на свагда угаси Његов најдрагоцености дах, дах Његових уста, а то је човечја душа. Тешко је допустити да је света воља Божја била у томе да одреди читаве векове за живот физичкој природи, а да одмах по рођењу или после неколико десетина година уништи потпуно своју најлепшу творевину? То се не да ни замислити, а све то говори да је права бесмртност одређена само за човека.

С мишљу о бесмртности наше душе стоји у тесној вези **идеја правде**. Она захтева пуну сагласност између врлине и среће, другим речима захтева: да врлина увек буде награђена, а зло кажњено. То је закон правде и целокупно човечје друштво има жељу и труди се да је постигне. Међутим, на земљи та потпуна сагласност између добра и среће није постигнута, него на против врло често се дешава обратно, тј. да зло побеђује, а добро и праведност страдају. По општем признању људи, то је у супротности са моралним законом правде и правичности, па ако правда треба да буде задовољена, треба обавезно да постоји бесмртност душе, тј. продужење живота и после смрти тела, где ће и добро и зло добити своју праведну награду. У противном случају правда не постоји и руше се све моралне основе човечјег друштва: зло може да слави победу, не бојећи се да ће бити кажњено; морални идеали и узвишене задаће целог човечанства и појединаца биле би без икаквог смисла и значаја; човечја савест биће празноверица или предрасуда, па ће дати маха и најнижим уживањима и задовољствима, и злочинима. Али се од таквих закључака морају одрећи и најсмелији противници учења о бесмртности душе. То нам још више потврђује истину бесмрт-

ности наше душе и ствара уверење о њеној стварности и великом значају за морални живот на земљи.

С учењем о бесмртности душе стоји у тесној вези и идеја о бескрајном усавршавању. У сваком човеку живи жеља за сталним усавршавањем и жудња за духовним задовољствима, која су тек онда права ако су стална и неограничена. И једне и друге жеље су оправдане и треба да буду задовољене. Ако то не би било човек би био најнесрећније биће земље, а његов живот без смисла и радости. Али услед наше телесне смрти те се оправдане жеље не могу остварити на земљи. Стога ми морамо веровати да постоји бесмртност у којој ће те оправдане тежње наше душе наћи истинског и пуног задовољства.

ОБЛИЧЈЕ И ПОДОБИЈЕ БОЖЈЕ У ЧОВЕКУ

Стварање човека разликовало се од стварања осталих створова земље. Сва су бића земље била створена свемогућом речју Божјом „нека буде“, а стварању човека претходи савет Св. Тројице, на коме Бог каже: „**да створимо човека по своје обличју као што смо Ми**“ (Пост. 1, 26). Осим тога Бог даје човеку дух живота и он постаје душа жива, и ствара га по обличју и подобију Своје. Према томе, човек има обличје Божје. У томе је његово преимућство и главна разлика од осталих бића земље.

Обличје и подобије Божје није у телесној природи човека, него у духовној. Телом човек припада земљи и има исте физичке особине, као и остали створови земље. Међутим, Бог, као биће духовно, даје човеку душу од Себе, па је стога она слика и прилика свога Творца, тј. Његово обличје и подобије. И св. оци цркве (Климент Александриски, Григорије Ниски и др.) уче да обличје и подобије Божје треба видети у души човечјој.

И ако су речи: „**обличје**“ и „**подобије**“ — синоними, ипак оне не изражавају исту мисао. „Реч „**обличје**“ (слика, лик, одблесак, отисак) указује на такво својство човечје душе, које је непроменљиво и стално, а које се састоји у њеној духовности, разумности, слободи и бесмртности. Према томе, обличје постоји у сваком човеку, па и највећем грешнику, у колико су се у њему могли сачувати разум и слобода.

Реч „**подобије**“ (богоподобност, боголикоост, богоуподобљавање) указује на нашу сличност или богоподобност, као на

циљ нашег живота који треба човек сам да постигне, да би се уподобио Богу и постигао оно савршенство, које Спаситељ од нас тражи у овим речима: „**Будите савршени, као што је Отац ваш небески савршен**“ (Мат. 5, 48). Стога ова богоподобност има своје степене савршенства и стиче се она уз припомоћ Божју и човечјом саморадњом. Телесна природа није у стању да спречи човека да постигне ово савршенство, јер га она није спречила да буде савршени створ и по души. Богоподобност немају сви људи и она је ретка појава међу људима.

ЈЕДИНСТВО ЉУДСКОГ РОДА

На основу Св. писма Догматика учи о јединству људског рода, тј. да сви људи имају заједничко порекло од првих људи, од Адама и Еве. У исто време Св. писмо учи да су људи добили свој почетак од прародитеља кроз благослов Божји (Пост. 1, 28) и назива прву жену — Еву — мајком свију живих. Генеалогичка племена, која су постала од Нојевих синова сведочи, као једини и најстарији докуменат, о јединству свију човечјих племена на земљи. Св. ап. Павле проповедао је у Атини, да је **Бог од једне крви створио сав род човечји** (Д. ап. 17, 26).

На овом учењу заснива се догматско учење о свеопштој распрострањености греха и о искупљењу свију људи; и морално — о љубави према свима, јер смо сви браћа по пореклу.

Учење о јединству људског рода потврђује и наука. Физиологија, на пр., потврђује јединство људског рода тиме што потомство може да се размножава из бракова, склопљених између лица различитих раса. Тога, међутим, нема код животиња. Тако исто и заједничке особине тела, спољашња сличност, крвоток, функције мозга, нервни систем, болести и др. доказују заједничко порекло свију људи.

Психологија нам такође пружа јаке доказе за јединство људског рода. Код свију народа духовни је живот исти. Сви народи имају исте тежње за религиозним животом, за културним напредовањем и за остварењем својих историских идеала. Код свију њих постоје исте духовне вредности и стваралачке способности, које се манифестују у разноврсним проналасцима, у књижевности, у музици, у уметности итд.

Сличне доказе пружају нам и друге науке: Лингвистика, Историја, Етнографија, па се учење Библије о јединству људског

рода још више потврђује. Лингвистика на пр. која се дели на три главне (језичне) групе: индоевропску, семитску и туранску све више и више открива у њима заједничке елементе, који воде само ка једноме језику (прајезику) једног човечанства.

Историја сведочи да код свих народа постоји велика сличност у религиозним предањима, обредима, друштвеним уставима, умотворинама, празноверицама итд. и то убедљиво доказује заједничко порекло свију људи. Исто тако и многи обичаји, начин живота, форме породичног, друштвеног и државног живота које постоје код свих народа и културних и некултурних, утврђују да се човечанство размножило само од једног пара људи. Овакво учење има високу моралну вредност, и претставља човечанство као заједницу свију људи, који су браћа.

ПРВА ЗАПОВЕСТ БОЖЈА И ПРВИ ГРЕХ

Књига постања лепо и поучно описује живот прародитеља у земаљском рају, где су била **дрвета лепа за гледање и добра за јело**. Кад их је Бог населио ту, ставио им је у дужност да раде и да чувају рај. Радом је човек развијао своје духовне и физичке силе. Даље Мојсије описује да је Бог општио с првим људима и да је Адаму довео животиње да им надене имена. Да би се Адам и Ева усавршавали у добру и морално напредовали, Бог им је наложио послушност у заповести, да једу плодове сваког дрвета сем дрвета познавања добра и зла, јер ако окусе с њега оног часа умреће.

Црква признаје ову заповест за лаку и за врло значајну и целисходну, па услед тога и саме нарушавању заповести придаје врло велики значај.

Али прародитељи нису остали до краја у стању своје духовне и телесне чистоће, него су сагрешили и навукли су на себе праведни гнев Божји. Историју њиховог пада Мојсије описује овако: „**Али змија беше лукава мимо све звери пољске, које створи Господ Бог; па рече жени: је ли истина да је Бог казао да не једете са сваког дрвета у врту? А жена рече: ми једемо рода са сваког дрвета, само рода с онога дрвета у сред врта, казао је Бог не једите и не дирајте га, да не умрете. А змија рече жени: нећете ви умрети, него зна Бог да ће вам се у онај дан кад окусите отворити очи, па ћете постати као богови и знати шта је добро и шта је зло. И жена видећи да је плод на дрвету**

добар за јело и да га је милина гледати и да је врло драго ради знања, узабра рода с њега и окуси, па даде и мужу своме, те и он окуси“.

Мојсије дирљиво описује пад прародитеља и сведочи да је први проузроковач греха био ђаво. За то га Спаситељ и назива „крвником људским од почетка и оцем лажи (Јов. 8, 44), а ап. Јован: змијом великом, која вара цео свет“ (п. 12, 9); Премудри Соломон каже, да је завишћу ђаволом дошла смрт у свет (Прем. 2, 23—24). Али су проузроковачи греха били и прародитељи, јер су злоупотребили своју слободу и показали непослушност према Богу, покуравајући се драговољно савету сотоне.

Грех прародитеља имао је велике последице за њих и за њихово потомство. То је био њихов лични грех, а за потомство наследни, јер путем природног рађања он прелази и на све њихове потомке. Он се друкчије зове: првородни и прародитељски грех.

ПОСЛЕДИЦЕ ГРЕХА ЗА ПРАРОДИТЕЉЕ

Прва последица греха за прародитеље била је та: они су били лишени оног благостања, које су уживали и у духовном и спољашњем животу. Пре греха прародитељи су били у живоме и сталноме општењу с Богом. Бог им се често јављао, разговарао је са њима као отац са децом својом. То је прародитеље испуњавало срећом и унутрашњим блаженством. После греха свега је тога нестало. Бог се удаљио од њих, одузео им је благодат своју и наступила је за њих духовна смрт.

Пре греха прародитељи су имали трезвен ум за лако разумевање свију ствари и појава. Али после греха њихов се разум помрачио и онеспособио да познаје вољу Божју, изгубио је и способност за разликовање добра од зла. Пре греха воља је њихова без препрека тежила Богу, а после греха подала се телесном прохтевима и утицајима, па се није могла одупрети саблазнима и греху. Изгубили су стид и почели су да лажу, заборављајући да се, од Бога не да ништа сакрити. Резултатом свих ових повреда било је оштећење обличја и подобја Божјег у човеку.

Тешке последице греха показале су се и на телу. Пре греха оно је било обдарено здрављем и здравим физичким способностима за живот. Међутим, грех је проузроковао разне телесне

муке, болести и смрт телесну. Еви је Бог казао: да ће у мукама рађати децу своју, а Адаму да ће у зноју лица свога јести хлеб свој и да ће се с муком хранити. Казна смрћу није се одмах привела у дело. Прародитељи су и даље остали у животу, али тај живот личио је на лагано умирање и смрт је постала законом живота за човечје тело.

Грех прародитеља није остао без тешких последица и за њихов спољашњи живот. У рају су они уживали сва задовољства. После греха нестало је и тога, јер су били истерани из њега и морали су „**да у зноју лица свога зарађују хлеб**“. Услед греха пореметио се и однос прародитеља према животињама; оне су почеле да их се клоне и да их не признају за своје господаре. Али је најтежа последица греха у томе, што је зао дух добио више доступа к човеку и потчинио га своме утицају и својим рђавим смеровима.

Грех прародитеља био је од последица и за земљу, јер је Бог казао Адаму: „**Што си послушао жену и окусио с дрвета, земља нека је проклета због тебе**“.

Али поред свих тих последица, Бог није дао да се у човеку добро сасвим уништи. Човек није пао тако дубоко као ђаво, за кога није могуће покајање. Човек није пао због свога упорства, као што је био случај с ђаволима, него утицајем спољашњег искушача. После свога греха човека је обузела стидљивост и страх, појавила му се и жеља да се оправда пред Богом и без поговора и протеста провео је остатак живота у покајању и у оплакивању греха. Али, и ако пад наших прародитеља није био сличан паду злих духова, ипак је он био тако велики и дубок, да човек није био у стању да својим сопственим силама поврати своје првобитно блажено стање. Он, пре свега, није био у стању да задовољи правду Божју, нити да својим сопственим силама поправи оно дубоко растројство, које је својим грехом изазвао и у својој сопственој природи, као и у спољашњој. Стога је била потребна виша, натприродна помоћ Божја, коју је Бог послао људима у лицу Свога јединца Сина Господа нашег Исуса Христа. Он је сишао с неба на земљу, примио је тело од Пресвете Деве Марије, пострадао је и умро на крсту и све у сврси да васпостави палог човека и да га опет приближи Богу.

ПОСЛЕДИЦЕ ГРЕХА ЗА ПОТОМСТВО

Грех прародитеља прешао је и на цело њихово потомство. Св. ап. Павле учи о томе овако: „**кроз једног човека дође на свет грех и кроз грех смрт, и тако смрт уђе у све људе, јер сви сагрешише**“ (Рим. 5, 12). О наследности прародитељског греха учи и пророк Давид у овим речима „**гле у безакоњу родих се и у греху затрудње мати моја**“ (Пс. 51, 5). Сагласно учењу открићења и Црква учи да грех Адама и Еве прелази са свима последицама и на њихово потомство. Услед тога она захтева да се крштење, у коме се ослобођавамо прародитељског греха, врши над малом децом одмах по њиховом рођењу, јер су, како каже 124 правило Картагенског сабора, **примила рађањем заразу старе смрти**.

Последице првородног греха показале су се и на души и на телу. Пре свега помрачио се наш ум, постао је спор у решавању духовних ствари и неспособан да прави разлику између добра и зла. Св. ап. Павле изражава ту мисао у овим речима: „**А телесни (грешни) човек не разуме шта је од Духа Божја**“ (1 Кор. 2, 14). Била је повређена и човечја воља, па је почела да нагиње више злу него добру. Осећање добра и жеља за њим, остали су код човека, али је нестало моћи да га чини, да своју жељу за добром оствари. О томе лепо говори св. ап. Павле у 7 гл. Посланице ка Римљанима. По речима св. јеванђелиста Јована **грешан човек постао је роб греха** (5, 34). У срцу је била изгубљена чак и тежња ка добру, па је **срце**, по речима св. јеванђелисте Матеје, **постало извор злих мисли** (15, 19). Грех је ућуткао и савест човечју и онеспособио је да диже свој глас против човечјих неваљалстава и престопа. Али, поред свега тога, то није била коначна смрт душе. Образ Божји није био уништен, него само повређен.

Последица греха показале су се и на телу потомака. Оно је узело неприродну превласт над душом. „**Тело трошно притиска душу**“, читамо у књизи Прем. Соломонове (9, 15). Појавиле су се и разне болести, и смрт тела.

О ПРОМИСЛУ БОЖЈЕМ

Промислом Божјим зове се онај акт Божје љубави и бриге о својој творевини, којим Он чува сва бића света и све његове силе, и даје им такав правац живота и рада који је сагласан

с Његовим узвишеним циљевима. Ово дело Божје зове се друкчије и провиђењем или промишљањем Његовим о свету, који је Он створио. Према томе, учење о Богу Промислиоцу света потиче неминовно из учења о Богу Творцу.

Промисао Божја показује се у два вида: 1) Бог чува своју творевину и 2) влада над њоме.

Наука о Промислу Божјем заснована је пре свега на Св. писму. У књизи о Јову читамо ове редове: „**јер гледа (Бог) до крајева земаљских и види све што је под небом; Њему је у руци душа свега живота и дух свакога човека.**“ У беседи на Гори Спаситељ овако учи о Промислу Божјем: „**Да будете синови Оца свога, Који је на небесима, јер Он заповеда Своме сунцу те обасјава зле и добре и даје дажд праведнима и неправеднима.**“

Св. оци Цркве непоколебљиво су веровали у промисао Божју и доводили су га у нераздвојну везу са науком о Богу Творцу света ограниченог и несавршеног о коме, као таквоме, треба да се Творац брине.

Науку о промислу Божјем оправдано признаје и човечији разум. Немогуће је претпоставити да је Бог само створио свет и да се о њему више не брине. То не би било сагласно са својствима Божјег свемогућства, свуда присутности и неизмерне доброте. Ова узвишена својства нису се ограничила само на стварање света, него их свемогући Творац примењује у животу васељене увек. Љубав Божја испољава се у непрекидном и живом општењу са светом, као што је о томе лепо казао Исус Христос: „**Отац Мој и сад ради**“ (Јов. 5, 17).

Кад је Бог створио свет дао му је узвишене циљеве и задатке. Стога се Он, као добри отац, стара и брине да се ти циљеви и задаци остваре.

И несамобитност света обавезно претпоставља да ће се Бог бринути о Њему. Свет има узрок свога бића у Богу, па ако свет постоји, он постоји само зато што постоји његов Узрок, који му је дао живот и који га одржава у животу.

ШТА СЕ ПРИГОВАРА ПРОМИСЛУ БОЖЈЕМ

Истичу се два главна приговора против промисла Божјег. Оба долазе од претставника деизма.

На основу те чињенице да у свету постоје многи недостаци и зло, противници промисла постављају ово питање: откуд у

свету многи недостаци, физичко и морално зло, ако Бог заista промишља о њему?

Зло заista постоји у свету. То међутим, не даје разлога за одрицање промисла Божјег, већ потврђује и доказује потребу Божјег промишљања о свету. Зло је природна појава у животу ограничених и насавршених бића, па је стога потребно да се Бог брине о њима. Али о питању постојања у свету зла и разних недостатака много се претерује. Несавршенства и несреће, на које се деисти позивају, нису сталне и немају свеопшти карактер, па, према томе, оне не ремете установљени поредак васељене. Дешавају се само понекад поремећаји, али они се одмах доводе у ред и живот васељене опет тече нормално; а разноврсна несавршенства и аномалије није право називати злом и несрећом у правој смислу. На пример, поједине катастрофалне појаве у природи: земљотреси, поплаве, суше и др. не могу се назвати злом у правој смислу. То су само пролазне сенке на дивној предели земље или тамне боје на уметничкој слици, које њену лепоту и вредност не умањују и не кваре; а ако их расматрамо у односу према човеку, онда се оне не могу назвати злом, него пре добром, јер су то моћна средства васпитања и учења са којима Бог кажњава порок и куша јачину вере и добра код људи.

Постоји у свету морално зло. То су разни пороци и злочини; и ако се то може назвати злом у правој смислу, то ипак не служи доказом да не постоји промисао Божји у свету. Кад је Бог створио човека, обдарио га је слободом да може да чини и добро и зло. Ако човек чини добро — врши вољу Божју, а ако чини зло, он злоупотребљава своју слободу и сам је стваралац и проузроковач зла у свету. Не уништавајући човечју слободу, Бог не допушта да се она претвори у ћеф и да узме коначан правац ка злу, па стога разним начинима и средствима — благим и строгим — васпитава и отрежњава људе, да се уразуме и поправе.

Али се често дешава у свету, да праведни људи страдају и муче се, а грешни се награђују и уживају. Често пута видимо да врлина страда, а порок слави победу. Противницима провиђења ово даје повода да одричу провиђење Божје, јер таква факта, кажу они, потврђују да провиђење не постоји. Али овај је закључак посве неправилан. Услед несавршенства свога ума човек није увек у стању да сазна у потпуности све чињенице, да их правилно процењују и да о њима доноси правилан суд.

Према томе, и његово оцењивање о награди и казни не може бити увек правилно. До потпуно правилне оцене човек не може да дође због тога, што је њему непознато стварно стање људи, њихове врлине и недостаци, па се често дешава да људи, који нам изгледају честити и побожни, не буду такви у ствари. Зар је мало примера у животу, у историји, у књижевности, кад се људи славе за своју дарежљивост и хуманост, па се доцније обелодани да су они били највећи злочинци. У погледу оцењивања: да ли је један човек срећан или не, доноси се често пута суд по личноме схватању. Појам о срећи и несрећи најнеодређенији је и сваки схвата срећу и несрећу на свој начин. Стога ми можемо понекад мислити за једног човека да је срећан, а он у ствари није или обратно: да је неко несрећан, а он је срећан. Ми често пута сматрамо за несрећне људе многе паћенике, који се боре с тешкоћама живота, и уз то су они високо морални. Међутим, за њих спољашња и земаљска блага не значе ништа и они поред свих страдања и несрећа имају душевни мир, највеће благо живота, па су срећни и славе Бога. Али ако и допустимо да се срећа и несрећа заиста додељују понекад неправилно и незаслужено, не треба заборавити на то, да је овај живот привремен и да ће човек после смрти по заслугама бити од Бога праведно оцењен.

Хармонија и поредак, који владају у свету, дају повода противницима промисла Божјег да чине други приговор. Оваква хармонија у природи, уједначеност и неизменљивост њених закона, не допуштају, кажу они, учешће више силе у животу света. Те законе дао је Бог, по њима је Он заувек одредио живот васељене, и све у њој иде ка одређеноме циљу па нема места, ни потребе да се Бог и даље меша у њен живот. Ако би се то допустило, значило би да Бог себе поправља, а то би противу-речило појму о савршенству Божјем.

Несумњиво је да се у целом свету види хармонија и поредак, али то нам не даје право да одричемо промишљање Божје о њему, него, баш на против, то доказује да оно постоји и да се Његов Творац стара и брине да се ништа не поремети од одређеног плана и поретка. Све што постоји у природи (њене силе, биље, животиње и људи) несамобитно је и има потребу да виша сила руководи њеним животом и радом. Закони природе нису разумна бића да знају зашто они постоје и да треба да воде васељену једноме одређеноме циљу. Они су потпуно несвесни

и дејствују механички, и ако они, поред свега тога показују целисходност, то значи да виша сила њима управља. Према томе, и други приговор нема научних основа за одрицање промисла Божјег у свету.

О БОГУ СПАСИТЕЉУ

Учење о Богу Спаситељу служи предметом другог дела Догматике и оно стоји у тесној вези с учењем о првородном греху. Према премудром и светом плану Божјем, свет и људи требали су да буду отблеском божанског савршенства и да у томе осећају и своје блаженство. Али је грех прародитеља све то изменио. Као Свезнајући, Бог је од вечности предвидео овај човеков пад, па му је одредио спасење, које је објавио прародитељима у утешном обећању да ће им послати Спаситеља. Кроз дуги низ векова Бог је припремао људе за дочек Спаситеља света и кад је Он дошао у лицу Исуса Христа обећање Божје се испунило; а Он је својим животом, својом науком, својим страдањима, смрћу и васкрсењем заиста био и јесте Спасилац људи.

Велико дело спасења људи могао је извршити само Бог. То није било у власти ни у моћи људи, јер су они сви били грешни и под проклетством Божјим и зато нико од људи није могао дати задовољења увређеној правди Божјој. Да би се човек могао спасти од греха и понова се вратити Богу, било је потребно да се оштећена грехом природа обнови и поврати у оно стање духовне и телесне праведности, какву је имао Адам до греха. Међу људима није било таквог човека, који би то могао извршити. Требао је да дође Исус Христос — Син Божји, Кога ап. Павле назива другим Адамом (1 Кор. 15, 45) и Он је дао себе за нас, да нас избави од сваког безакоња (Тит. 2, 14).

О ХРИСТУ СПАСИТЕЉУ

Побуда за спасење људи била је љубав Божја. Она је била тако велика и неизмерна да Бог није пожалио ни Сина свога јединца, него Га је дао, да ни један Који Га верује не погине, него да има живот вечни (Јов. 3, 16).

Све што су пророци претсказали по надахнућу Божјем о Искупителу и Спаситељу људи испунило се на Исусу Христу и зато је Он наш Искупител и Спаситељ, Кога нам је послао Бог с неба на земљу. То нам потврђује јеванђељска историја,

коју су написали непосредни и живи сведоци Његовог рада, ученици: Матеј, Марко, Лука и Јован. Они су били прости људи, без школе, али чисти душом, испуњени Духом Светим, светла карактера и праведна живота, па се не може ни једног тренутка сумњати у истинитост догађаја, које су они забележили и објавили целога свету. Главна тема њиховог јеванђељског рада била је проповед, да људи верују **да је Христос Син Божји и да верујући имају живот у име Његово** (Јов. 20, 31).

Из Јеванђеља ми знамо да је Исус Христос дошао с неба на земљу ради искупљења и спасења људи, да је сведочио о Себи и речју и делом. „**Ја сам зато рођен**“, рекао је Он о Себи пред Пилатом, „**и зато дођох на свет да сведочим истину. И сваки који је од истине слуша глас Мој**“ (Јов. 18, 37), другом приликом је рекао: „**Ја сам видело свету; ко иде за Мног неће ходити по тами, него ће имати видело живота**“ (Јов. 8, 12). Његове божанске особине: светост, мудрост, свемогућство, благост и др. најјасније и најубедљивије су посведочиле да је Он заиста био Син Божји и посланик Божји с неба. За време Његовог божанског рада на земљи многи Га нису признали, јер су били духовно слепи, па је само мањи, али бољи део пошао за Њим. Признало Га је и примило човечанство, јер је у Њему добило оно што је вековима очекивало. Зато Га оно и зове својим Спаситељем и **посредником између Бога и људи** (1 Тим. 2, 5), јер је Његовом скупоценом крвљу било искупљено (1 Петр. 1, 19).

ПРИПРЕМАЊЕ ЉУДИ ЗА ДОЧЕК СПАСИТЕЉА

Обећаваши прародитељима да ће послати на земљу Спаситеља света Бог Га ипак није послао одмах, него, како каже апостол, кад се **наврши време** (Гал. 4, 4). Кроз дуги низ година и векова људи су очекивали тај велики дан и били су припремани нарочитим средствима Божјим за примање обећаног Месије Исуса Христа. Али пре него што дође Спаситељ, Бог је хтео:

1) да људи познаду и осете сву дубину свога пада, а уједно и своју моралну немоћ, да без Божје помоћи постигну спасење, па да је зажеле и свесрдно приме, кад им се да. Али је требало да и човек учествује у своме спасењу те га стога Бог није могао спасавати без његове воље, јер „Бог који нас је, каже један св. отац, створио без нас, не спасава нас без нас“;

2) да зараза греха која је била обухватила сву човечју природу избије што јаче на површину и да дође лекар душе и тела да је у потпуности излечи;

3) да људе кроз пророштва, чудеса и разна друга натприродна и природна средства постепено припреми за дочек Месије, те да Га они лакше познаду, а уједно и искрено поверују у Њега, као правог посланика с неба.

Ово дуго припремање људи било је потребно још и због тога, што је Бог хтео да се људи кроз дуго усавршавање умно и морално што више оспособе за примање високих истина јеванђељског учења.

Два пута су постојала за учење и приближавање људи обећаноме спасењу. Један је био одређен за изабрани народ Божји, а други за све остале народе. Оба пута водила су заједничком циљу, а на име томе да се човечанство увери у своју немоћ и да је немогуће спасење без помоћи Божје. Пут Јевреја био је испуњен читавим редом натприродних средстава, а нарочито законом који је, по речима апостола, био чувар до Христа (Гал. 3, 24), а пут осталих народа био је, по речима истог апостола, њихов сопствени пут (Дел. ап. 14, 16), који им ја дат да траже Господа, **не би ли Га барем опипали и нашли, премда није далеко ни од једнога од нас** (Дел. ап. 17, 27). Али на крају крајева оба су се састали и довели Христу један Јевреје а други многобошце.

Пут изабраног народа Божјег водио је ка Христу кроз законе, праслике, пророштва, и друга натприродна средства свемогућства Божјег. Нарочиту пажњу обраћају на себе пророштва, која су се испунила и својим испуњењем доказала божанско достојанство Исуса Христа.

Обећање Божје о спасењу људи од греха предавало се с поколења на поколење и било је централни догађај целокупне историје Старог завета. Чувари и носиоци те радосне вести били су нарочити изабраници Божји, поједини патријарси, па је преко њих дошло у наслеђе потомству Аврамовом, где је постало основ целокупног живота јеврејског народа. На основу тога обећања склопљен је онај велики завет између Бога и њега, и дат је читав ред нових откривења о доласку Спаситеља и Његовом будућем царству.

Пред своју смрт пророк Мојсије, по надахнућу Божјем, даје народу израиљском ово пророштво: „**Пророка из твоје**

средине, између браће твоје, као што сам ја, подигнуће ти Господ Бог твој. Њега слушајте“ (Пон. зак. 18, 15). Види се јасно да се ово односи на Исуса Христа, Који је био испуњење свих пророштава Старог завета. У свима пророштвима били су исписани до ситница сви главни моменти и догађаји из живота обечаног Спаситеља. Тако, на пр., било је проречено:

1) да ће се Христос родити у Витлејему (Мих. 5, 2, упор. Мат. 1, 23);

2) Његово натприродно рођење од Св. Деве без мужа (Ис. 7, 14; Мат. 1, 23);

3) да ће доћи Претеча (Ис. 40, 3—5);

4) да ће Христос свечано ући у Јерусалим (Зах. 9, 9); да ће бити продан за тридесет сребрника (Зах. 1, 12—13), да ће страдати (Пс. 21; Ис. 53 гл.), да ће сићи у пакао (Пс. 6, 10); да ће васкрснути (Пс. 68, 20), узнети се на небо и сести с десне стране Бога Оца (Пс. 110, 1). Важно је напоменути, да су страдања и догађаји на Голготи описани код псалмопевца Давида и пророка Исаије тако јасно и детаљно, као да су они били у подножју крста Христовог. Цар Давид, на пример, прориче и такав детаљ, да ће се бацати коцка за хаљине Исуса Христа, а то је и било (Лук. 23, 34).

Осим пророштва о искупитељу од греха, били су још и пророчки знаци или праслике испуњења. По речима ап. Павла обредни закон Старог завета био је тек сенка добара која ће доћи (Јевр. 10, 1). Те праслике као да су биле слике рада и догађаја из живота Исуса Христа. Најзначајније су праслике ове: жртва Аврамова — праслика Христове жртве; Јосифова судбина и патње Јовове — праслике страдања Исуса Христа и многе друге. Али међу прасликама симболички значај имале су нарочито жртве. Оне су га потсећале на грех и смрт и побуђивале на мисао о избавиоцу од греха и победиоцу смрти.

Ни многобошци нису били остављени без припрема и провиђење Божје учинило је много да им олакша ступање у цркву Христову. Они су у почетку живели од оних традиција првобитне религије, па кад се то заборавило, Бог им је пружио многа друга средства, помоћу којих су могли предосећати и наслућивати потребу спасења од Бога. Такво сазнање нашло је израза у многим сведоџбама бољих претставника многобожачких народа на пр. Пиндара, Софокла, Сократа, Платона и др. „Ми хоћемо да сачекамо“, каже Сократ, „онога, па био он Бог или

Богом надахнути човек, који ће нас научити нашим религиозним дужностима, и кад се, по речима ап. Павла, навршило време, Спаситељ је дошао и испунио је пророштва и наде старозаветног човечанства и открио му је понова пут за царство Божје.

ДОГМАТ О ЛИЧНОСТИ ГОСПОДА ИСУСА ХРИСТА

Целокупно догматско учење о личности Господа Исуса Христа може бити исказано у речи Богочовек. И ако ова реч није узета из Св. писма, она ипак у потпуности изражава учење Св. писма о личности Господа Исуса Христа.

Истину богочовечанства Исуса Христа кратко је исказао ап. Павле у овим речима: „**Велика је тајна вере: Бог се јави у телу**“ (1 Тим. 3, 16), а јеванђелист Јован у овим: „**сваки који не признаје да је Исус Христос дошао у телу, није од Бога и овај је антихристов**“ (1 Јов. 4, 3). Вера апостола да је Исус Христос био оваплоћени Син Божји не подлежи сумњи и она је била главним предметом њихове проповеди и њихових Јеванђеља и Посланица. Св. Јеванђелист Јован, на пр., овако проповеда: „**а знамо да Син Божји дође и дао нам је разум да познамо Бога истинога и да будемо у истинома Сину Његовом Исусу Христу. Ово је истинити Бог и живот вечни**“ (1 Јов. 5, 20). У првој глави свога Јеванђеља, која се чита на Ускрс, он назива Исуса Христа „Речју Божјом“, која је у Богу и Која је Бог и да се та „Реч“ оваплотила.

Исус Христос био је истински Син Божји и истински Син човечји. Према томе, божанством својим Он је Бог, а човечанством потпуни и савршени човек, јер се Он, по речима ап. Павла, „**не прима анђела него се прима семена Аврамова. Зато је морао у свему бити као Његова браћа**“ (Јевр. 2, 16—17). Али поред свега тога између Њега и људи постоји суштаствена разлика: Он је без греха, јер нема ни прародитељски грех, ни личне грехове. Зато су оци Четвртог васељенског сабора рекли, да нам је у свему сличан осим греха. Учење о безгрешности Његовој Црква заснива на сведоџбама откривења Божјег. Јеванђелист Лука пише, да је арх. Гаврило казао Пресветој Деви Марији: „**Дух Свети доћи ће на Тебе и сила највишега осениће Те; зато и оно што се роди биће свето и назваће се Син Божји**“. Апостол Јован пише: „**Греха у њему нема**“. Његову моралну величину признавали су Му и непријатељи. Тако је капетан, као сведок

рада и страдања Спаситељевих, узвикнуо на Голготи: „заиста је овај човек био праведан“ (Лук. 23, 47).

КРАТКА ИСТОРИЈА ДОГМАТА О ЛИЧНОСТИ ГОСПОДА ИСУСА ХРИСТА

Своје учење о личности Господа Исуса Христа Црква је формулисала у симболима и одредбама Васељенских сабора. Она учи о личности Исуса Христа да је Он оваплоћени Син Божји.

Догмат о лицу Богочовека био је разјашњен у Цркви због многих јеретика, који су се појављивали у разним временима. У прва три века хришћанске ере јасно се оцртавала два типа јеретика: једни су одрицали божанство Исуса Христа, а други Његово човечанство. У IV веку појавио се јеретик Арије. Он је одрицао божанство Исуса Христа и учио је да је Он створ Божји, ниже биће од Бога Оца и да је Син Божји, само у моралном смислу. Чувени противник аријанства био је Св. Атанасије Велики и на Првом васељенском сабору у Nikeји 325 год., где је та јерес била осуђена, он је водио огорчену борбу лично са самим Аријем и својом дубоком аргументацијом допринео је много победи Цркве. Ускоро после Арија појавио се Аполинарије. Он је учио да је Син Божји примио тело и неразумну душу, душу ниже врсте, а место разумне душе заузело је божанство. Ову су јерес изобличио Григорије Богослов и Григорије Ниски, а била је осуђена на Другом васељенском сабору 381 год. у Цариграду.

Због ових јеретика црква је била принуђена да разређи догматско учење о божанству и човечанству Исуса Христа, али није додиривала питање о начину сједињења ових двају природе у Исусу Христу. Ово се учење разјашњавало поводом других јеретика, Несторија и Јевтихија. Несторије је проповедао да је Св. Марија родила Христа, простог човека, оруђе божанства, а не Бога, и да је Бог само живео у Христу. Овде се на такав начин говори о моралном сједињењу природа — божанске и човечанске, а не о ипостасном (грчка реч „ипостас“ — значи лице) као што је учила Црква и које се састоји у томе да је Христос једно лице и да су у Њему сједињене две природе у једној божанској ипостаси. Јерес Несторија била је осуђена на Трећем васељенском сабору у Ефесу 431 год. Јевтихије је

у почетку нападао Несторија, али је и он пао у јерес, познату под именом монофизитства. Он је проповедао, да је Божанство Исуса Христа прогутало човечанство, тако да је у њему остала само једна божанска природа. Ова је јерес била осуђена на Четвртом васељенском сабору у Халкидону 451 год., и том приликом Црква је формулисала своје учење о лицу Исуса Христа. У VII веку нашли су се неки хришћани који су хтели да измире велике супротности православља с монофизитством, па су почели учити, да су у Христу две природе, али једна воља и једно деловање. Ово је била нова јерес, монотелитска, и осуђена је била на Шестом васељенском сабору у Цариграду 680 год. Осуђујући монотелитство, црква је објавила, да су у Исусу Христу две природне воље или хотења и два природна дејства и да се човечје хотење не противи и не опире, него, шта више, потчињава се Његовом божанском и свемоћном хотењу. То је кратка историја догмата о личности Исуса Христа.

КАКО ЈЕ ИСУС ХРИСТОС ИЗВРШИО ДЕЛО СПАСЕЊА ЉУДИ

Дошавши на земљу ради спасења људи, Христос је Своје велико дело, Свој мученички подвиг, назвао служењем људима. Он је рекао: „Син човечји није дошао да Му служе, него да служи и да душу Своју у откуп за многе“ (Мат. 20, 28).

Велико дело спасења људи Христос је извршио као пророк, првосвештеник и цар. Он нас је просветио светлошћу истинског знања о Богу и дао је савршени закон вере и побожности свима људима. Као првосвештеник принео је самога Себе на жртву за грехе свију људи и на такав начин помирио нас је с Богом и ослободио нас је од греха и његових штетних последица; а као цар срушио је силу ада, победио је смрт и онима, који верују у Њега, отворио је пут за царство небеско.

ПРОРОЧКО СЛУЖЕЊЕ ИСУСА ХРИСТА

Христос је сам говорио о Себи као пророку и учитељу: „Ја сам видело свету. Ја сам пут и истина“ (8, 12; 14, 6). „Ја сам за то рођен и за то дођох на свет да сведочим истину“. (Јов. 18, 37). И апостоли претстављају Исуса Христа као пророка. Апостол Јован зове Га „виделом које обасјава сваког човека“ (Јов. 1, 9) и каже: „Син Божји дође и дао нам је разум, да познамо Бога истинога“ (1 Јов. 5, 20).

Као велики пророк Он је дао најсавршеније учење о љубави према Богу и ближњима, јер нас учи да љубимо и непријатеље своје. Сила Христовог учења није била обична, па су и Његови непријатељи говорили: „**Никада човек није тако говорио као овај човек**“ (Јов. 7, 46). Сила и моћ тога учења била је у Њему Самоме, у Његовој светој и божанској личности. Стога Он није био само пророк, него и законодавац, који власт има. Он нам је дао нови закон вере рекавши: „**Верујте у Бога и у мене верујте**“ (Јов. 14, 1); и нови морални закон: „**Нову вам заповест дајем, да љубите један другога, као што ја вас љубим да се и ви љубите међу собом.**“ (Јов. 13, 34).

ЗНАЧАЈ ХРИСТОВОГ УЧЕЊА

Христос је дао своје божанско учење за све људе на земљи. То се види из заповести коју је дао апостолима: „**Идите и научите све народе крстећи их у име Оца и Сина и Духа Светога**“ (Мат. 28, 19). „**Идите по свему свету и проповедајте јеванђеље свакоме створењу**“ (Мар. 16, 5). Свој закон Христос је дао за сва времена, а пошто је Његово откривење било последњим (Јевреј. 1, 1) и пошто друго не може бити, Његово је учење, према томе, непроменљиво. О томе сам Христос учи: „**Проповедаће се јеванђеље о царству по свему свету за сведочанство свима људима и тада ће доћи пошљедак**“ (Мат. 24, 14); и апостол Павле: „**Јер темеља другог нико не може поставити осим онога који је постављен, који је Исус Христос**“ (Кор. 3, 11). **Али ако и ми или анђео с неба јави јеванђеље друкчије, него што примисте, проклет да буде**“ (Гал. 1, 8).

Учење Исуса Христа садржи у себи све што је потребно човеку за његово духовно обнављење. Христос је рекао: „**Речи које вам ја рекох дух су и живот**“ (Јов. 6, 63). То сведочи о томе да је учење Његово несразмерно веће од свију осталих. Ни једно философско учење није било слободно од погрешака, од једностраних погледа. Та учења носила су на себи печат места, времена и нису обухватала све људе и сва времена. Њихова је судбина у томе, што су ницала, ширила се, па постепено пропала да уступе место новим и потпуно супротним учењима. Историја Христове науке светла је. Она није зависила ни од места, ни од времена. Задовољавала је и задовољава све суштаствене потребе човечјег духа. Према томе, она има подједнак значај за све људе без разлике на њихову националност и образовање.

ПРВОСВЕШТЕНИЧКА СЛУЖБА ГОСПОДА ИСУСА ХРИСТА

Првосвештеничко служење Господа Исуса Христа састојало се у искупљењу људи од греха, проклетства и смрти, у измирењу с Богом и у моралном препорођају људи, па Га зато и називамо нашим Искупитељем.

Првосвештеничко служење Господа Исуса Христа показало се у **унижењу** на које се Он сам драговољно приволео, у **изнемоглости Његовој, у страдањима и у смрти на крсту**. „Понизио је себе“, каже ап. Павле, „и постао послушан до смрти“ (Фил. 2, 8). „Он узео удео у томе, да смрћу сатре онога, који има власт над смрћу, тј. ђавола“ (Гал. 2, 14).

Спасоносни значај жртве Исуса Христа биће за нас јасан кад објаснимо у чему се састојало оно „**измирење људи с Богом**“, које је постигао Исус Христос. То нам објашњење даје ап. Павле и смисао тога објашњења овај је: Бог је хтео да кроз Исуса Христа помири све са Собом и Христос је то постигао својом смрћу, те је извео људе **свете, без мане и без кривице пред Бога** (Колош. 1, 19—22). Значи, према овоме, да се измирење, које је постигао својим заслугама Исус Христос, састојало у томе што су људи имали да буду свети, без мане и без кривице пред Богом. Стога се под измирењем разуме духовни преображај, промена настројења само у човеку, али не и Богу. Кроз жртву Исуса Христа не мири се Бог него човек, јер, по речима св. Јована Златоуста, Бог не ратује против нас, него ми против Њега. Грех је ометао измирење, па се оно могло постићи само уништењем греха. Због свога греха човек се увек осећао одговорним пред Богом. На то је га потсећала и смрт, јер је она, по речима ап. Павла, била **плата за грех** (Рим. 6, 23).

ЦАРСКО СЛУЖЕЊЕ ГОСПОДА ИСУСА ХРИСТА

Царско служење Господа Исуса Христа показало се у Његовој божанској свемоћи да чини чудеса и у светој науци о царству Божјем, које је било главни предмет Његове проповеди.

Царско служење Господа Исуса Христа отпочело је Његовим доласком на земљу. Св. Јован Претеча, објављујући људима време Његовог доласка, говорио је: **дошло је време, приближило се царство**. На почетку своје проповеди и сам Спаситељ је рекао: „**приближило се царство**“ (Мат. 4, 17). Главни знаци тога царства била су Његова чудеса. О томе сведочи и

сам Спаситељ кад каже: „**А ако ја помоћу Духа Божјег терам напоље демоне, онда је већ дошло до вас царство Божје**“ (Мат. 12, 28). На њима се јасно видело и испољило спасоносно дело Исуса Христа, нови поредак живота, тј. Царство Божје, које је требало да настане међу људима после њиховог избављења од греха. Ово царство Божје не постиже се ни силом, ни принуђавањем, па ни спољашњим средствима човечјег ограниченог разума. Пут за царство Божје води кроз узана врата (Мат. 7, 13—14; Лук. 13, 23—24), па сваки с напрезањем улази у Њега. То је пут ношења крста Христовог, пут страдања и пут самоодрицања у име љубави према Исусу Христу. Једном речју — то је пут који нам је открио и показао Спаситељ Исус Христос. Због тога царство Божје и није од овога света (Јов. 18, 36), како је казао Исус Христос, оно је дар одозго, дар Божји, а не резултат природних човечјих сила.

Моћ његове царске службе нарочито се показала у чудесном силаску Спаситељевом у ад, одакле је извео старозаветне праведнике; у Његовом васкрсењу и у вазнесењу.

Силазак у ад обавио је Спаситељ између смрти и васкрсења и тим чином показао је највећи степен свога понижења.

Душе свих умрлих до Исуса Христа морале су ићи у ад. Од овога нису биле изузете ни душе праведника и Спаситељ је сишао у ад да их спасе и учини учесницима царства Божјег. Догмат о силаску Исуса Христа у ад Црква заснива на богонадахнутом учењу ап. Петра, који каже: „**Христос једанпут за грехе наше пострада, праведник за неправеднике... којим сишавши проповеда и духовима који су у тамници**“ (1 Петр. 3, 18—19).

ВАСКРСЕЊЕ ИСУСА ХРИСТА

Васкрсење Исуса Христа из мртвих било је велико чудо спасоносног дела Христовог. Својим васкрсењем Он је потврдио своју божанску личност, јер се Он, по речима ап. Павла, **кроз васкрсење открио Сином Божјим** (Рим. 1, 4), а до тога времена Његова божанска слава била је скривена од грешног човечанства. У исто време у чуду васкрсења Исуса Христа оправдало се дело спасења људи и потврдила се истинитост Христовог учења. Зато ап. Павле и каже: „**Ако Христос не уста, узалуд дакле проповедање наше, а узалуд и вера наша**“ (1 Кор. 15, 14).

Догматика учи о теле сном васкрсењу Исуса Христа и као историски факт оно не подлежи никаквој сумњи. Чудо васкрсења Исуса Христа утврдило се Његовим многобројним јављањима после васкрсења. Сви јеванђелисти сведоче да се Он после свога васкрсења неколико пута јављао својим ученицима. Они сведоче да се Он јавио и Марији Магдалени и другим женама мираносицама, а ап. Павле сведочи, да се Он после свога васкрсења јавио и једном скупу од 500 људи (1 Кор. 15, 6).

ВАЗНЕСЕЊЕ ИСУСА ХРИСТА

Своје вазнесење прорекао је сам Исус Христос. То је било приликом Његове симболичне беседе о тајни св. причешћа. „**Ово је тврда беседа**“, рекли су ученици. „**Ко је може слушати**“, Тада их Спаситељ упита: „**А кад видите сина човечјег да одлази горе где је пре био**“, Смисао Његовог питања био је овај: кад је за вас тешко да разумете ову беседу, шта ли ћете тек рећи одна кад Ме видите да одлазим Богу од Кога сам и дошао.

Христос се вазнесао на небо као човек, те се човечје тело, прослављено и обожено, узнело на небо и узело учешћа у вечној слави Сина Божјег. Услед тога Бог нас је посадио до себе с десне стране на небу у Исусу Христу (Фес. 2, 6), каже ап. Павле. Седење с десне стране показује да је Исус Христос постао и наш посредник пред Богом, покровитељ, одбрана од непријатеља спасења и даваоц благодатних дарова. Зато ап. Павле и каже за Њега: „**седе с десне стране Богу и моли за нас**“ (Рим. 8, 34). Спаситељ се вазнео на небо и зато, да би послао људима и Духа Светога и да би им отворио пут за царство Божје и за најтешње сједињење с Богом. О томе Спаситељ сведочи овако: „**И кад отидем и приправим вам место, опет ћу доћи и узећу вас к себи да и ви будете где сам ја**“ (Јов. 14, 3).

ДОКАЗИ ЗА ВАСКРСЕЊЕ ИСУСА ХРИСТА ИЗ МРТВИХ

Наука православне вере има много доказа да је Исус Христос заиста васкрснуо. Те доказе пружају нам Јеванђеља и апостолске посланице, које су писали људи високих моралних особина и савременици тога великога чуда. Они су могли у истинитост његову потпуно да се увере и да добију најсигурније и необориве доказе за своју веру коју су с одушевљењем и без колебања проповедали и за коју су страдали.

Врло важан и необорив доказ за истинитост васкрсења Исуса Христа претставља случај ап. Томе. О њему прича јеванђелист Јован. Апостол Тома био је дубоко потресен судбином свога учитеља, па је избегавао друштво својих другова, јер је хтео у самоћи да преболи свој бол и да размишља о страшним и свирепим догађајима, који су се одиграли у Јерусалиму и на Голготи. Кад се доцније вратио у њихово друштво, они су му саопштили радосну вест, да су видели Господа. Та га вест није ни мало узбудила и он им је одговорио: **„Док не видим на рукама Његовим рана од клина, и не метнем руке своје у ребра Његова — нећу веровати“**. Узрок овој сумњи налазио се у његовој души. По природи својој он је био повучен и неповерљив, па је за све тражио доказе и није се дао лако приволети за туђе веровање. Стога је он и у овоме случају хтео да дође сам до истине, па је за своју веру тражио убедљиве и опипљиве доказе. Без сумње да је он ослушкивао разговоре осталих ученика, вероватно је, да је и он сам питао Петра и Јована, па и жене мирносице — прве веснике васкрсења, проверавао је и лажне гласове о крађи тела Христовог, једном речи брижљиво је прикупљао доказе за истину коју су тако одушевљено и убедљиво исповедали остали ученици васкрснулог Спаситеља. Али све то није дуго трајало. У девети дан после васкрсења, Спаситељ се поново јавио својим ученицима. Сви су били на окупу, па и апостол Тома. Кад их је благословио и поздравио речју мира, обратио се Томи са речима топле љубави и дубоке нежности. **„Пружи прст свој амо“** — рекао је васкрснули Христос — **„и види руке Моје; и пружи руку своју и метни у ребра Моја и не буди неверан него веран“**. Као одговор на ово дошао је крик радосног усхићења и дубоке вере. Од силног узбуђења он је само могао рећи **„Господ мој и Бог мој“** (Јов. 20 гл.), За њега је доста било кад је само видео познати лик и чуо нежни глас свог доброг учитеља. Отпала је свака сумња и он није више тражио доказе за своју веру. Пред њим је стајао живи Христос и Његов глас прострујао је кроз његову душу која се испунила и окрепила дубоком и непоколебљивом вером да је Он заиста васкрснуо.

Овај догађај је од великог значаја за питање васкрсења Исуса Христа и он пружа све доказе да је вера Томина и осталих ученика у васкрсење Исуса Христа заснована на историјском факту који искључује сваку сумњу. Да је истина васкрсења

била основана само на вери ученика, она би изазивала разне недоумице, сумње и претпоставке, да је та вера дошла, тобож, као резултат њиховог нервног узбуђења и уобразиље. Али све те недоумице, сумње и претпоставке морају отпасти пред фактом сумње апостола Томе. У његовој личности јеванђељска историја има најидеалнијег истраживача истине, који до ње долази по најстрожијем испитивању догађаја. Према томе, ако овај строги истраживач истине у истинском убеђењу узвикује: „Господ мој и Бог мој“, то долази као резултат доказане и очигледне стварности која истини васкресења даје сву моћ победе над онима који у њу сумњају или је одбацују.

Важна је и значајна за нас и сведоџба апостола Павла. За њега се зна да је био у младости велики непријатељ хришћанске вере, па се унапред мора признати да његова сведоџба о васкрсењу Исуса Христа има све особине објективности и потпуне истинитости. Она се налази у петнаестој глави Прве посланице Коринћанима. Један део коринтске цркве сумњао је у васкрсење мртвих, и апостол Павле, да би их у тој вери утврдио, доводи васкрсење мртвих у нераздрожну везу с васкрсењем Исуса Христа. Он им овако пише: „**А ако се проповеда да Христос устаде из мртвих, како говоре неки међу вама да нема васкрсења мртвих. И ако нема васкрсења мртвих, то ни Христос не уста.**“ Ова је напомена била довољна. Спорова је нестало и Коринћани су јасно увидели, да је немогуће неверовати у васкрсење мртвих, кад се верује у васкрсење Исуса Христа. Истина васкрсења мртвих доводи се овде у везу с чудом васкрсења Исуса Христа и кад је апостол Павле то исповедао као веру своју и целе цркве, код Коринћана није више било сумње и одрицања. Код њих се одмах појавила вера у своје васкрсење које мора доћи као неминовна последица васкрсења Онога, који је почетак **онима који умреше (1 Кор. 15, 20) и који живи за то да и ми живимо.** (Јов. 14, 19). Сведоџба апостола Павла служи у овом случају као важан докуменат помоћу кога се може тврдити да вера његова у васкрсење мртвих није била заснована на некој измишљотини која се ни у ком случају није могла појавити код бившег гониоца хришћанства, него на реалном факту васкрсења, у које је он веровао као доказан историски догађај, а у који је непоколебљиво веровала и цела коринтска црква.

И код осталих апостола налазе се јасна сведочанства да је њихова вера у васкрсење Исуса Христа била резултатом оног

историјског догађаја који је имао све доказе очигледности и потпуне убедљивости. Али врло важан доказ за оправдање наше вере у васкрсење Исуса Христа ми налазимо и у историји, а на име у тој историјској чињеници, да постоји Црква Христова. Без васкрсења Исуса Христа њен се почетак од апостола, а у исто време и садашњи опстанак, не би могао никада замислити, а још мање објаснити.

Јеванђељска историја поделила је живот Христових ученика на два супротна периода. Први обухвата време до васкрсења Исуса Христа, и може се назвати периодом сумње, издајства, одрицања и страха, који је био тако велики да су Га они оставили и побегли. Ово страшно психичко стање нашло је израза у њиховим речима: „**А ми се надасмо да је Он онај који ће избавити Израил**“ (Лук. 24, 21). Други период настаје од васкрсења и завршава се њиховом смрћу. У овом времену и унутрашњи и спољашњи живот апостола потпуно се мења. Од сумње и страха нема више ни трага. Настаје дубока вера и они плашљивци за трен ока постају неустрашиви борци за Христа и за Његову цркву. Једва да је прошло дваестак дана од догађаја у Јерусалиму, а они храбро довикују својим првим гониоцима: „**Више се треба Богу покоравати него људима.**“ Ни страх од страдања и смрти није их могао зауставити и они с великом силом сведочаху за васкрсење Господа Исуса Христа (Дел. ап. 4, 33). И нехотично човек себи задаје питање: ко им поврати веру? Ко им растера страх? Шта их одлучи на борбу и на страдања у име Онога кога су оставили? На сва ова питања може бити само један једини одговор: они су се тврдо уверили да је Христос заиста васкрсао и **отворио им ум да разумеју како је требало да Христос пострада и да устане из мртвих трећи дан** (Лук. 24, 55—56). Овај велики догађај запечатио је судбину њиховог рада и њиховог живота, и само је он у стању да нам објасни велики успех апостолске проповеди и постојања цркве Христове.

Искрена и дубока вера у истинско васкрсење одушевила је апостоле на рад и дала им полета да са самопрегоревањем шире Јеванђеље по целој свету. Као језгро и основа њиховог рада било је васкрсење Исуса Христа, она света истина без које би све узалуд било. Успех њиховог рада био је велик. На све стране ницале су цркве Христове, а апостолска проповед допирала је и до царских палата, као и до сиромашних колиба,

Зар је свега тога могло бити да Христос није васкрснуо и да апостоли нису имали убедљиве и непоколебљиве доказе да је то заиста и било? Успех хришћанства сматра се као чудо историје, које је историјски потврђено. Али оно се да објаснити просто и лако чудом васкрсења Исуса Христа, које је такође потврђено и засведочено историјом.

ПРИГОВОРИ ПРОТИВ ЧУДА ВАСКРСЕЊА ИСУСА ХРИСТА

Због свога великога значаја који има у хришћанској религији, противници вере највише нападају чудо васкрсења Исуса Христа и чине му многобројне приговоре.

Одмах после васкрсења први су се постарали јеврејски свештеници да протуре вест о крађи тела Христовог коју су, тобож, извршили Његови ученици. „**Кажите**“, рекли су они стражарима, „**ученици његови дођоше ноћу и украдоше га кад смо ми спавали**“. Ова лаж била је одмах обелодањена, али је доцније дала повода непријатељима хришћанске вере да је приме и да тврде да су ученици Христови заиста украли Његово тело, па протурили лажну вест о Његовом васкрсењу. Међутим, ово тврђење није основано на истини и пада само по себи, кад се узму у обзир све оне предострожности и мере које су биле предузете да би се та крађа спречила. Сами су првосвештеници рекли Пилату: „**Господару, ми се опоменусмо да овај лажа каза још за живота: после три дана устаћу. Зато заповеди да се утврди гроб до трећег дана, да не дођу како ученици његови ноћу и да га не украду и не кажу народу: уста из мртвих; и биће последња превара гора од прве**“. (Мат. 27, 63—64). Предвиђајући, дакле, могућност крађе, они су се постарали да је спрече. Стража око гроба и запечаћен гроб све је то давало гаранције да се крађа не може десити и да ње заиста није било. У исто време немогуће је и претпоставити да су ученици могли извршити крађу тела. Откуда би им се могла појавити толика храброст и одважност кад смо их видели да беже од Исуса Христа, да Га се одричу и да се крију од Његових непријатеља? Њима није могла ни на ум доћи та мисао да краду Његово тело, кад се зна да су се они у Гетсиманији уплашили од неколико војника које је водио Јуда и кад су знали, да је стража намерно постављена да чува до трећег дана тело разапетог и мрског фарисејима учитеља. Код њих није било никаквог нарочитог

повода за крађу мртвог тела, а да се не побрину за Њега још док је био жив. У исто време могућност крађе отпада при ономе душевном стању које је било обузело ученике за време Његових патњи и страдања. Они су сви били погружени у тугу и разочарење, нестало је дубоке вере и љубави; они чак не узимају учешћа ни у Његовој погребу. При таквој стању и држању искључена је свака могућност крађе тела.

Важна је још једна чињеница из живота ученика Христових. Оно велико одушевљење и дубока вера с којом су проповедали, нису могли бити засновани на тако нечасној делу, као што је крађа тела. Није могуће чак ни претпоставити да су ученици укравши тело могли себе саме да увере да је Он заиста васкрснуо. То би се могло допустити само у томе случају да је вера у васкрсење постојала код једног или двојице па и тројице ученика, који су се дали потплатити, али кад ми имамо посла са вером свију, с људима светлог живота, онда нам је јасно да мисао о крађи мора да отпадне. Историја је утврдила да нема случајева да се нека философија могла на лажи и превари одржавати вековима, па то није могло бити ни са хришћанством које се распространило и учврстило на истинској вери ученика да је Христос заиста васкрснуо.

Постоји код непријатеља вере и хипотеза о привидној смрти или летаргичном сну Исуса Христа. По овој хипотези Христос није ни умро на крсту. Његова је смрт била привидна. Под притиском тешких физичких страдања и јаких душевних узбуђења, која су причињавала бол и трзала душу, Он се онесвестио, другим речима пао је у летаргију и кад се освестио и пренуо од тога заноса, ученици су се обрадовали и примили су то за васкрсење из мртвих, и ако у ствари никаквог васкрсења није било.

Против ове хипотезе говори, пре свега, историја која је утврдила стварну, а не привидну смрт Исуса Христа. Њу су најпре посведочили апостоли и у њиховим писаним документима, јеванђелима и посланицама, смрт Исуса Христа засведочена је као несумњив историјски факат. Тако исто и међу Његовим непријатељима, Јеврејима и многобошцима, она никад није била порицана. У смрт Његову уверили су се сви на Голготи. И књижевници и фарисеји, кад су се уверили да је Он заиста умро, известили су о томе Пилата и он се зачудио да је Он тако брзо умро, па тек онда, кад се уверио у Његову смрт,

он је дозволио сахрану. Доказе за Христову смрт налазимо и у оним обредима (помазивање, обавијање тела, полагање у гроб) који се врше сагласно обредним законима над мртвим телом.

Главни недостатак ове теорије састоји се у томе, што она не може ни на који начин да објасни како се појавила код ученика, одмах после васкрсења, она унутрашња и спољашња промена, пуна полета, ентузиазма, одважности и непоколебљиве вере да је њихов учитељ у истини васкрснуо. Привидна смрт није у стању да нам то објасни. Да је неким случајем Христос заиста био у заносу, па се из истог, захваљујући нези, пренуо и повратио, Његов спољашњи изглед не би ученицима улио оно што им је дао васкрснули Спаситељ. Његово бледо лице, изнемогао глас и потпуна физичка слабост не би могли код ученика изазвати ништа друго, сем сажаљења, саучешћа а вероватно и жељу да Га и на даље оставе Његовој сопственој судбини. Ту мисао лепо је исказао познати критичар хришћанства Штраус у овим речима: „Да је Христос изашао из гроба полумртав, болесног изгледа, изнемогао, с осећањем потребе да се лечи, превија и негује, не би никад могао учинити на ученике утисак победиоца смрти и господара живота, онај утисак који је послужио основом њиховог даљег рада, и никад не би могао њихову тугу претворити у одушевљење и њихово поштовање да доведе до обожавања.“

У питању васкрсења Исуса Христа позната је и визионерна хипотеза. Она признаје да је Христос умро, али одриче Његово васкрсење и она јављања ученицима после васкрсења сматра за халуцинације (обмане чула), којима стварно није ништа одговарало: то су само била унутрашња виђења и маште нервно слабих и узбуђених ученика, чије је духовно стање било сувише напрегнуто у данима патње и страдања.

Да би свој неправилни закључак оправдала, визионерна теорија овако објашњава догађаје: ученици Исуса Христа били су страшно потресени и душевно угучени свим оним што се дешавало у последњим данима живота њиховог учитеља. То је убило у њима и веру и наду у Бога као Месије и избавиоца од греха и смрти. Они се нису могли никако помирити с том страшном мишљу да је њихов љубљени учитељ умро и та мисао изазвала је реакцију у њиховим душама. С напрегнутом пажњом и жарком жељом, они су почели очекивати Његово славно ускрснуће, за које су били у неколико припремани пророш-

твима Старог завета, а у неколико и самим Исусом Христом. Овакво напрегнуто ишчекивање васкрсења изазвало је халуцинације код ученика. У таквом стању они су своје сопствене претставе примили за спољашња fakta која стварно нису ни постојала. На такав начин нису јављања Исуса Христа, јер њих по визионерној хипотези није ни било, — изазвала код ученика веру у Његово васкрсење, него обратно: вера њихова у васкрсење изазвала је јављања Исуса Христа.

Главни је недостатак ове хипотезе у томе, што она тврди да је било неопходно потребних физиолошких услова за халуцинације код ученика. У Св. писму нема никаквих доказа за то, да су ученици напрегнуто очекивали васкрсење и да су веровали у привидна, а не у стварна јављања Исуса Христа. После смрти Његове они су били утучени и поколебани у вери, па су своју сумњу у месијански значај Христов и јавно исказали два ученика, Лука и Клеопа, на путу за Емаус своје тајанствене сапутнику, а то је био сам Христос. Према свему томе, они не само да нису очекивали васкрсење, него су с неповерењем примили и саму вест о томе великоме чуду. Зна се, на пример, да ученици нису поверовали женама које су им прве донеле вест о томе, ни Луки ни Клеопи који су им рекли да им се јавио Христос. Тако исто и они сами с неповерењем су гледали васкрснулог Христа и да би се уверили да не привиђају, него да Га виде стварно и у телу, приближили су Му се и дотицали су Га се. У оним тешким моментима они су заборавили и пророштва о Његовоме васкрсењу, па према томе, не само вера него и помисао на могућност васкрсења била је далеко од њих. У затвореној соби пуној страха, туге, плача и очајања свега другог је могло бити, само не вере у васкрсење. Али кад се Он појавио, у прослављеноме телу, запламтео је огањ убеђења да је било велико чудо васкрсења. Одмах се туга претворила у радост, страх у храброст, а сумња и неповерење у веру и непоколебљиву оданост.

Визионарна теорија има још и других недостатака. Саввим су ретке халуцинације које обухватају сва чула. Чести су случајеви обмане чула вида или чула слуха и питања, али се ретко кад деси да то бива за сва чула наједаред. Међутим, јеванђеља сведоче да су сви ученици у једно исто време и видели Исуса Христа, да су разговарали с Њим, да су чули Његове речи и да су Га се додиривали. У току од четрдесет дана то се понав-

љало више пута и не само са ученицима, него и са осталом браћом. Према томе то нису биле халуцинације или обмане чула, него су била стварна јављања васкрснулог Спаситеља. Али ако би на моменат допустили да су халуцинације заиста проузроковале веру ученика у васкрсење, онада не би могли објаснити оно одушевљење ученика које их је пратило до смрти и веру цркве која постоји и сада. И одушевљење ученика и вера цркве да су биле засноване на халуцинацијама, били би кратког века и без икаквих последица.

Непријатељи вере иду и даље и јављања Исуса Христа упоређују с такозваним телепатичким појавама. Код ових појава основна је мисао да постоји извесна духовна веза између живих и умрлих. На основу тога признаје се да се Исус Христос стварно јављао својим ученицима после своје смрти. Између духа Христовог и ученика, кажу претставници ове хипотезе, био је неки непосредни духовни додир, неко тајанствено саопштење с неба, да је Христос, који је умро телом, жив духом.

Ову хипотезу побијају, пре свега, они догађаји који су били у вези с јављањима Исуса Христа. Код телепатичких појава искључена је свака материјалност и физиолошки процес и при првом покушају да се човек приближи предмету виђења, њега нестаје. Међутим, ученици се приближују васкрснулом Христу, додирују Га, Он пред њима једе и они се уверавају да то није никаква телепатичка појава, него стварна и служи за основу њихове вере и проповеди у телесно васкрсење Исуса Христа. Да су јављања Исуса Христа заиста била телепатичког карактера, ученици не би могли веровати и проповедати о васкрсењу у прослављеном телу. Али та вера и проповед постоји и сада у Цркви и на њој Црква оснива своје велико учење о васкрсењу мртвих. „**Јер ће Христос** — каже Апостол Павле — „**преобразити наше понижено тело да буде једнако телу славе Његове**“ (Фил. 3, 21). Још од првих дана проповед апостола оснивала се на факту телесног васкрсења Исуса Христа и оно је било за њих доказом да је Христос, жив духом, постао поново жив и телом.

За Цркву је Христово васкрсење доказан историјски факт. Он је утврђен многим сведоџбама и неверовање није никад било у стању да веру у њега поколеба и уништи. Та вера постоји у истој мери и сада, и као што је на њој, по речима Ори-

гена, био некада осигуран постанак Цркве, тако исто на њој је осигурана и њена садашњост, као и њена будућност.

Али поред све доказаности и очигледности коју има чудо васкрсења, ипак се оно одриче и човек се нехотично пита: па откуда то долази? Правилан одговор на ово питање дао је један велики епископ, беседник Руске цркве, Никанор, епископ херсонски и одески. У једној од својих беседа он овако пише: „Неверовање у чудо васкрсења Исуса Христа долази отуда, што је нашем разуму тешко да измири истину васкрсења са појмовима израђеним нашом чулношћу, нашим мозговима и нашим везама само са земаљским предметима. Наша грешност притиска нас као ђуле и сав живот унаоколо завршава се смрћу. И чим ми почнемо да заборављамо на непоколебљива историска докуманта, којима се потврђује истинитост васкрсења Исуса Христа, одмах наша мисао има претставе о немогућности загробног живота ни за нас ни за нашег Спаситеља.“ Исту мисао исказује апостол Павле у овим речима: **„јер који су по телу телесно мисле, а који су по духу духовно мисле“** (Рим. 8, 5).

О БОГУ ОСВЕТИТЕЉУ ЧОВЕКА

Наука о Богу Осветитељу човека неодвојна је од учења о Богу Искупитељу људи. Као акт неизмерне љубави Божје, искупљене као историски догађај, било је извршено за све људе и за сва времена. Али за нас је од врло великог значаја да знамо на који начин сваки човек, као индивидуално и самостално биће, учествује у своме спасењу, тј. како се он лично може користити плодовима искупљења, које је извршио Исус Христос. У одговору на ово питање ми упознајемо Бога као нашег Осветитеља.

Не учествује човек у своме спасењу само на основу општих и заједничких права свију људи, него и на основу свога личног односа према Исусу Христу, свога личног освећења Духом Светим, који добијамо кроз св. тајне у Цркви Христовој. Према томе, да бисмо могли пренети заслуге Спаситељеве на нас, тј. да бисмо се могли спасти, потребно је да будемо у личном и нераздвајном савезу са Њим. Томе нас учи Он сам, кад каже: **„Ја сам чокот, и ви лозе и који буде у Мени и Ја у Њему, он ће родити многи род, јер без мене не можете чинити ништа“** (Јов. 15, 5). Овај савез или ова заједница са Исусом Христом зове се друк-

чије освећење човека, јер се кроз тај савез са Њим добија освећење и Његова праведност. „Бог нас је изабрао кроз Њега пре постања света“, каже ап. „да будемо свети и праведни пред Њим“ (Еф. 1, 4).

Љубав Божја дала је човеку и природне силе, за морално усавршавање. То је, пре свега, савест, која нам заповеда да живимо по моралном закону, а затим разум и слободну вољу да свесно и разумно тежимо ка добру и да га можемо чинити. Али како су те силе недовољне, Бог даје човеку и своју вишу помоћ — благодат Духа Светог, да човека помогне у спасењу. Према томе, освећење и спасење људи врши се благодаћу Божјом и уз садејство и нас самих, наших духовних сила и способности.

На такав начин историја спасења и освећења људи ова је: иза искупљења, које је извршио Исус Христос за све људе долази калемљење (освећење) благодаћу искупљеног човека на свога Искупитеља и Спаситеља, **јер је он корен свет, па ће и гране бити свете** (Рим. 11, 16).

О БЛАГОДАТИ БОЖЈОЈ, КОЈА ОСВЕЋУЈЕ ЧОВЕКА

Благодат Божја је она надприродна и спасоносна сила, коју даје Бог људима као дар преко Духа Светога, а због заслуга Исуса Христа, нашег Искупитеља и Спаситеља. Помоћу ње човек се духовно препорађа, очишћава од греха и освећује за вечни живот.

Благодат Божја, на такав начин, потпомаже нас да се усавршавамо и да стварамо у нама нов и светао живот, који је угодан Богу. О томе ап. Павле учи овако: „**благодаћу сте спасени кроз веру; и то није од вас, Божји је дар; не од дела, да се нико не похвали**“ (Еф. 2, 8—9). Кроз благодат ми ступамо у најтешњу заједницу са Духом Светим и у томе савезу добијамо духовне силе и постижемо сваки духовни успех и савршенство. Због тога је и немогуће поетићи спасење без благодати Божје, јер **нико не може Исуса Господом назвати, осим Духом Светим**“, каже ап. Павле (1 Кор. 12, 3), а св. Иринеј Лионски овако учи: „**пошто смо ми сухо дрво не бисмо никад имали плода без небеске благодатне кише. Зато нам треба роса Божја да не изгоримо и да не останемо без плода**“.

О СВЕТОЈ ЦРКВИ ХРИСТОВОЈ

Догматско учење о светој Цркви Христовој тесно је везано за учење о освећењу човека благодаћу Духа Светог. Тако учи ап. Павле у овим речима: „Христос је љубио Цркву своју и себе је предао за њу да је освети... и да буде света и без мене“ (Еф. 5, 25—27). Ради овога освећења о спасења људи Спаситељ је и основао Цркву и дао јој сва средства да тај узвишени и светао задатак постигне. Стога је она оруђе и орган кроз који се врши освећење човека.

Реч „црква“ има различито значење. По светоме писму то је хришћанска породица или заједница која везује своје чланове јединством вере у Исуса Христа. У догматици реч црква означава друштво свију разумнослободних бића, и анђела и људи, који верују у Исуса Христа Сина Божјег и који су сједињени у Њему као своме старешини. У ужем смислу Црква је Богом установљено друштво људи, уједињених подједнаким исповедањем вере, законом Божјим, једном црквеном јерархијом (управом) и светим тајнама. У овој заједници, која се зове Црква живи и дејствује благодат Духа Светога коју даје њеним члановима ради њиховог освећења и спасења њена глава, Господ Исус Христос. Из овога се види да у Цркви Христовој треба разликовати њен невидљиви дух и видљиво тело. Дух Цркве је она невидљива благодат Духа Светога, која спасава, а њено тело — то је видљиви састав њених чланова у које спадају пастири и паства, и установе Цркве.

У састав Цркве Христове улазе не само живи хришћани, него и умрли, јер су они пред Богом живи (Мат. 22, 32—33). Услед тога Црква се дели на земаљску, и небеску. Земаљској Цркви припадају сви они хришћани, који верују у Исуса Христа Сина Божјег, а небеској — анђели и Божји угодници. Земаљска се друкчије зове Црква борбе, јер се она бори са непријатељима вере и спасења, а небеска — Црква славе или победе, јер она слави своју победу над непријатељима свога спасења.

Као живи чланови тела Христовог, коме ја глава сам Господ Исус Христос, они се налазе у сталном узајамном односу и недељивом јединству Цркве небеске и земаљске. Тај се однос одржава и јача молитвом, вером и љубављу.

ЦИЉ ЦРКВЕ

Освећење и спасење људи — то је задаћа и циљ Цркве Христове на земљи. Због тога је Он њу и основао. Ап. Павле ту мисао исказује у овим речима: „Он (тј. Христос) даде апостоле, пророке, јеванђелисте, пастире и учитеље, да се свети приправе за дело службе, на сазидање тела Христово, док сви не дођемо до јединства у вери и у познању Сина Божјег, до човека савршена, у мери раста висине Христове“ (Еф. 4, 11—13). Из ових се речи види да је Спаситељ установио у Цркви ред свештено-служитеља, благодаћу испуњених, ради духовног усавршавања чланова Цркве, којима ће они давати благодат Духа Светог, да би се сазидало тело Христово, другим речима Црква Његова. Ова ће њихова служба трајати све дотле док се не постигне „јединство вере и познања“, како каже ап. Павле, тј. док се не дође до таквог степена савршенства када ће човечје знање бити сагласно с вером. Тога засада, на жалост, нема. Између њих велико је размимоилажење. Знање неће да призна ауторитет вере. Међутим, јединство вере и знања — то је једино и најсавршеније знање, оно је најтврђе, најјаче и не да се поколебати. Што год више буде живела Црква Христово, све ће се опширније и дубље постизати хришћанска истина, све ће ближе бити наше знање к извору знања и Истини, коју открива вера.

То је такозвани интелектуални циљ Цркве али постоји и морални. Апостол га означаје у речима „меру узраста висине Христове“. Да би постигла „меру узраста висине Христове“, Црква даје благодатне дарове својим верним члановима и они добијају освећење и своју светост, која је услов спасења и добијања Царства Божјег, које је Христос припремио онима, који Га љубе.

О СВОЈСТВИМА ЦРКВЕ

Символ вере учи да је црква једина, света, саборна и апостолска. Шта садржи у себи ови поједини предикати цркве?

Црква је једна. — Христос нас учи о једној својој цркви. „Сазидаћу цркву Моју“, каже Он, „и биће у њој једно стадо и један пастир“ (Јов. 10, 16). У претсмртној молитви Оцу Он се молио за верне: „да сви једно буду“ (Јов. 17, 21). И апостоли уче о једном телу Његовом, коме ја глава Он, и једном духу благодати, које тело оживљава, о једној вери и о једним не-

променљивим светим тајнама, које сачињавају суштаствену својину цркве. Апостол Павле пише о томе: „**Једно тело, један дух, један Господ, једна вера, једно крштење, један Бог и Отац свију**“ (Еф. 4, 4—5). На такав начин јединство Цркве одређује једна глава њена, један дух благодати који дејствује у њој, једна вера и тајне и један савез хришћанске љубави појединих посебних цркава, које су у саставу једне Хришћанске цркве. Црква је, према томе, једна и поред тога што постоје поједине помесне цркве, које имају своју сопствену независну управу, као што су: цариградска, руска, грчка, српска, бугарска и др. Ова подела, која само обележава национални и географски појам, не руши јединство цркве, јер све помесне цркве признају као своју главу Господа Исуса Христа, исповедају једну исту веру, имају заједницу у молитвама и у светим тајнама, заједнички се покоравају највишем црквеном ауторитету или управи на земљи, васељенским саборима, једном речју све скупа сачињавају један цео организам, који се зове телом Христовим.

Црква је света. — О светости цркве апостол Павле учи овако: „**Христос љуби цркву и Себе предаде за њу да је освети, да је метне преда се као славну цркву, која нема мане ни порока, или такога чега, него да буде света и без мане**“ (Еф. 5, 25—27). Црква је света по својој основи, која је Христос; по својој задаћи и по својим плодовима. Она је света, иако обухвата собом разнолике људе по њиховим моралним особинама; у њој се на све стране даје освећење, и у томе мору благодати нестају, као капље, све слабости и греси људи. Светости цркве не противурече не само греси појединих њених чланова, него и њихове заблуде односно догмата вере. Поред свих тих грехова и заблуда — она је света, непроменљива и непогрешива у своје учењу. Ако грешници или јеретици неће да се покају за своје грехе и заблуде, него остају упорни, они се отсецају као суха грана са плодног дрвета или невидљивим дејством самог Исуса Христа или видљивом влашћу цркве, јер, по речима св. ап. Павла, треба **извадити злога између себе** (1 Кор. 5, 13).

Црква је саборна. — Саборност цркве састоји се у томе, што она није ограничена ни местом ни временом као црква старозаветна. Спаситељ је рекао апостолима: „**Идите по свему свету и проповедајте јеванђеље свакоме створењу**“. (Мар. 16, 15). „**Идите и научите све народе крстећи их у име Оца и Сина и Светог Духа**“ (Мат. 28, 19); и апостол Павле каже Колошанима

за цркву да у њој нема Грка ни Јевреја, обрезања ни необрезања, дивљака ни Скита, роба ни слободњака, него све и у свему Христос (3, 11). Црква ће Христова постојати на земљи до свршетка света. Христос је обећао бити у њој „у све дане до свршетка света“ (Мат. 28, 20); обећао је да ће јој послати Духа Светог „који ће бити у њој ва век“ (Јов. 14, 16). Како Црква није ограничена ни местом ни временом, она се зове васељенском. Будући таква, она претставља собом савез свију појединих помесних цркава, сједињених између себе вером и љубављу а не духом ропске покорности. У томе савезу све су помесне цркве равноправне међу собом.

Црква је апостолска, јер су је апостоли раширили по свету и дали јој прво уређење. Ширећи јеванђеље по свету они су основали многе цркве на земљи, као јерусалимску, антиохијску, коринтску, ефеску, римску и др. које се после постале расадници свију потоњих цркава. Апостол Павле истиче апостолски карактер цркве у овим речима: „Назидани на темељу апостола и пророка, где је камен од угла сам Исус Христос“ (Еф. 2, 20). Апокалиписис приписује цркви дванаест основа, на којима су исписана имена 12 апостола. Иако ни један народ, ни једно племе не може само себи да приписује цркву, не могу ни све хришћанске цркве, ма где оне биле и ма како исповедале веру у Исуса Христа, да сачињавају једну свету васељенску цркву него само оне чија је јерархија наследила благодат свештенства од апостола и оне које су остале верне апостолском предању. Такво наслеђе и такву верност предању има у потпуности Православна црква, која је, према томе, истинска Црква апостола.

САСТАВ ЦРКВЕ

Из самог појма Цркве као друштва следује да у њој морају бити две класе људи. Једну чини јерархија (управа Цркве) или пастири, а другу хришћани или паства. Избором дванаесторице апостола Спаситељ је дао почетак црквеној управи и она је добила од Њега извесну власт и нарочите дарове Духа Светог. Још Апостоли су се разликовали од осталих чланова цркве и сматрали су се за **извршиоце тајни Божјих** (1 Кор. 4, 1). Ова Богом установљена власт није се прекинула смрћу апостола, него је пренета и на њихове наследнике, садашње свештенослужитеље и вршиоце тајни Божјих.

Спаситељ је обећао апостолима бити са њима до свршетка света (Мат. 28, 20). Они тако дуго нису могли живети, па се, према томе, ово обећање односи и на све њихове наследнике и бивше, и садашње, и будуће. Из овога се јасно види да морају постојати и њихови наследници — јерарси, који по благодати Божјој имају нарочита права и пуномоћија у Цркви, каква су имали и апостоли. И заиста, још од апостола постоји у Цркви непрекидни ред законитих пастира Цркве, који су као и апостоли добили за вршење своје службе потребну благодат Духа Светог.

ТРИ СТУПЊА ЦРКВЕНЕ ЈЕРАРХИЈЕ

Још из доба апостола јасно су се разликовала у Цркви три ступња Богом установљене јерархије или свештене управе, а то су: епископ, свештеник и ђакон.

Епископ је први и највећи чин у цркви. Према својим правима и дужностима он се јавља као заменик Христов и као врховни старешина пастира и пастве. У границама црквене области која је под његовом влашћу он је главни учитељ вере и проповедник јеванђеља. Њему припада првенство и у вршењу богослужења и светих тајни. Он је једини опуномоћен да врши тајну свештенства у којој кроз своје рукоположење поставља у својој црквеној области, епархији, свештенике и ђаконе. Њему јединоме припада право целокупног надзора над животом цркве и брига да пастири и паства исповедају право учење вере и да живе у духу моралног учења јеванђеља.

Епископи се сматрају за наследнике апостола и као што су апостоли били међу собом равни, тако су и епископи равни по чину и правима међу собом. Према томе епископ не може судити другом епископу. То право припада само сабору епископа. Услед тога и рукоположење или хиротонију епископа врше два или више епископа.

Свештеник је други чин у цркви. Он стоји на челу своје парохије и у вршењу својих пастирско-хришћанских дужности, он се јавља као помагач свога епископа. У својој парохији он је духовни отац свога стада; поучава га и руководи на путу узвишених начела Христове науке. Поред вршења богослужења, св. тајни и обреда, он је дужан да се брине и о свима осталим духовним и хришћанским потребама својих парохијана. Он нема

права да врши тајну свештенства, ни оне дужности, које су у власти само епископа, а то су: освећење св. мира, освећење антиминосa, премештаје свештеника и ђакона итд.

Ђакон је трећи и најнижи чин у цркви. По учењу цркве ђакони су слуге епископа. По своме чину они су нижи од свештеника и без њих, а наравно и без епископа, немају право да врше богослужење. У првим данима хришћанске цркве они су имали дужност да се брину о вечерама љубави, али према сведоцима књиге Дела апостолска они су били и проповедници јеванђеља (пример с арх. Стефаном). Св. Игњатије Богоносац, ученик апостола, сведочи да су они прислуживали при вршењу св. тајни, а апостол Павле пише Римљанима: „**Свима светима који су у Исусу Христу с владикама и ђаконима благодат и мир**“ (Рим. 1—2). Овим он признаје и ђаконима јерархиско право у цркви.

ВРХОВНА ВЛАСТ ЦРКВЕ И ЊЕНА НЕПОГРЕШИВОСТ

Највећа власт у Цркви припада васељенским саборима. То је видљива власт земаљске Цркве а невидљива припада Господу Исусу Христу глави Цркве, која је тело Његово (Еф. 1, 22—23). Као глава Цркве и пун благодати Он и тело своје, тј. Цркву испуњава благодаћу Духа Светог. Спаситељ је дао Цркви Духа Светог, Духа истине, што упућује на сваку истину (Јов. 16, 13) и Он је увек у њој. Због тога је она „**стуб и тврђа истине**“ (Тим. 3, 15), као што каже ап. Павле, другим речима — **Она је непогрешима**. Ово својство припада на земљи само њој и никоме више. Та непогрешимост Цркве манифестује се на васељенским саборима, па, према томе, њихове одредбе имају обавезно значење за сва времена у целој Цркви и непроменљиве су.

О ПОШТОВАЊУ СВЕТАЦА

На догматском учењу о Цркви земаљској и небеској заснива се учење о поштовању светаца, тј. оних људи, који су својим праведним животом угодили Богу, и које је Црква канонизирала (прогласила за свеце). То поштовање потиче из ових разлога: 1) они су пред Богом живи, 2) они заједно с анђелима славе Бога и налазе се у близини Његовој и 3) моле се Богу за нас.

Наше се поштовање састоји у томе: ми их прослављамо и призивамо у својим молитвама и молимо их да нас заштите пред Богом, **јер**, по речима ап. Јакова, **много може помоћи снажна молитва праведнога**“ (Јак. 5, 16). У част њихову Црква подиже храмове, саставља службе и установљава многе празнике. Осим тога она чува и одаје велику пошту њиховим, од Бога прослављеним, моштима и другим остацима, а такође и њиховим светим иконама.

О ПОШТОВАЊУ СВЕТИХ ИКОНА

У Цркви Христовој постоји још од првог века побожан обичај поштовања св. икона. Црква га је увела с обзиром на оно поштовање које она указује Богу, Сину Божјем Исусу Христу, Св. Богородици, анђелима, апостолима, и свима угодницима Божјим. На VII вас. сабору она га је прогласила за догмат и дала му је основу догматску, моралну и историску. Иконопоштовање се оснива, пре свега, на догмату о оваплоћењу Сина Божјег. Ову мисао лепо разјашњава велики заштитник иконопоштовања, св. Јован Дамаскин. „Ко се први насликао“? — пита он и даје одговор: „Први је Бог родио јединца Сина и Реч Своју, Своју живу слику, природу, у свему сличну Својој вечности, и створио је човека по својој слици и прилици. Зато смело сликам Бога невидљивога, не као невидљивога него који је због нас кроз тело и крв постао видљив.“

Морално-историске основе за иконопоштовање налазимо у обичајима свих народа да подижу споменике својим заслужним људима, да им приређују светковине и чувају њихове слике итд. И иконе су за цркву споменици и слике њених великих људи. Помоћу њих Црква нас потсећа на њихов светао и праведан живот и загрејава нас примером њихове побожности и моралног живота. Стога овај побожни обичај служи сваком хришћанину као јако и моћно средство за религиозни и морални живот.

Непријатељи вере гледају на иконопоштовање као на идолопоклонство и на празноверицу. Међутим, обичај иконопоштовање нема никакве одлике идолопоклонства, ни празноверице. Иконе нису идоли, и поштовање које им ми указујемо не односи се на ону материју из које је постала икона, него на онај пралик на који нас икона потсећа и доводи у духовну, невидљиву везу. То су другим речима потсетни знаци или симболи нашег сећања на Бога и на Његове анђеле, светитеље и угоднике. Помоћу

њих ми духовно општимо с Богом и са његовим угодницима и потстичемо се на размишљање о духовним и узвишеним потребама нашег живота. Овде налази оправдања онај закон духовног живота по коме ми нисмо у стању да се уздигнемо до посматрања и разумевања духовних и невидљивих ствари, без неког спољашњег посредства, као што су, на пр. иконе. Св. Григорије Богослов потврђује овај закон у овим речима: „Кад се ум човечји упиње да изађе из области телесно-материјалних предмета, показују на сваком кораку своју немоћ.“

Све то доказује да је иконопоштовање поучан и потпуно оправдан обичај, па га стога Црква одражава и чува с највећим одушевљењем.

О СВЕТИМ ТАЈНАМА

Кад је спаситељ основао Цркву у циљу освећења и спасења људи дао јој је и божанска средства да тај циљ постигне. То су св. тајне, преко којих се у видљивим знацима даје хришћанима невидљива и спасоносна благодат или помоћ Божја. Према томе, Црква се не да ни замислити без св. тајни и кад би била без њих, претворила би се у обично човечје друштво.

Под именом св. тајне разуме се она свештена радња у којој се хришћанину, који верује, даје на видљив начин невидљива благодат Духа Светога. Православна Црква има седам светих тајни: крштење, миропомазање, причешће, покајање, свештенство, брак и јелеосвећење, и преко њих она пружа својим члановима божанску помоћ да би они могли достићи меру раста висине Христове, тј. своје спасење. Свих седам св. тајни установио је Исус Христос и оне одговарају у потпуности потребама Цркве и главним потребама човечјег живота, па их Спаситељ није установио ни више, ни мање, него само толико. Св. тајне деле се на обавезне и необавезне. Прве четири (крштење, миропомазање, причешће, кајање) обавезне су за све хришћане, а остале три (брак, свештенство и јелеосвећење) само за оне који осећају потребу у њима.

Свака св. тајна има две стране — видљиву и невидљиву. У видљиву страну спадају симболичке радње, молитве и речи преко којих се даје невидљива благодат Духа Светога, која сачињава невидљиву страну св. тајне. Али у св. тајнама треба разликовати још и ове две ствари: 1) потребно је, пре свега,

да се оне правилно изврше и 2) да имају позитивно дејство на оне који их примају. Св. тајне су правилно извршене кад их врше правилно постављени свештенослужитељи — епископи и презвитери (свештеници) и кад се врше и примају у потпуности онако како је то Црква прописала.

Односно дејства какво може имати св. тајна на хришћанина, Црква православна учи да благодат Духа Светога обавезно силази на свакога онога који прима св. тајну, али су плодови дејства благодати различити — позитивни и негативни. Ако хришћанин прима св. тајну са дубоком и искреном вером, са припремом кроз молитву, кроз духовни и телесни пост, кроз добра дела и покајање, онда благодат Божја дајствује позитивно, другим речима, на спасење душе онога који је прима. Али ако онај, који прима св. тајну, нема вере и показује немарност према њој, онда је благодат Духа Светог за њега „огањ, недостојнаја опаљајај“ (огањ, који спаљује оно што је недостојно) и св. тајна онда не бива на спасење душе, него на осуду онога, који је недостојно прима. Апостол Павле потврђује ту мисао у овим речима: „Човек да испитује себе, па онда од хлеба (тела Христовог) да једе и од чаше да пије (крви Христове), јер који недостојно једе и пије суд себи једе и пије, зато што не разликује тела Господњег“ (1 Кор. 11, 28—29).

КО МОЖЕ ДА ВРШИ СВ. ТАЈНЕ

Право вршења свих св. тајни припада само епископу, као лицу, које има у пуноћи све благодатне дарове Духа Светог. Презвитери (или свештеници) могу такође вршити све св. тајне сем тајне свештенства. Према томе право вршења св. тајни, припада само епископима и свештеницима, односно презвитерима. Али црква чини један изузетак и за своје световне чланове допуштајући им да, у нарочито изузетним случајевима могу, извршити крштење. Тај случај наступа само онда, кад се не може одмах дозвати свештеник да крсти новорођенче, коме прети опасност смрти и да не би умрло некрштено, дозвољено је хришћанину или хришћанки да изврши крштење у име Оца, Сина и Св. Духа, тј. у име Св. Тројице и да том приликом три пута погрузи дете у воду. Ако дете остане у животу, ово се крштење сматра за пуноважно и свештеник чита потребне молитве и изврши тајну миропомазања.

О ТАЈНИ КРШТЕЊА

Под именом тајне крштења разуме се она свештена радња у којој се кроз трократно погружавање у воду и изговарање речи: **крштава се слуга Божји** (или слушкиња Божја, па се каже име које је дао кум) у **име Оца — амин, и Сина — амин, и Св. Духа — амин** — даје благодат Духа Светог новокрштеноме да га ослободи од првородног греха и од личних грехова, ако их је имао пре крштења. Ова радња симболише умирање и погреб греха, и васкрсење у свети живот.

Међу св. тајнама она долази на прво место, јер се кроз њу улази у Цркву Христову и добија право за примање осталих св. тајни.

Спаситељ је установио ову св. тајну после свога васкрсења, кад је казао својим ученицима: **идите и научите све народе крстећи их у име Оца, Сина и Св. Духа**. Том приликом Он је додао и ове речи: „**Који узверује крстећи се спасће се**“. Још прве године свога рада Он је у разговору са Никодимом рекао: **ако се ко не роди водом и Духом, не може ући у царство Божје** (Јов. 3, 5). Ове речи јасно истичу да је крштење од велике потребе за људе и да оно за хришћане има велики значај. По учењу Православне Цркве крштење се не понавља, јер се сматра за духовно рођење.

ТАЈНА МИРОПОМАЗАЊА

У вези с тајном крштења врши се у Православној цркви тајна миропомазања.

Миропомазање је она св. тајна у којој се новокрштеноме даје благодат Св. Духа да помогне његово јачање и напредовање у духовноме животу. О значају тајне миропомазања св. ап. Јован учи овако: „**ви помазање имате од Светога и знате све** (1 Јов. 2, 20), а ап. Павле: **А Бог је који нас утврђује у Исусу Христу и који нас помаза, који нас и запечати и даде Духа као залог у срца наша** (1 Кор. 1, 21—22).

У видљиву страну тајне миропомазања спада помазивање новокрштенога св. миром по разним деловима тела и изговарање том приликом речи: **печат дара Духа Светога**.

За тајну миропомазања употребљује се св. миро, које се припрема од чистог зејтина, вина и разних биљних мириса. То се врши у прва три дана последње недеље Великог поста, а осве-

штава се на Велики четвртак на литургији. Право освећења св. мира припада само епископу.

Ни тајна миропомазања се не понавља.

О ТАЈНИ ЕВХАРИСТИЈЕ ИЛИ СВ. ПРИЧЕШЋА

Причешће је она св. тајна у којој хришћанин под видом хлеба и вина прима ради свог спасења истинско тело и истинску крв Исуса Христа. Ову св. тајну установио је Исус Христос на тајној вечери.

Због великог изобиља Божје милости и љубави, која се у овој светој тајни показује, она превазилази све остале св. тајне и сматра се за најглавнију. У свима осталим св. тајнама дају се разноврсни дарови спасоносне благодати Духа Светога, а у причешћу сам Господ Исус Христос непосредно и стварно сједињава се са хришћанином, који са страхом Божјим и вером прима св. причешће.

Православна Црква учи да је евхаристија или св. причешће истинска и стварна жртва која се приноси Богу за грехе свију живих и умрлих, а не само за оне који се причешћују. Црква тако учи на основу речи Исуса Христа: „Хлеб који ћу Ја дати“, рекао је Он, тело је моје које ћу Ја дати за живот света“ (Јов. 6, 51).

О ПОТРЕБИ ПРИЧЕШЋИВАЊА

Из овога што смо рекли о тајни св. причешћа јасно се види да она има велики значај за хришћане и да је од преке потребе за њих да се причешћују. Као што су обична храна и вода потребни човеку за одржавање телесног живота, исто тако и причешће, као духовна храна, од велике је потребе за духовни живот хришћана. О томе сам Спаситељ учи овако: „**Ко једе Моје тело и пије Моју крв, има живот вечни, и Ја ћу га васкрснути у последњи дан**“ (Јов. 6, 54“) а св. јеванђелист Јован учи да нас св. причешће **чисти од сваког греха** (1 Јов. 1, 7). Због свега тога Црква и тражи од својих оданих чланова да се причешћују, а нарочито пред смрт.

О ТАЈНИ ПОКАЈАЊА (Тајна исповести)

И ако се човек после крштења ослобођава од свију својих грехова, последице првородног греха остају у њему и даље.

Услед тога човек може грешити и после крштења, а због грехова могу настати и разне болести душе и тела. Али Бог ни у овом случају није оставио човека без своје благодатне помоћи, па је установио две тајне, два спасоносна лека, тајну покајања и тајну јелеосвећења. У њима хришћани лече своје духовне и телесне болести, учињене после крштења.

Покајање је она света тајна, у којој свештеник влашћу, даном му од Бога, разрешава од свију грехова онога хришћанина, који се пред њим искрено исповеда и каје за грехе учињене после крштења, обећавајући у исто време да ће се поправити и живети добрим хришћанским животом.

Спаситељ је ову тајну установио онда, кад је после васкрсења рекао ученицима: **„Мир вам, примите Дух Свети. Којима опростите грехе, опростиће им се и којима задржите, задржаће се“** (Јов. 20, 19—23). Овде Спаситељ даје својим ученицима, а преко њих и њиховим наследницима, власт да праштају грехе онима који се искрено кају и да не праштају онима код којих тога покајања нема.

Да би онај који се каје могао бити ослобођен од греха, тражи се од њега да изврши извесне и врло важне услове. Пре свега, тражи се искрена скрушеност за грехе. Ако те скрушености нема, не може бити ни искреног покајања. Пример истинског покајања Спаситељ истиче у причи **о митару и фарисеју и о блудном сину**. И у једној и у другој причи истичу се примери правог покајања, које задобија милост Божју. Затим се од покајника тражи чврста намера да се поправи и да пође путем савршеног живота. У томе је смисао и речи Светог Јована Крститеља, који је на обалама Јордана говорио: **„Покајте се и створите плод достојног покајања“**. Од покајника се затим тражи, да има тврду веру у Исуса Христа и наду на Његово милосрђе. Спаситељ нам каже: **„Вера твоја спашће те“**; а апостол Петар, да нема ни једном другом спасења, него у Исусу Христу (Дел. ап. 4, 10—11). И напослетку, од онога који се каје тражи се да искрено исповеда све своје грехе пред свештеником, па да га он затим од тих грехова разреши. Ово је један од суштаствених услова покајања и од хришћана се тражи да своје грехе, ма како да су велики и тешки, не крију и не таје, јер нема греха, сем хуле на Светог Духа, који Бог неће опростити. По превеликом милосрђу свом, Бог ће опростити хришћанину сваки грех, ако се само каје. Хула на Светог Духа сматра се за неопростиви

грех не стога, што Божје милосрђе не досеже до њега, него зато што су људи услед тога греха толико духовно пали, да нису у стању да се искрено покају. Али, када би се десило да се и ти грешници искрено покају, наравно да би и њима Бог опростио, јер нема греха који је превазишао Његово милосрђе и спасоносне заслуге Исуса Христа.

Кад хришћанин испуни све услове, који се од њега траже, онда га свештеник, пред којим се он каје, разрешава од свију грехова које је признао. Свештеник том приликом меће на погнуту главу епитрахил и чита молитву разрешења. То је видљива страна свете тајне покајања, а у невидљиву спадају ове благодети: 1) опроштај грехова, 2) измирење с Богом, 3) ослобођење од привремене и вечне казне за грех и 4) нада на спасење.

О ЕПИТИМИЈАМА

Да би се грешници, који су се покајали и добили разрешење грехова, уразумели и одвикли од тешких грехова, умирили своју савест и ојачали у добру, Православна Црква им додељује **епитимије**, тј. духовне казне. С обзиром на величину греха те казне могу бити веће или мање. Свештеник, на пр., може покајнику забранити за неко време причест, наредити му да пости и онда кад то није обавезно за остале, да учини неко племенито дело итд.

Сагласно са Св. писмом и са одредбама сабора, Црква гледа на епитимије као на корисне за душу мере и побожна вежбања, која васпитавају и лече душу.

О ТАЈНИ СВЕШТЕНСТВА

У цркви као друштву, које мора имати своје циљеве и задаће, постоје два реда људи: управљачи и они који се њима покоравају. На црквеном језику то су пастири и паства. Пастири имају дужност да пасу поверено им стадо, тј. да га уче истинама вере, да врше за њега свештене радње, да управљају и да живим примером узвишеног живота светле својој пастви; а од своје стране паства је дужна да слуша поуке својих пастира, да по њима живи, да прима свештене радње, и да се покорава њиховој духовној власти.

Ради постигнућа овог узвишеног циља, Христос је установио тајну свештенства, ону свету тајну у којој по молитви архијереја и кроз његово полагање руку на главу избраног

лица силази на њега благодат Светога Духа, која га освештава и поставља на одређени степен црквене јерархије и помаже у вршењу његових пастирских дужности.

Проповедајући своју божанску науку, Христос је ишао из места у место. Број његових слушалаца и присталица растао је из дана у дан. Тада је Он из средине њихове изабрао дванаест апостола, који посташе Његови сапутници и помагачи у великоме делу спасења људи. Он их је нарочито спремао да после Њега продуже Његов рад због кога је Он сишао на земљу, па им је дао власт да проповедају, да врше свештене радње и да буду духовне вође следбеника вере Христове. Ове последње Христос је учио да слушају и да се покоравају својим пастирима: **„Ко вас слуша Мене слуша; и ко се вас одриче Мене се одриче, а ко се Мене одриче, одриче се Онога који је Мене послао“** (Лук. 10, 16).

По заповести Христовој апостоли су своја права и власт пренели и на своје наследнике, јер се обећање Спаситељево да ће бити с њима до краја века односи и на њих. Да је Христос поставио апостоле и њихове наследнике ради дела спасења људи, то потврђује апостол Павле у овим речима: **„И Он је дао једне апостоле, а једне пророке, а једне јеванђелисте, а једне пастире и учитеље за дело службе на сазидање тела Христово“** (Ес. 4, 11—12).

Из ових речи апостола Павла јасно се види да је благодат Св. Духа, која се даје пастирима цркве у тајни свештенства, прешла и на њих од самог Исуса Христа, а преко апостола чији су они наследници. На такав начин земаљска управа цркве, претставља из себе као неки непрекидни ланац који везује и пастире и паству, другим речима целу цркву са Исусом Христом, као са својим оснивачем и са својом главом,

(О степенима црквене јерархије види на стр. 102).

О ТАЈНИ БРАКА

И тајна брака спада у ред необавезних за свакога хришћанина. Али, поред свега тога, она је врло важна и потребна за поједине чланове цркве, а на име за оне који по слободном пристанку хоће да заснују брачни живот. Апостол Павле назива је великом тајном и приписује јој високо значење духовног савеза, какав постоји између Христа и Његове цркве. **„Тајна**

је ова велика“, каже он „а ја говорим за Христа и за цркву (Еф. 5, 32).

Тајна брака је она свештена радња, у којој два лица различитог пола дају пред црквом и свештеником обећање о својој заједничкој супружанској верности и преко његовог благослова добивају благодат Божју која њихову брачну везу освећује, а брак уздиже до слике Христовог духовног сједињења с црквом, помажући их да постигну све благословене циљеве брака.

Брак је био установљен у рају кад је Бог, створивши Адама и Еву, благословио њихов супружански савез речима: „**Множите се и напуните земљу**“. (Пост. 1, 28). Према томе, брак није дело човечјег договора или интереса, него божанско, јер је Богом установљено. Христос је у Новом завету потврдио високи значај брачног савеза, а осим тога и уздигао га је на степен тајне у којој се брачном савезу двају лица даје нарочита благодат, која тај савез освећује и потпомаже у остварењу његових високих циљева.

Из посланице апостола Павла Ефесцима, као и из Светог предања старе цркве, знамо да ова тајна заиста води своје порекло од Исуса Христа, коју је Он основао с узвишеним циљем да благодаћу Духа Светог освешта брак као основу породице и друштва и да, на такав начин, помогне преко њих остварењу високих циљева царства Божјег.

У видљиву страну ове свете тајне спадају две суштствене радње: прва је свечана изјава женина и невесте пред лицем Цркве да ступају у брак по својој слободној вољи, не будући ни од кога на то присиљени, и обавезујући се да чувају чистоћу брачног живота у узајамној верности и љубави; и друга је свештениково свечано благосиљање њиховог брачног савеза, кад он полаже венце на њихове главе (прво жениху, па онда невести) и изговара ове речи: **Венчава се слуга Божји (име) са слушкињом Божјом (име) у име Оца, Сина и Св. Духа. Амин.** После овога свечано их благосиља, изговарајући формулу тајне брака: „**Господе Боже наш, славом и чашћу венчај их**“. Ово је најглавнији и најбитнији моменат тајне брака. За време изговарања тих речи на жениха и невесту силази невидљива благодат Св. Духа да благослови, освети и укрепи савез који је по учењу Цркве нераскидљив, сем случаја неверности једнога од супруга. Колико је овај савез велики и светао, види се из речи: „А шта је Бог саставио, човек да не раставља“. (Речи молитве на венчању).

Невидљива страна ове тајне јесте, пре свега, благодат Св. Духа, која савез двају лица освећује и уздиже на значај великог и тесног савеза између Христа и Његове цркве; друго: благодат Божја укрепује везу мужа и жене на цео живот; и треће, помаже их да чувају верност и љубав као основу брачне среће и благостања.

О ТАЈНИ ЈЕЛЕОСВЕЋЕЊА

Православна црква учи да је и јелеосвећење света тајна и да је и њу установио Спаситељ Исус Христос. Она се врши само над болесним хришћанима, али не над оним који су изгубили наду на оздрављење, него само над тешко болесним који ту наду нису изгубили.

Догматика нас учи да је јелеосвећење она света тајна, у којој се, при помазању тела освешћаним уљем, призива на болесника благодат Божја која исцељује његове душевне и телесне немоћи.

У Св. писму има података да се ова тајна вршила још у почетку апостолског рада. Кад је Спаситељ послао ученике да проповедају божанску науку по градовима и селима Јудеје, они су многе болеснике помазивали уљем и ови су оздрављавали (Мар. 6, 13). Најјасније говори о тајни јелеосвећења апостол Јаков: „**Болује ли ко међу вама**“ — каже он — „**нека дозове старешине црквене, те нека читају молитву над њим, и нека га помажу уљем у име Господње. И молитва вере помоћи ће болеснику, и подигнуће га Господ, и ако је грехе учинио, опростиће му се**“. (5, 15—15). Речи „помоћи ће“ и „подигнуће“ указују на циљ и дејство тајне у којој болесни хришћани добијају и духовно и телесно оздрављење. Било би погрешно мислити да по извршењу ове тајне човек мора оздравити. То би значило да човек никад не би умирао.

Као што се из горњих речи апостола Јакова види, она даје болеснику не само телесно оздрављење, него и духовно, под којим се разуме ослобођење од греха, а резултатом тога неминовно бива унутрашњи мир и спокојство савести. Према томе, ако тајна јелеосвећења није припомогла телесном оздрављењу болесног хришћанина, она га је исцелила духовно, олакшала је, несумњиво, тиме и његове физичке болове, а што је најглавније уништила је страх од смрти, те благодат Божја није била без дејства.

Апостол Јаков указује у наведеним речима и на видљиву страну ове свете тајне. Ту долази помазивање освештаним уљем и молитва коју свештеник изговара за време помазивања. Она почиње овим речима: „**Оче свети, лекару душе и тела...**“

Болесник се помазује по разним деловима тела седам пута. Осим уља употребљује се вино, као знак проливане крви Христове, која спасава, и пшенице, која симболише оздрављење и васкрсење.

О БОГУ СУДИЈИ И НАГРАДОДАВЦУ

Последњи део Догматике излаже учење о Богу Извршиоцу одредаба, које се тичу света и људи. Извршење тога стоји у вези са судом Божјим над целим човечанством, на коме ће Он захтевати од људи да кажу како су искористили она средства која су им била дата за спасење и с обзиром на њихове заслуге једни ће бити награђени, а други кажњени. Овде се Бог јавља као Судија и Наградодавац свију људи или целог човечанства. Пошто све ово тек има да буде, у будућем, последњем времену, наука о томе зове се есхатологија.

Али осим овога општег суда, постоји још један суд Божји. Он долази после смрти тела и зове се привремени суд Божји.

ТЕЛЕСНА СМРТ

После греха прародитеља телесна смрт је постала неизбежни удео човечанства. Пре или после сваки мора умрети и никакво богатство, ни мудрост нису у стању да спасу човека од смрти. „**У Адаму сви умиру**“, каже св. ап. Павле.

По хришћанском учењу смрт је дошла као последица греха. Она је, по речима св. ап. Павла, **плата за грех**. По својој суштини грех је ништавило и одрицање живота, па је сасвим и природно што је он проузроковао смрт. Св. писмо каже: „**Бог није створио смрт, него је створио човека да не иструли, а смрт је ушла у свет завишћу ђаволом**“. (Пр. Сол. 2, 23—24).

Али и ако је смрт казна или, како каже св. ап. Павле **плата за грех**, она је у исто време и дар Божји. Смрт је постала једино средство да се спречи ширење зла, јер кад човек не би никад умро, зло би захватило дубок корен у његовом животу и он би дошао до таквог моралног пада и стања у коме је искључена могућност покајања и поправке. У исто време и сама мисао о

смрти има морални утицај на човека, јер га побеђује да чини добро и да се клони зла. Ова мисао лепо је исказана у Св. писму у овим речима: сећај се последњег дана твог, па никад нећеш згрешити, а такође и у старој изреци: *memento mori*.

За побожне хришћане смрт има и друге добре стране. Са њом се, пре свега, завршују човечја страдања на земљи и наставља истински живот са Оцем небеским, где нема ни туге ни бола, ни уздаха, него живот вечни са Господом Исусом Христом, са свима светима у блаженству.

О ПОСЕБНОМ СУДУ

На основу откривења Божјег Црква учи, да се одмах после телесне смрти суди човеку. То је такозвани посебни суд и треба га разликовати од општег или последњг суда, који ће бити на крају света.

О посебном суду говори се у Св. писму врло јасно. „Људима је одређено једном умрети, а потом суд“, каже св. ап. Павле (Јевр. 9, 27). Али је ово учење најјасније претстављено јеванђељском причом о богаташу и Лазару, одакле се види да им је одмах после смрти било суђено и једноме додељено блаженство, а другоме муке. Иста судбина очекује и остале праведнике и грешнике на земљи. Сви ће они добити од Праведног и Неумитног судије само оно што су заслужили. Стање и једних и других биће привремено и траје до последњег суда, кад ће у потпуности добити што им по заслугама припада: или вечно блаженство или вечите муке.

О МИТАРСТВИМА

Привремени суд Божји претстављен је сликовито учењем Цркве о митарствима или оним преградама и препрекама које човечја душа прелази и савлађује после смрти тела. Суштина тога учења је у овоме: на путу за царство небеско човечја душа мора у ваздушном пространству да прође кроз разна митарства, где ће је потсећати на разне грехе, које је починила на земљи. Зли дуси — ђаволи оптужују сваку душу за грехе, а добри дуси — анђели је бране и износе сва њена добра дела, и ако је одбране она онда иде даље. У пролазу кроз та митарства сви греси, све страсти имају своје митаре, мучитеље, који траже грешну душу за себе. Ако се душа оправда на тим митарствима, воде је анђели

пред Бога да јој се одреди заслужена награда. Митарства су, према томе, једна врста самосуда душе над собом. Душа умрлога постиже у митарствима пуно самосазнање и самоодређење, па је због претстојећег суда сваки искрен судија самога себе (Св. Григорије Богослов).

Учење о митарствима налази за себе потврде и у Св. писму и у Св. предању. Њега је у потпуности изложио и објаснио св. Кирило Александриски у својој изврсној беседи „О исходу душе“.

Ово учење, као што смо видели, узима неке црте, поређења и примере из човечјег живота. То се допушта за то да би се боље разумело тајанствено учење вере. Али у исто време треба да се зна и то, да ово не одговара у потпуности ономе што се дешава после смрти. При свакој човечјој жељи да то разуме помоћу учења о митарствима не треба заборавити речи анђела, које је он казао св. Макарију Александрискоме: „**земаљске ствари разумевај овде за најслабији отблесак небеских**“.

О ПРИВРЕМЕНИМ НАГРАДАМА ПРАВЕДНИКА

Пред своја страдања Христос је рекао својим ученицима: „**Идем да вам спремим место и кад спремим опет ћу доћи и узећу вас к себи**“ (Јов. 14, 2—3): У исто време Он ми обећава послати Духа Светог и завршава своју реч овако: „**Нећу вас оставити сиротне, доћи ћу к вама**“. Из ових речи јасно се види, да овде није реч о другом доласку на земљу Исуса Христа, него о давању благодати Духа Светог помоћу које се верни освећују и усавршавају и тиме добијају могућност да после смрти буду у заједници са Исусом Христом, тј. да учествују у ономе блаженству које им даје Бог у загробном животу. Разбојнику који се покајао Спаситељ је рекао: „**Данас ћеш бити са мном у рају**.“ И овде је реч о блаженству праведника после смрти. О томе учи и ап. Павле кад исказује жељу да што пре умре, да би се сјединио с Исусом Христом (Фил. 1, 23).

Заједница са Исусом Христом биће једно од највећих блаженстава за праведнике, али Св. писмо учи да ће се блаженство праведника састојати и у томе, што ће уживати мир и одмор од напора (Апок. 14, 13), да ће бити без туге и без бриге (Ап. 4, 16) да ће окружавати престо Божји и бити у заједници са анђелима и свима светима (Јевр. 12, 22—24) итд.

Награде праведника неће бити подједнаке, јер ће их Бог доделити према степену заслуга, па ће сваки добити **плату према своме труду** (1 Кор. 15, 41).

О ПРИВРЕМЕНИМ МУКАМА ГРЕШНИКА

Стање грешника после смрти биће сасвим друкчије. Њих очекују после смрти велике муке, јер ће бити удаљени од Бога (Мат. 7, 23), затворени у тамници (1 Петр. 3, 19), имаће грижу савести и мучно сазнање отсуства блаженства која се даје праведницима, као што је то лепо претстављено у причи о богаташу и Лазару. Али све је то почетак и предосећање будућих вечитих мука, које ће настати тек после страшног суда.

О МОЛИТВИ ЗА УМРЛЕ

Науку о привременим мукама грешника, Црква Христова допуњује учењем о молитви за њих, коју она приноси Богу за спас њихових душа. Колико је за Цркву ово света и значајна дужност види се по томе, што се она моли за њих на свакој литургији, па је установила за покој њихових душа и две посебне службе — опело и парастос. У исто време она побуђује и хришћане да се моле Богу за своје умрле и да чине за њих добротворства. Али је од највеће важности за умрле, кад се за њих приноси брскрвна жртва, тј. тајна св. причешћа, коју врше свештеници по молби живих хришћана. Том приликом помињу се њихова имена и јевхаристија се намењује за опроштај њихових грехова и за спас њихових душа.

Молитва Цркве и наше могу много помоћи умрлима, па је стога Црква увек учила и учи да се за умрле треба молити Богу. Св. Јован Златоусти каже да је велика корист и благодет за умрле ако се молимо Богу за њих.

О ДРУГОМ ДОЛАСКУ ИСУСА ХРИСТА

У тесној вези са свеопштим и страшним судом стоји други долазак Исуса Христа на земљу. Судија ће бити сам Исус Христос за Кога Св. писмо каже: **да ће доћи у слави Оца свога са анђелима својима и судиће тада свакоме по делима његовим**. Нама није познато кад ће тај долазак бити. Спаситељу је било угодно да то, ради наше моралне користи, сакрије од нас. Кад су Га

о томе упитали ученици, Он им је рекао: „**Али дан тај и час нико не зна, ни анђели небески, до само Отац**“.

Ова тајанственост има васпитни значај и узвишени циљ, да нас побуђује да слободно и стално идемо путем савршеног живота, припремајући се за изненадни доласак Исуса Христа. Да је Бог открио људима дан свога доласка, они би свој живот удешавали према томе дану, живели би, дакле, по рачуну и по извесноме шаблону, где је искључена разумност, слобода и стална прибраност духа. А такав би живот личио на механизам у коме је све срачунато и предвиђено још унапред шта треба радити и шта треба да буде. Наравно, да је овде саморадња искључена, и цео човечји живот био би под утицајем само спољашњих побуда. Стога је ова неизвесност у интересу нашег моралног усавршавања и она нас побуђује да у свако доба дана и ноћи будемо спремни за дочек Неумитног и Праведног Судије. Због тога је Он чешће и говорио ученицима својим: „**Стражите, дакле, јер не знате у који ће час доћи Господ ваш**.“

ЗНАЦИ ДРУГОГ ДОЛАСКА ИСУСА ХРИСТА

Али и ако је Бог обавио тајном време Свога другог доласка, ми ипак нисмо у потпуној неизвесности односно тога великога дана. Сам Исус Христос, а такође и Његови ученици, дали су нам неке знаке, по којима ће се моћи видети да се време Његовог доласка приближује.

Време доласка Св. писмо упоређује са жетвом (Мат. 13, 30), кад се жње sazрела пшеница и кукољ, као симболи добра и зла. Из тога се види да ће знаци Христовог доласка бити двојакe врсте. Показаће се, пре свега, необични успеси добра на земљи и према пророштву Исуса Христа проповедаће се јеванђеље свима народима на земљи (Мат. 24, 14). Тако исто и зло ће достићи свој врхунац и напослетку појавиће се антихрист, као право оличење зла и последње сотонине моћи у свету.

Према јасним сведоџбама Св. писма пред Христов доласак биће најстрашније и најтеже време. То је Спаситељ нагласио у овим речима: „**Биће невоља велика какова није била од постања света до сада нити ће бити**“ (Мат. 24, 21). У пророчком надахнућу јеванђелист Јован означаје то време као време огорчене борбе између Цркве Христове и њеног највећег непријатеља — ђавола. Та се борба води још од почетка света, па

се води и сада, али ће она достићи своју највећу огорченост при крају света. Ђаво ће свом снагом своје моћи напасти на Цркву Христову и нагониће хришћане да се одрекну Исуса Христа и да служе њему. Појавиће се лажни пророци и поједини људи који ће себе издавати за Христа. Они ће саблажњавати људе на грех и на отступништво од вере, па кад дође Христос, једва ће наћи вере на земљи (Лук. 18, 8). У међународном животу биће страшних међусобних ратова (Мат. 24, 6—7), настаће глад и помор, а у физичкој природи земљотрес, помрачиће се Сунце, Месец ће изгубити своју светлост, пашће звезде с неба, настаће времена тешка, јер ће људи постати саможиви, среброљупци, хвалише, поносити, хулници, непокорни родитељима, неблагодарни, неправедни, нељубавни, непомирљиви, опадачи, бесни, који више маре за сласти живота него за Бога (2 Тим. 3, 1—4). И кад се ти дани не би скратили, не би нико остао, али ради изабраних они ће се скратити и тада ће Он доћи. Кад се покаже на небу знак Његовог доласка, проплакаће сва племена на земљи. (Мат. 24 гл.).

УЧЕЊЕ О АНТИХРИСТУ

Реч „антихрист“ (од грчке речи „анти-Христос“) означаје уопште сваког противника Христове вере, али узета у ужем смислу, она означаје само оног противника, који ће се појавити пред други долазак Христа у циљу да одвраћа хришћане од вере у Њега. Врло јасно учење о њему налазимо у овим речима ап. Павла: **Јер Христос неће доћи док не дође најпре отпадник и не покаже се човек безакоња, син погибли... безаконик, којег је долазак по чињењу сотонином**“ (2 Сол. 2, 3—9). Под „**човеком безакоња**“, „**сином погибли**“ разуме се одређена човечја личност, која ће оличавати највеће зло и последњу сотонину моћ на земљи. Овако учење о антихристу налази се и код св. отаца и учитеља цркве. Они под антихристом разумеју правог човека, испуњеног сатанским противљењем Богу и сатанском охолошћу. Св. писмо учи да ће он себе сматрати за Бога, да ће проповедати лаж под видом истине, хулиће на правог Бога да ће чинити лажна чудеса и да ће многи у њега поверовати (2 Сол. 2, апост. 13). Против њега послаће Бог два сведока пророка. По мишљењу св. отаца Цркве то ће бити пророци: Енох и Илија, који су били на чудесан начин узети на небо. Они ће

проповедати истину и чинити велика чудеса. Али ће их антихрист убити, и они ће на трећи дан васкрснути и узнети се на небо (Апок. 11, 3—12). Владавина антихриста трајаће три и по године и прекратиће се доласком Христовим, **који ће га убити Духом уста својих и искоренити светлошћу доласка свога** (2 Сол. 2, 8).

ДОЛАЗАК ИСУСА ХРИСТА

Христс је рекао да ће Његов други долазак бити пред сам страшни суд: **„Јер ће доћи, каже Он, у слави Оца Свога, с анђелима Својим и тада ће вратити свакоме по делима његовим“** (Мат. 16, 27). За време Његовог доласка показаће се на небу нарочити знак (Мат. 24, 30). Према тумачењу св. отаца то ће бити славни и свечани долазак Христа, Праведнога Судије и према своме спољашњем изгледу и унутрашњем карактеру разликоваће се од Његовог првог доласка. Први пут је Он, дошавши као проповедник вере и извршилац спасења, отрпео многа понижења и смрт. Кад дође као Праведни Судија у слави и сјају божанске моћи, судиће људима за њихова дела. За грешнике ће то бити заиста страشان дан, а за праведнике дан радости и блаженства.

ВАСКРСЕЊЕ МРТВИХ

У неразводној вези с другим доласком Исуса Христа стоји васкрсење мртвих, које ће бити одмах по доласку Христовом. **„Јер иде час“, каже Христос, у који ће сви који су у гробовима чути глас Сина Божјег; и изаћи ће они који су чинили добро у васкрсење живота, а који су чинили зло у васкрсење суда**“ (Јов. 5, 28—29). Ово велико дело биће извршено свемогућством Божјим. Свемогући Бог, Који је из ничега створио свет, васкрснуће и тела умрлих људи.

Истина васкрсења мртвих била је проповедана и у Старом и у Новом завету. Ову истину нарочито посведочава Матра, сестра Лазарева, кад је рекла Спаситељу: **„Знам да ће устати (брат мој) о васкрсењу у последњи дан“**. У Новом завету Спаситељ учи овако: **„Заиста, заиста вам кажем, иде час и већ је настао кад ће мртви чути глас Сина Божјег и чувши оживети.“** По учењу Цркве мртви васкрсавају ради општег суда на коме ће се судити потпуноме човеку, тј. и души и телу, јер су у зе-

мањскоме животу заједнички учествовали и у добру и у злу, па треба у вечноме да заједнички деле или блаженство или мучење, које ће им Праведни Судија доделити.

Ова истина вере није у супротности ни са здравим човечјим разумом. Кад посматрамо природу видимо да у њој не пропада ни најништавнија ствар, и цео живот као да иде у извесном кругу и промеће се у разноврсне форме. У њој нема прошлости која не би наговештавала будућност; нема краја који не би водио извесноме почетку. Сунце, на пример, залази да сутра поново изађе; у јутарњој светлости нестаје с нашег хоризонта звезда, а у вече поново се јављају; реке нестају у морима, али се опет рађају из својих извора; семе се затрпава у земљу, а из њега ниче трава, цвеће и дрвеће; умире штетна гусеница, а из ње васкрсава лептир и све то тако иде из дана у дан, из једног доба у друго, из године у годину и као што је све то преживело наше претке, преживеће и нас. Кад тако тече живот у области неразумне природе, тим пре он мора тако тећи у области разумних и најсавршенијих бића земље у које спадају људи; и кад је свемоћни Творац досудио неразумним створовима и животињама такве особине, онда је тешко и претпоставити да је Бог могао досудити храму Свога Духа — телу човечјем — да постане храном црва тј. да га поједу ништавни инсекти или да иструли.

За Њутна причају да су га једаред упитали: ко ће да учини то чудо, и да иструлела тела умрлих претвори у нова за душе? Он је ћутећи узео у руке гвоздене опилке, па их је измешао с прахом земље и упитао је: ко ће да издвоји гвоздене опилке из ове смеше? Сви су били у недоумици. Онда је он узео у руке велики комад магнета и почео превлачити преко смеше. У смеши је наједаред настало кретање и чуло се шуштање. С великом брзином почели су се гвоздени опилци хватати за магнет. Кад се овај експеримент завршио, велики научар погледао је озбиљно на присутне и поставио им овакво питање: „Онај, који је дао такву силу мртвоме камену, зар Он неће моћи учинити и нешто више за наше душе, кад им буде потребно да се обуку у пређашња, али у обновљена тела“?

Наша васкрсла тела биће преобразена, одухотворена и бесмртна (слична телу Господа Исуса Христа после Његовог васкрсења) у њима човек неће осећати глад, жеђ, замор итд. О особинама васкрслих тела апостол Павле учи овако: „**Сеје се**

за распадљивост, а устаје за нераспадљивост; сеје се у срамоти, а устаје у слави, сеје се у слабости, а устаје у сили, сеје се тело телесно, а устаје тело духовно“ (1 Кор. 15, 42—44). И тела оних који на дан доласка Христовог буду живи претрпеће сличне промене. И њихова ће тела постати духовна и бесмртна, **јер треба распадљиво да се обуче у нераспадљиво, а ово смртно у бесмртно** (1 Кор. 15, 53). Ове промене наглашава апостол Павле у овим речима: „Ево вам показујем тајну“, пише он Коринћанима, **јер сви нећемо умрети, а сви ћемо се претворити у један пут за трен ока у последњој труби; јер ће затрубити и мртви ће устати нераспадљиви и ми ћемо се претворити** (1 Кор. 15, 51—52).

С човечјом судбином нераздвојно је везана и судбина земље. Кроз грех Адамов дошле су тешке последице и за њу те, по речима ап. Павла, **сва твар уздише с нама до сада** (Рим. 8, 22). Али последња судбина која очекује човека биће од неминовних последица и за земљу. Ап. Петар учи о томе овако: „**Али ће доћи дан Господњи као лупеж ноћу, у који ће небеса с муком проћи, а стихије ће се од ватре распадати а земља и дела што су на њој изгореће** (2 Петр. 3, 10). Овде није исказана мисао о потпуном уништењу вештаственога света, него ће, према речима апостола Петра, доћи ново небо и нова земља у којима правда живи. О преображају, а не о уништењу, говори и псалмопевац Давид: „**Давно си поставио земљу, и небеса су дело руку Твојих. То ће проћи, а ти ћеш остати; све ће то као хаљине овештати, као хаљину променићеш их и промениће се. Али си ти Тај исти и године Твоје неће истећи**“ (Пс. 101, 25—27). Иза овога света неће доћи неки други, него нови и бољи, у коме неће бити неправде и греха.

ОПШТИ СУД

Слику општег суда насликао је Спаситељ у овим речима: „**А кад дође Син човечји и сви свети анђели с Њиме, онда ће сести на престолу славе своје**“. И сабраће се пред Њим сви народи, и разлучиће их између Себе као пастир што разлучује овце од јараца. И поставиће овце, (односно праведнике) с десне стране Себи, а јарце, (односно грешнике) с леве. Као што се види, то ће бити свечани суд, на коме ће судити сам Исус Христос, Богочовек. Св. писмо учи да ће у њему узети учешћа и анђели и свети људи.

По јасним сведоџбама Св. писма, тај ће суд обухватити све људе и судиће им се за речи, за мисли, за жеље и за осећања. Оптуживаће их њихова савест, књига живота која ће у потпуности изнети цео човеков живот и показати његове заслуге и кривице. Судиће им Свезнајући и Неумитни судија Бог, те ће то бити суд најсавршеније правде. Пресуда ће бити коначна и донеће праведницима вечито блаженство, а грешницима вечите муке. Кад пресуда буде изречена, одмах ће настати и њена примена и грешници ће отићи у муку вечну, а праведници у живот вечни (Мат. 25, 46). Досуђено стање остаје непромењено и за праведнике и за грешнике. Искључена је, према томе, и могућност покајања за грешнике. Будући живот је продужење садашњег живота и тамо човека чека оно за шта се он спремао у земаљском животу или за блаженство или за муке. Степени блаженства праведника неће бити једнаки, него ће одговарати степену њихових заслуга: „Друга је слава Сунцу“, каже ап. Павле, „а друга Месецу, и друга слава звездама, јер се звезда од звезде разликује у слави“.

О ВЕЧНИМ МУКАМА ГРЕШНИКА

Муке грешника претстављене су у Св. писму у облику огња који се не гаси и црва који никад не умире. Апостол Павле каже: да ће грешници муку примити и погибао вечну од лица Господњег и од славе Његове (2 Сол. 1, 9). Јеванђелист Матеј учи, да ће грешници ићи у таму најкрајњу, где ће бити плач и шкргут зуба (Мат. 8, 12). Смисао је ових речи: да ће они бити удаљени од Бога и од Његове славе. Јеванђелист Јован пише у Апокалипсису, да ће ђаво бити бачен у језеро огњено, а уједно и сви грешници (Апок. 20, 10—15). Ове муке и патње доћи ће као последица греха и безбожничког живота, **јер љубав истине не примише, да би се спасли** (2 Сол. 2, 10). И степен мука биће у сразмери с грехом, јер ће Бог дати свакоме по делима Његовим.

Хришћанском учењу о вечним мукама приговарају да је оно у супротности с учењем о бескрајном милосрђу Божјем, које не може допустити тако страшне и вечите муке за грешнике. Али, ако би Бог ослободио грешнике од вечитих мука, то не би било сагласно с учењем о правди Божјој, која даје свакоме оно што заслужи. По бескрајној љубави својој Бог је дао људима

спасоносна средства и кад их људи свесно и упорно одбацују, онда они сами себе осуђују на оно стање живота, за које се сами спремају и које их очекује после страшног суда.

СТАЊЕ ПРАВЕДНИКА ПОСЛЕ ОПШТЕГ СУДА

И стање праведника, као и стање грешника, претставља се у Св. писму у облику извесних поређења. Тако на пр., место где ће живети праведници назива се небом, царством небесним, рајем, домом Оца небескога. Награде на небу називају се благом, наслеђем које не вене и не трули, венцем славе и радошћу неисказаном. По речима ап. Павла Бог је праведницима спремио **оно што око не виде и ухо не чу, и срце човеку не дође** (1 Кор. 2, 9).

О вечном блаженству праведника Свето писмо учи да ће бити вечно, а апостол Петар назива га блаженством **које неће иструлети ни увенути** (1 Петр. 1, 4); а апостол Павле **блаженством непропадљивим** (Јевр. 10, 34).

Тела праведника биће прослављена Исусом Христом, да она буду једнака телу славе Његове (Фил. 3, 21). Према јасном учењу Св. писма, она ће бити слободна од сваких недостатака и потреба; неће осећати глад, жеђ, замор, нити потребу за одмором, и Бог ће обрисати сваку сузу очију њихових (Апок. 7, 17). И душе њихове достићи ће савршенство, да буду подобне Исусу Христу (Јов. 3, 2). То ће бити воспостављење образа и подобја Божјег, или као што каже ап. Павле, мера раста висине Христове (Еф. 4, 13). Мера савршенства показаће се нарочито у области нашег познања Бога, **„јер Га ми сада, по речима ап. Павла, видимо кроз стакло у загонетки, а онда ћемо лицем лицу; сад познајемо нешто, а онда ћу познати као што сам познат“** (1 Кор. 13, 12).

Извором блаженства за праведнике служиће њихова заједница с Богом, с анђелима и са светима. Тако блаженство обећао је Спаситељ ученицима, кад им је рекао да ће увек бити с њима. Ово обећање увек је одушевљавало ученике Његове. Оно им је давало снаге да издрже највеће напоре апостолског рада, па и да претрпе многе патње и многа страдања. Св. ап. Павле исказује жељу да умре и да са Христом буде (Фил. 1, 23), а у Првој посланици Солунцима проповеда, да ће праведници у будућем животу увек с Господом бити (4, 17).

Ово блаженство служи као извор неисказаних радости и духовних уживања праведника. Душе њихове биће испуњене миром и Љубављу, захвалношћу и неизмерним задовољством, што су угодиле Богу.

Наука Цркве о вечном блаженству праведника и вечним мукама грешника треба да побуђује хришћане на богоугодан живот на земљи, јер ће само тако постићи блаженство вечног живота.

СШВ. д.
35279